

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ
НАУК УКРАЇНИ

**СУЧАСНІ
ПІДХОДИ ДО
МЕТОДОЛОГІЇ
ПРАВНИЧИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових праць
міжнародної науково-практичної
конференції
з нагоди 100-річчя з дня народження
дійсного члена (академіка),
академіка-засновника
Національної академії правових наук
України
Федора Глібовича Бурчака
(м. Київ, 3 квітня 2024 року)

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**СУЧАСНІ
ПІДХОДИ ДО МЕТОДОЛОГІЇ
ПРАВНИЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових праць
міжнародної науково-практичної конференції
з нагоди 100-річчя з дня народження
дійсного члена (академіка), академіка-засновника
Національної академії правових наук України

Федора Глібовича Бурчака

(м. Київ, 3 квітня 2024 року)

УДК 340.115

C-11

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
(протокол № 9 від 24 липня 2024 р.)*

Сучасні підходи до методології правничих досліджень : збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 100-річчя з дня народження дійсного члена (академіка), академіка-засновника Національної академії правових наук України Федора Глібовича Бурчака (3 квітня 2024 року, Київ). Київ : Науково-дослідний інститут приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 210 с.

ISBN 978-617-8084-30-1

У збірнику представлені наукові доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 100-річчя з дня народження дійсного члена (академіка), академіка-засновника Національної академії правових наук України Федора Глібовича Бурчака «Сучасні підходи до методології правничих досліджень», яка відбулася 3 квітня 2024 р. у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, організована Радою молодих вчених Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України та Радою молодих вчених Національної академії правових наук України. Тематика доповідей учасників стосується широкого кола теоретичних та практичних проблем методології правничих досліджень.

Збірник зацікавить наукових і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти і наукових установ, докторантів та аспірантів, студентів, а також суддів, адвокатів та всіх практикуючих юристів.

Матеріали доповідей подано в авторській редакції. Організаційний комітет не несе відповідальності за зміст публікацій, їх відповідність до вимог законодавства і за порушення авторських прав.

ISBN 978-617-8084-30-1

© Автори, 2024

© Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, 2024

100

ЗМІСТ

Майданик Р. А. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДОЛОГІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	7
Аврамова О. Є. СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ЖИТЛОВО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	20
Бондаренко-Зелінська Н. Л. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ В СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: НА ПРИКЛАДІ ІНСТРУМЕНТАРІЮ МЕДІАЦІЇ В СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТАХ.....	23
Василюк Д. В. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	27
Вахліс І. В. ІНСТИГАТУРА – ПЕРШИЙ ПРАОБРАЗ ІНСТИТУТУ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	29
Волкович О. Ю. ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ ТА СМЕРТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ.....	33
Гайдулін О. О. МАТЕРІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ (AEQUITAS = EQUITY) ТА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНА (IUSTITIA = JUSTICE): ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ	37
Гевко В. Л. «ВОЛЯ» ОСОБИ У ВИБОРІ СПОСОБУ ЗАХИСТУ, ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ОСОБИ У СУДІ.....	41
Гнедик Є. С. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ДОСВІД США.....	46
Деревянко Б. В. ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОГО ДОКУМЕНТООБІГУ У СФЕРІ МЕДИЦИНИ.....	48
Дорошенко Л. М. СУЧАСНІ ПІДХОДИ У МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН	52
Заїка Ю. О. МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ СПАДКОВОГО ПРАВА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ.....	56
Зайчук О. В., Король В. І. ПРОГНОСТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	61

Запорожченко А. В. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИНОРОБСТВА.....	66
Зеліско А. В. СУЧАСНІ ТРЕНДИ МЕТОДОЛОГІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	71
Кимберський З. Ю. ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ В АНТИЧНОСТІ	75
Ковальчук О. Я. ВИКОРИСТАННЯ НАУКИ ПРО ДАНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	78
Кочин В. В. МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ДЕФОРМАЦІЯ ЦИВІЛІСТИКИ ЧИ ПОШУК НОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ	82
Крушельницька Г. Л. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БІОЮРИСПРУДЕНЦІЇ	91
Крушинський С. А. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРОДОВЖЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ОБ'ЄДНАНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ	96
Литвиненко Є. В. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ	100
Маковій В. П. ДОГОВІРНІ КОНСТРУКЦІЇ У ЗМІСТІ ІНСТИТУТУ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ	103
Миронова Г. А. КОНЦЕПТ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЗАХІДНОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ	111
Митрофанов І. І. ОБМАН І ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ В СКЛАДІ ШАХРАЙСТВА.....	118
Ніколенко Л. М. ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ	122
Новікова В. О. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ	125
Пашков В. М. ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕПАРАТІВ АЮРВЕДИ ДЛЯ МЕДИЧНИХ ЦІЛЕЙ	132
Пожоджук Р. В. ДО ПИТАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК "ПЛАТИ" У СПОЖИВЧОМУ ДОГОВОРІ.....	134

Політова А. С. ПРАКТИКА ПРИТЯГНЕННЯ ЗА НАСИЛЬСТВО НАД НАСЕЛЕННЯМ У РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ (СТ. 433 КК УКРАЇНИ) ЯК ФОРМИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВОЄННОГО СТАНУ)	137
Примаєк В. Д. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ .	141
Санченко А. Є. ХОЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЛЮДИНО-ЦЕНТРИЧНОЇ МОДЕЛІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА УКРАЇНСЬКОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	146
Серт О. В. РАДА ДИРЕКТОРІВ ТА ЇЇ ГОСПОДАРСЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ	153
Сіщук Л. В. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН	159
Софіюк Т. О. СИМУЛЯЦІЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ.....	164
Старинський М. В. ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ І ЙОГО ЗАКРІПЛЕННЯ В КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ ДЕРЖАВ	172
Тищенко Ю. В. ПОНЯТТЯ БІЖЕНЕЦЬ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	177
Ховпун О.С., Федірко В. А. СТАН МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	180
Шаповалова О. В. ТРУДОПРАВОВІ СТИМУЛИ ПІДВИЩЕННЯ АДАПТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	184
Шаркова І. М. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ З ТОЧКИ ЗОРУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕЛЕОЛОГІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТТЯ	188
Шендер Т. Ю. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	192
Шуба Б. В., Татіщев О., Конопелько М. В. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ	196
Ярмоленко О. С. ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА ЯК КРЕДИТОР У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО.....	200
ПРО АВТОРІВ	203

Майданик Р. А.
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДОЛОГІЇ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вступ

Євроінтеграція та глобалізація вітчизняного права зумовлюють актуальність формування методології права відповідно до європейських стандартів права.

Мета цього дослідження полягає у висвітленні поняття, рівнів і системи методології вітчизняного приватного права в умовах євроінтеграції та збройної агресії російської федерації.

Для цього розглянуто поняття методології права та особливості методології приватного права (1), співвідношення методології приватного права та публічного права (2), структуру та рівні методології приватного права (3), методологію системи приватного права (4), цінність права та єдине праворозуміння як проблему методології приватного права (5), базові концепції методології права ліберального типу (6), виклики методології приватного права України в умовах збройних конфліктів (7), систему методології вітчизняного приватного права (8).

1. Поняття методології приватного права. Особливості методології приватного права

У власному розумінні методологія приватного права є вченням про шляхи пізнавальної діяльності приватного права, принципи підтвердження істинності існуючого знання й отримання нового знання за допомогою методів, засобів і прийомів, які забезпечують дослідження приватного права¹.

У цьому випадку методологія приватного права ототожнюється переважно з методами, під якими розуміється сукупність прийомів і способів вивчення явищ і процесів, що становлять предмет цивілістичної науки.

Заслуговує уваги розуміння методології права як сукупності її методів і знань про них, а також предметних правових теорій, понять, принципів тощо, за умови, що ці елементи системи юридичних наукових знань входять до методології лише тими їхніми властивостями (сторонами), які можуть і повинні використовуватися як методи наукового пізнання².

¹ *Методологія в праві: монографія* / [І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.]; за заг. ред. І.Безклубого. – К.: Грамота, 2017. – (658 с.). – С. 78–79.

² Кельман М. С. *Юридична наука як об'єкт методологічного дослідження: Монографія*. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. С. 278.

Запропоноване більш широке розуміння методології права сприяє більш ефективному врахуванню особливостей предмету приватного права та публічного права.

Широке розуміння методології приватного права як сукупності методів, а також властивостей теорій, понять і принципів як складових методів наукового пізнання, надає можливість відображати специфіку суб'єктивних приватних (цивільних) прав та інтересів, їх співвідношення з публічними правами та інтересами, що зумовлює особливості застосування (внаслідок підвищеної питомої ваги диспозитивності, ініціативності, презумпції їх самозаконності тощо) або і наявність невідомих публічним правовідносинам методів, принципів і правових конструкцій.

Отже, методологія права є вченням про методи, а також теорії, принципи, поняття і конструкції, які входять до методології тими їхніми властивостями, якими можуть і повинні використовуватися як методи наукового пізнання.

2. Співвідношення методології публічного та приватного права

Актуальним є питання співвідношення методології приватного та публічного права. Зокрема, чи є методи і методологія права універсальною для всіх галузей і сфер, чи поряд із універсальними методами та методологією є спеціальні методи і методологія приватного права та публічного права, відповідно ?

Методологія права є універсальною за сферою дії і не відрізняється залежно від її застосування у приватному чи публічному праві, якщо відмінності методології публічного права та приватного не передбачені на рівні галузевих теорій, принципів, понять і конструкцій.

Сутність порівняльного, еволюційного, системного й інших методів наукового пізнання залишається незмінною незалежно від галузі чи сфери права, в яких вони застосовуються. Однак, відмінності методології приватного та публічного права можуть виникати на рівні теорій і принципів, понять і конструкцій приватного права та публічного права.

Так, правочин та юридична особа зазвичай є сферою приватного, а не публічного права, якщо інше не встановлено законом. Наприклад, порядок створення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом, а не ЦК України (ч. 3 ст. 81 ЦК).

Отже, теорії, принципи, поняття та конструкції, які властиві виключно приватному праву або публічному праву, становлять предмет спеціальної методології права (публічного або приватного права) тією мірою,

якою вони входять до методології права їхніми властивостями, які використовуються як методи пізнання (наприклад, для виявлення закономірностей чи особливостей відповідного методу в певній галузі права).

3. Структура та рівні методології приватного права

Методологія юридичної науки має внутрішню структуру та рівні наукового пізнання.

Такими рівнями вважаються 1) домінуючий світогляд; 2) тип правового мислення; 3) парадигми; 4) методологічні підходи; 5) методи; 6) процедури³.

Існує також думка, що методологічними рівнями пізнання правових явищ можуть бути: філософський (світоглядний), загальнонауковий, спеціально-науковий юридичної науки і спеціально-науковий неюридичних наук, які використовуються у правознавстві (економіка, політологія, соціологія, психологія, математика, кібернетика тощо)⁴.

У доктрині права переважаючим є розуміння структури методології юридичної науки, яка включає в себе два структурних компонента: теоретико-світоглядний та методичний.

Теоретико-світоглядний компонент, який має змістовно-теоретичну та світоглядну складові, пов'язаний з ідеологічними переконаннями вченого, філософською основою, на яку він спирається у виборі шляху пізнання правових явищ і процесів, а також соціальною спрямованістю його поглядів⁵. Методичний компонент охоплює систему методів дослідження, методикау і техніку пізнавальної діяльності⁶.

Залежно від завдань і виду юридичної діяльності прийнято виділяти три рівня методології приватного права:

1) методологія пізнання самих юридичних методів (шляхом формулювання способів і порядку підготовки нормативних цивільно-правових актів, наукових моделей, методів створення норм цивільного права);

2) методологія застосування норм приватного права (виявляється в нормах про тлумачення правочину і закону, в застосуванні окремих методів вирішення колізій норм цивільного права, усунення прогалін, методів аргументації рішення суду тощо);

³ Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посіб. К.: Знання, 2005. С. 71.

⁴ Рекомендації науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства». Вісник Академії правових наук. Х., 1997. № 1 (8). С. 150-154.

⁵ Богданова Н. А. Система науки конституційного права. М.: Юристь, 2001. С. 35-38.

⁶ Вишневецька С. В. Методологія науки трудового права: монографія. К.: Ніка-Центр, 2014. С. 19.

3) методологія науки приватного права (цивілістики) як системи методів проведення наукових досліджень у сфері юриспруденції, які підлягають застосуванню з урахуванням мети та об'єкта наукового дослідження.

На відміну від перших двох рівнів, методологія науки приватного (цивільного) права спрямована на пізнання не лише методами створення норм права та їх застосування. Наука цивільного права передбачає мисленеву аналітичну діяльність, покликану з'ясувати і пояснити закономірності досліджуваного приватно-правового явища, спрогнозувати і (за необхідності) спрямувати його розвиток у необхідному напрямку в інтересах суспільства і людини.

4. Методологія системи приватного права

Особливого значення набуває переосмислення системи вітчизняного права, в якій останнє проявляється як самодостатня цінність. Система сучасного вітчизняного права, сформована на радянській методології базових і комплексних галузей права, об'єктивно не розрахована обслуговувати право ліберального типу, незалежно від перебування держави у мирних умовах чи кризовій ситуації (військовий стан тощо).

Розмежування галузей права доцільно здійснювати за критерієм поділу права на приватне і публічне, які, в свою чергу, поділені на базові сфери права (цивільне, адміністративне, кримінальне, конституційне) та комплексні сфери права (господарське/підприємницьке право, трудове право тощо)⁷.

Система права, що ґрунтується на поділі права на приватне і публічне, зумовлює необхідність відмови від комплексних галузей права і поділу права на галузі права загалом (крім поділу на приватне і публічне), а також вилучення цивільно-правових положень, які містяться в комплексних кодифікованих актах (Господарський, Земельний, Водний тощо кодекси).

5. Цінність права та єдине праворозуміння як проблема методології приватного права

При цьому формування вітчизняного права як узгодженої і самовідновлювальної системи норм права та актів його застосування неможливе без однакового розуміння права загалом, яке б універсально застосовувалося в приватному та публічному праві, безумовно, з урахуванням особливостей кожної із зазначених галузей права.

⁷ *Майданик Р. А.* Методологія приватного права України в умовах євроінтеграції: застосування і тлумачення права, техніка вирішення спору // Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн. Матеріали VII Міжнародного цивільно-правового форуму, Київ, 11–12 травня 2017 року. – К.: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. – (366 с.). – С. 30–32.

Значення вітчизняного приватного права настільки збільшилося, що воно набуває рис самодостатньої цінності, яка спрямовує і стимулює розвиток суспільства, а не лише відображає і фіксує суспільні відносини. Збільшення цінності приватного права не отримало адекватного пояснення з єдиних методологічних позицій.

На сучасному етапі вітчизняне приватне право ґрунтується на різних концепціях права, зокрема нормативізму закону і соціологічного розуміння права.

Методологія вітчизняного приватного (цивільного) права має ґрунтуватися на концепції соціологічного розуміння права ліберального типу, якій кореспондують сформульовані законами (насамперед, у ЦК України), судовою практикою і цивілістичною доктриною механізми розуміння приватного права як інструменту «живого» права, згідно з яким норма права повинна застосовуватися і тлумачитися таким чином, щоб це відповідало реально існуючим суспільним відносинам і загальноновизнаним ліберальним цінностям на момент застосування норми права.

Цей підхід певною мірою реалізовано, зокрема, у формуванні доктриною та судовою практикою положень щодо співвідношення актів цивільного законодавства і договору (ст. 6 ЦК України), застосування загальних засад цивільного законодавства права (ст. 3 ЦК України) з метою «добудови» («розвитку») права в разі наявності прогалин права, колізій норм закону або їх явної несправедливості.

Відсутність єдиного розуміння вітчизняного приватного (цивільного) права України, незалежно від його галузей і сфер, залишається фундаментальною методологічною проблемою і перешкодою на шляху імплементації європейських цінностей права в законодавстві, практиці його застосування та доктрині вітчизняного приватного (цивільного) права.

Заслуговує уваги теза про те, що розвиток у вітчизняному праві раціоналістичного праворозуміння ліберального типу зумовлює необхідність відходу від пошуку розв'язання проблем у самому тілі права та звернення до нових для приватного права методів, притаманних іншим галузям науки, зокрема економіці.

У зв'язку з цим пізнання приватного (цивільного) права має здійснюватися на функціональних засадах із запозиченням методології економіки, соціології, психології тощо.

Отже, теоретико-світоглядний компонент методологічного дослідження приватного права реалізується на різних рівнях пізнання, а саме: філософський (світоглядний), загальнонауковий, спеціально-науковий

приватного (цивільного) права і спеціально-науковий неюридичних наук – економіки, політології, соціології, психології тощо.

У межах теоретико-світоглядного компоненту дослідження своєрідними опорними пунктами пізнання юридичної науки загалом, і цивільної зокрема, є теорії, поняття, принципи і висновки⁸.

Пізнання в сфері приватного права ґрунтується на загальних парадигмах, методологічних підходах, методах і процедурах, притаманних приватному (цивільному) праву, маючи на меті характеристику відповідних правових категорій, інших правових явищ у системі приватного (цивільного) права з використанням не лише філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових методологічних інструментів науки приватного (цивільного) права, а й інструментарію неюридичних наук.

Методичний компонент пізнання приватно-правових конструкцій і явищ становить систему методів наукового дослідження: їх зміст, структура, умови і межі застосування, а також взаємодія різних методів.

Юридична наука розглядає метод дwoяко: як про сукупність способів дій із досягнення поставленої мети, так і про сукупність інструментів дослідження.

Прихильники такого підходу вважають, що метод є сукупністю правил, прийомів, способів і засобів, які застосовуються в певній послідовності для пізнання предмета дослідження і спрямовані на вирішення конкретного пізнавального завдання⁹.

6. Базові концепції методології права

Сучасну методологію права ліберального типу визначають дві основні концепції розуміння права – юридичного раціоналізму та юриспруденції інтересів, які сформувалися як наслідок еволюції західної традиції права.

Юридичний раціоналізм. Концепція юридичного раціоналізму ґрунтується на засадах партнерства, співробітництва і раціональної солідарності, досягненні балансу суперечливих інтересів (між контрагентами, між публічним і приватним інтересом) за допомогою застосування методів формальної та діалектичної логіки, економічного та соціологічного аналізу права.

Загалом юридичному раціоналізму кореспондує ідея пошуку розумного, або справедливого вирішення юридичного конфлікту на засадах

⁸ Методологические проблемы советской юридической науки. Материалы научной конференции (Киев, 22 октября 1964 г.). К.: Наукова думка, 1965. С. 14-15.

⁹ Вишновецька С. В. Методологія науки трудового права: монографія. К.: Ніка-Центр, 2014. С. 61-62.

раціональної солідарності і ціннісно орієнтованого зважування інтересів шляхом забезпечення балансу протилежних інтересів учасників правовідносин відповідно до встановленого в законі балансу інтересів і відображеної в праві ієрархічної системи цінностей внаслідок тлумачення передбачених законом, судом, правовим звичаєм норм і принципів права як «живих норм», що відображають їх тлумачення з урахуванням всіх соціально важливих факторів на момент застосування норми права щодо відносин, які є предметом спору.

На відміну від юридичного позитивізму (легізму), із властивим йому застосуванням норм права на основі методів формальної логіки та зумовленим цим ототожненням права і закону, концепція юридичного раціоналізму визнає правом не стільки формально закріплену в законі «мертву» норму», як творення права внаслідок застосування права уповноваженими державними органами і приватними особами¹⁰.

Юридичний раціоналізм дає можливість розглядати принцип співпраці в правовідносинах між приватною особою і державою як інтегральної (універсальної) правової моделі ефективної взаємодії суб'єктів публічного та приватного права, гармонізації суспільних (громадських + державних) і приватних інтересів у підприємстві, інших сферах права.

Ця концепція права засновує взаємовідносини між суб'єктами публічного та приватного права не на владній вертикалі управління, а на іншій методології, характерній приватній природі цих відносин.

У зв'язку з цим зростає актуальність ідеї про перетворення держави і суб'єктів бізнесу на партнерів, що передбачає встановлення між ними відносин зобов'язально-правового характеру або інших приватно-правових форм¹¹.

Методологія юридичного раціоналізму є методологією приватного права ліберального типу, яка ґрунтується на загально визначених європейських цінностях права, таких як загальнолюдські цінності, побудова демократичної, соціальної, правової держави, додержання принципів гуманізму, поваги людської гідності, свободи, справедливості, недоторканності державних

¹⁰ Див.: *Майданик Р. А.* Методологія раціоналізму в частині права України і Німеччини // Альманах цивілістики: Сборник статей. Вып. 6 / под ред. Р. А. Майданика. – К.: Алерта, 2015. – (554 с.). – (С. 9–38). – С.10; *Майданик Р. А.* Методологія приватного права України в умовах євроінтеграції: застосування і тлумачення права, техніка вирішення спору // Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн. Матеріали VII Міжнародного цивілістичного форуму, Київ, 11–12 травня 2017 року. – К.: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. – (366 с.). – С. 23–32.

¹¹ *Сімсон О. Е.* Правова модель державно-приватного партнерства як інструмент гармонізації публічних і приватних інтересів в інноваційній стратегії України: автореф. дис. ...доктора юрид. наук // О. Е. Сімсон. – Харків, 2015. – (42 с.). – С. 2, 6.

кордонів, недопустимості актів збройної агресії і прав людини, права держав та їх осіб-резидентів на відшкодування шкоди та інші способи самооборони від актів збройної агресії.

Юриспруденція інтересів. Концепція юриспруденції інтересів передбачає розумне і цілеспрямоване вирішення законодавцем конфлікту інтересів.

Сутність терміну «юриспруденція інтересів», запропонованого Філіпом Хеком,¹² полягає в тому, що замість отримання результату шляхом логічного тлумачення понять, норма закону розглядається як розумне і цілеспрямоване вирішення законодавцем певного конфлікту інтересів.

Суддя, як й інший суб'єкт застосування права, повинен розпізнавати захищені законом інтереси і керуватися ними при застосуванні норм законодавства і вирішенні спору або іншого питання права. Недоліком цього підходу є виникнення проблем за відсутності норми права, покликаної вирішити існуючий конфлікт інтересів, оскільки неможливо визначити мету закону, якому з інтересів надати перевагу.

Однак завдяки цьому підходу увага суб'єкта застосування права переключається з тексту закону на передбачених законом цілі і захищені інтереси, а також на ті ціннісні масштаби, які покладено в його основу.

У сучасних умовах соціальної ринкової економіки пошук справедливого рішення повинен ґрунтуватися не на суб'єктивному уявленні про справедливість конкретного суб'єкта застосування права, а здійснюватися в межах певної методики, яка, зокрема, в західноєвропейському праві отримала назву «телеологічна юриспруденція цінностей», або «юриспруденція інтересів».

У цьому контексті справедливість при вирішенні юридичного спору вбачається в забезпеченні балансу інтересів учасників юридичного конфлікту відповідно до охоронюваних законом цінностей, а не в пошуку найвищої справедливості (яка в обов'язки юриспруденції не входить), чи в ухваленні рішення, основуючись на суто особистих уявленнях судді про справедливість, що не сприяє забезпеченню передбачуваності судових рішень.

Відповідно, завдання законодавця полягає у встановленні певного балансу різних інтересів, як приватних, так і публічних, у першу чергу, шляхом побудови певної системи цінностей. Вона стає тією необхідною системою координат, всередині якої відбувається пошук вирішення питання

¹² Див.: Heck, Gesetzesauslegung und Interessensjurisprudenz, AcP 112 (1914), 1, 17; Курзински-Сингер Е. Юриспруденция ценностей как основа методики немецкого права // Актуальные проблемы высшей школы. Научные труды «Эдилет». – 2011. – № 1 (35). – С. 87–94.

права в кожному конкретному випадку. Юриспруденція інтересів і цінностей ґрунтується на тезі, що основу кожної юридичної проблеми становить конфлікт інтересів.

У зв'язку з цим вирішення юридичного спору є вирішенням конфліктної ситуації на підставі встановленого в законі балансу інтересів і відображеної в законодавстві системи цінностей.

На виявлення цього балансу направлено, зокрема, телеологічне тлумачення, згідно з яким при тлумаченні норм суб'єкт застосування права повинні враховувати цілі закону, оскільки вони відображають систему цінностей, покладену в основу правопорядку, яка знайшла своє відображення в законодавстві¹³.

7. Виклики методології приватного права в умовах збройних конфліктів

Необхідність усталеного розвитку права України в умовах збройної агресії російської федерації зумовлює доцільність переосмислення методології приватного права в контексті формування ефективних механізмів приватного та публічного права під час збройних конфліктів.

Першочергового вирішення потребують питання подальшого удосконалення концепції відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії. Важливими складовими цієї концепції мають бути положення про зворотні заходи як право України, третіх країн та їх резидентів – фізичних і юридичних осіб на самооборону внаслідок збройної агресії російської федерації; впровадження в національне та міжнародне право делікту збройної агресії, як підстави зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої державою-агресором та фізичними і юридичними особами, які сприяють збройній агресії. Для цього необхідно підготувати гармонізовані з міжнародним деліктним, гуманітарним та інвестиційним правом, а також правом про виплату репарацій модельні норми щодо поняття, підстав та умов цивільно-правової, іншої майнової відповідальності за шкоду, завдану внаслідок цієї збройної агресії. Ця шкода має відшкодовуватися на підставі рішень національного, міжнародного суду, міжнародного комерційного арбітражного або інвестиційного суду, чи комісії з відшкодування шкоди відповідно до положень міжнародного договору, загально визнаних принципів і звичаїв міжнародного права.

Актуальним є оновлення концепції підтвердження фактів реєстрації майнових прав і правочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях

¹³ Курзински-Сингер Е. Юриспруденция ценностей как основа методики немецкого права // Актуальные проблемы высшей школы. Научные труды «Эдилет». – 2011. – № 1 (35). – С. 87–94.

України. Елементами цієї концепції процедури, категоризація фактів державної реєстрації майнових прав і правочинів, суб'єктний склад і правові наслідки цих правочинів, підстави і порядок оспорування правочинів, відновлення порушених майнових прав фізичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до національного закону і загально визнаних принципів міжнародного права, відповідність заходів позбавлення речових прав положенням міжнародного гуманітарного права та основоположним правам людини для забезпечення балансу між захистом права власності та публічним інтересом, відповідність процедур відновлення порушених майнових прав національним і міжнародно визнаним засадам права власності, умови застосування допустимого іноземного досвіду у сфері підтвердження фактів реєстрації майнових прав і правочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, підстави і порядок залучення національних та міжнародних експертів.

8. Система методології вітчизняного приватного права

Система методології вітчизняного приватного права є сукупністю методів, інших методологічних інструментів, які взаємодіють між собою і виступають зовні як єдине ціле з їх одночасним внутрішнім поділом на відносно самостійні і взаємозалежні методологічні інструменти (поняття, норми, інститути тощо).

Поділ методології приватного права на окремі методологічні сфери та інструменти передбачає поділ правових явищ, які становлять предмет методології приватного права, залежно від їх змісту і характеру на дві частини – загальну та особливу, кожна з яких поділена на розділи.

Загальна частина поділена на розділи, в яких висвітлюються еволюція методології приватного права, формулюється основи методології приватного права, розглядаються поняття і функції приватного права, системи приватного права.

Розділ I «Еволюція методології приватного права» охоплює юридичні методи від приватного права Стародавнього Риму до сучасності, розвиток юридичних методів у радянському праві та їх зв'язок з ідеологізацією правознавства в Радянському Союзі, розвиток юридичної методології в країнах європейського права: від юриспруденції інтересів до юриспруденції цінностей, концепції юридичної методології в європейському праві Фрідріха фон Савіньї (Friedrich Carl von Savigny), Рудольфа фон Ієринга (Rudolf von Ihering), Філіпа фон Хека (Philipp von Heck), Джозефа Ессера (Josef Esser).

Розділ II «Основи юридичної методології приватного права України» містить поняття, рівні і систему юридичної методології приватного права України, основні концепції юридичної методології.

Розділ III «Пізнання приватного права: поняття та функції приватного права» висвітлює розуміння права як: а) упорядкованої сукупності наказів; б) «закона в дії» (law in action); в) закону, що містить об'єктивовані правила; г) інструменту встановлення справедливості, зокрема внаслідок розмежування верховенства права, закону і справедливості, вирішення завдання знайти справедливе рішення, визначення міри справедливих рішень; д) інструменту зважування цінностей і балансу інтересів, зокрема, шляхом впровадження ціннісно-орієнтованого мислення, визначення рангу цінності, обсягу і ширини змісту (тієї чи іншої) цінності, близькості та інтенсивності цінностей.

У розділі IV «Система приватного права» визначено систему правових понять, єдність правопорядку та відносність правових понять, поняття і структуру системи права, вплив європейського права на структуру системи права, приватне право і Конституцію.

Особливу частину методології приватного права становлять методологічні інструменти тлумачення і застосування права.

Особлива частина методології приватного права включає значну кількість методологічних інструментів, які висвітлюються в розділах, присвячених нормам і видам застосування права, судовому праву, аргументації рішень суду, тлумаченню права, європейському вченню про методологію приватного права, альтернативним концепціям юридичної методології, юридичній техніці вирішення приватно-правового спору.

Розділ V «Норми права і види застосування приватного права» висвітлює поняття і види приватно-правових норм, правову кваліфікацію на підставі нормативних правил і зважування принципів.

Розділ VI «Судове право» охоплює питання про поняття, значення, місце судового права в системі права, квазі-прецедент і прецедентну норму, теорію прецедентної норми Вольфганга Фікенчера (Wolfgang Fikentscher), зв'язаність судового права законом і межі судового розвитку права, розвиток права в межах закону (praeter legem) і всупереч закону (contra legem), телеологічне обмеження, розширення і перетворення, сумісне директивам ЄС тлумачення і розвиток права, інструменти судового права щодо забезпечення єдності судової практики і розвитку/«добудови» права («нормативні»/квазі-прецедентні рішення Верховного Суду, рішення у справах з групових позовів, рішення у зразкових/модельних справах, преюдиційний запит, консультативні висновки ЄСПЛ, преюдиційний висновок Суду справедливості ЄС).

У розділі VII «Аргументація рішень суду з вирішення цивільно-правових спорів» розглядаються поняття і типи юридичної аргументації, мотивування і мотивувальна частина судового рішення, судова аргументація Європейського Суду з прав людини, преюдиційний факт і принцип «res judicata» в праві України і практиці ЄСПЛ.

Розділ VIII «Тлумачення норм приватного права» містить теорії тлумачення приватного права (суб'єктивна, об'єктивна та об'єктивно-суб'єктивна), методи тлумачення права (граматичне, системне, еволюційне, телеологічне), методи тлумачення правочинів (граматичне, системне, еволюційне, телеологічне).

У розділі IX «Запозичення іноземних правових конструкцій» розглядаються поняття юридичних запозичень, їх правила і межі, методологія запозичень у європейському праві, стан і перспективи іноземних запозичень у право України.

Розділ X «Європейське вчення про методологію приватного права» присвячений питанням поняття європейського вчення про методологію права, тлумачення в європейському праві, розвиток права в європейському праві.

У розділі XI «Альтернативні концепції юридичної методології приватного права» розглядаються методологія англійського права (джерела англійського права, зокрема звичаєве право і право справедливості, тлумачення законодавства, прецеденти); соціологічна школа права; юридичний реалізм; методологія порівняльного права; юриспруденція і цифрова революція (правова інформатика) – можливості і межі цифрової революції в юриспруденції; економічний аналіз права; теорія дискурсу.

Розділ XII «Юридична техніка вирішення приватно-правового спору» містить характеристику вчення про юридичну техніку вирішення приватно-правового казусу, алгоритм, робочі кроки (етапи) і практичні приклади вирішення приватно-правового спору.

Розділ XIII «Методологія науки приватного права» присвячений висвітленню поняття, предмету, методів, основних напрямів розвитку науки приватного права.

Висновки

1. Необхідність усталеного розвитку вітчизняного права в умовах євроінтеграції та збройної агресії російської федерації зумовлює доцільність розуміння методології права як вчення про методи, теорії, поняття і принципи, які входять до методології тими їхніми властивостями, якими можуть і повинні використовуватися як методи наукового пізнання, на засадах раціональної солідарності і ціннісно орієнтованого зважування інтересів.

2. Методологія права є універсальною за сферою дії і не відрізняється залежно від її застосування у приватному чи публічному праві, якщо відмінності методології публічного права та приватного не передбачені на рівні галузевих теорій, принципів, понять і конструкцій.

3. Теорії, принципи, поняття та конструкції, які властиві виключно приватному праву або публічному праву, становлять предмет спеціальної методології права (публічного або приватного права) тією мірою, якою вони входять до методології права їхніми властивостями, які використовуються як методи пізнання (наприклад, для виявлення закономірностей чи особливостей відповідного методу в певній галузі права).

4. Методологія приватного права України має ґрунтуватися на загальноновизнаних європейських цінностях, таких як загальнолюдські цінності, побудова демократичної, соціальної, правової держави, додержання принципів гуманізму, поваги людської гідності, свободи, справедливості, недоторканності державних кордонів, недопустимості актів збройної агресії і порушень прав людини, право держави та її резидентів – фізичних та юридичних осіб на відшкодування шкоди та інші способи права на самооборону від актів збройної агресії.

5. Вирішенню методологічної проблеми формування єдиного розуміння права (публічне право розглядає право переважно з позицій легізму, а приватне право – поєднує легізм і соціологічні концепції) сприятиме впровадженню європейських стандартів верховенства права (принципи пропорційності в праві, концепція «добудови»/»розвитку» права тощо), поділу права на публічне і приватне, відмова від комплексних галузей права і поділу права на галузі права загалом (крім поділу на приватне і публічне).

6. Юридичний раціоналізм та юриспруденцію інтересів доцільно розглядати як базові елементи концепції методології права, покликаної сприяти формуванню єдиного розуміння права України, яке відповідатиме європейським стандартам права.

7. Формування вітчизняного приватного права, яке відповідає європейським стандартам права, зумовлює необхідність впровадження норм права, їх застосування і тлумачення на засадах партнерства, співробітництва і розумної солідарності, досягнення балансу суперечливих інтересів за допомогою застосування методів формальної та діалектичної логіки, економічного та соціологічного аналізу права, тлумачення норм права як розумного і цілеспрямованого вирішення певного конфлікту інтересів шляхом виявлення передбачених законом цілей, захищуваних інтересів і ціннісних масштабів, які покладено в основу закону.

8. Необхідність усталеного розвитку права України в умовах збройної агресії російської федерації зумовлює доцільність переосмислення методології права в контексті формування ефективних механізмів приватного та публічного права під час збройних конфліктів, інших кризових ситуацій, зокрема удосконалення концепції відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, та концепції підтвердження фактів реєстрації майнових прав і правочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях України.

9. Система методології вітчизняного приватного права є системою методів, інших методологічних інструментів (поняття, норми, інститути тощо), які взаємодіють як єдине ціле та взаємозалежні частини. Систему методології приватного права становлять загальна та особлива частини, поділені на розділи, що відображають особливості створення та застосування приватно-правових норм та систему інститутів приватного права.

Аврамова О. Є.

СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ЖИТЛОВО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологія наукової діяльності передбачає спрямовану організацію наукової роботи дослідника, шляхом застосування науково-обґрунтованих методів, прикладних способів, засобів дослідження, з метою отримання нових наукових результатів. Методологія юридичної науки – це структура організації науково-пізнавальної діяльності правознавця, що здійснюється на певних засадах, яка складається із процесу застосування відповідних засобів, способів, методів, з метою отримання нових науково обґрунтованих результатів про державно-правові явища. Водночас, ця методологія не є тотожною методології права. Остання об'єднує в собі дві відносно самостійні дисципліни – методологію юридичних наук, яка досліджує методи пізнання права, а також юридичну техніку (методологію практичного застосування права), які в розумінні дослідника складають її спеціальну частину [1, с. 56]. У методології виокремлюється методологічний підхід та метод. Так, методологічний підхід включає навички дослідної роботи, принципи, методи наукового пізнання, засоби, що застосовуються за певним напрямом досліджуваної роботи (цінностей, значення об'єкта тощо). При цьому він є більш широкою категорією ніж метод, який по суті є прикладним інструментарієм дослідження, оскільки охоплює способи, прийоми, технологічні операції у процесі наукового пізнання. В межах методології юридичної науки визначають методологію досліджень окремих науково-правових феноменів, зокрема житлово-правових категорій. Проблемність цієї

методології полягає у пасивному стані наукових розробок щодо пізнання житлово-правової матерії (частки правової матерії, яка представляє систему принципів, юридичних норм, актів, приписів, спрямованих на правове врегулювання житлових відносин та характеризують об'єктивну дійсність, що виникає навколо проживання у житлі). Тому ця тема є актуальною для наукового опрацювання.

Методологія дослідження житлово-правових феноменів охоплює декілька аспектів: як вчення про процес пізнання та методи дослідження; безпосередню наукову роботу над отриманням нового результату у сфері житлового права (застосування конкретних засобів та прийомів); сукупність методів, що застосовуються у конкретному дослідженні. Методи дослідження житлово-правових категорій складають систему загальних (філософських), загальнонаукових та спеціальних методів. Особливість загальнонаукового рівня методології полягає в тому, що на рівні філософії, розроблені найбільш загальні способи пізнання об'єкту дослідження (діалектичний та метафізичний метод дослідження). Вони виступають універсальним інструментарієм будь-якого дослідження. Тому оминати їх у методології дослідження житлово-правових явищ не має сенсу. За змістовим навантаженням у загальнонауковій методології можна виокремити аксіологічний, герменевтичний, синергетичний інші методологічні підходи. Зокрема, синергетичний методологічний підхід дозволяє дослідити будь-який житлово-правий феномен, з урахуванням його правової природи, з урахуванням його визначення як окремої системи.

Особливе значення для дослідження житлово-правових явищ має аксіологічний метод, який дозволяє підкреслити цінність для людини наявності безпечного, доступного проживання у житлі. Цей підхід базується на тому, що людина, її життя, діяльність представляють стрижень буття та представляють собою цінність, тобто аксіологічний підхід – це ціннісний підхід. В житловому праві наведений підхід є основоположним, оскільки його мета спрямована на забезпечення стабільного, безпечного проживання людини у житлі. Тобто збереження життя, здоров'я людини за допомогою житла є головною цінністю житлового права.

Варто підкреслити і значення міждисциплінарного підходу задля дослідження житлово-правових категорій, які за своєю сутністю є комплексними утвореннями (соціально-економічними, юридичними ін.). Дослідження житлово-правових явищ, за допомогою міждисциплінарного методологічного підходу, надає можливість розглянути їх з урахуванням: 1) знань різних юридичних наук (поєднання цивільного, адміністративного,

податкового, земельного права ін.); 2) поєднання технічних стандартів та норм права (співвідношення Державних стандартів будівництва житла та нормативно-правових актів); 3) досвіду соціологічної науки (виявлення житлової потреби, встановлення найбільш вразливих груп населення, з точки зору забезпечення житлом); 4) елементів досягнень медичної науки, в аспекті врахування санітарно – епідеміологічних вимог, що висовуються до безпеки проживання людини у житлі; 5) основ політології, зокрема щодо розробки житлової політики.

Не можна оминати і такі методи дослідження, що можуть бути використані у житлово-правових дослідженнях, як структурний та логічний. Вони надають можливість здійснити синхронний аналіз елементів структури відповідного житлово-правового явища, виявити логіку розташування елементів та їх взаємозв'язків. Саме структура та логіка наукової роботи створюють можливість отримувати взаємопов'язані нові результати та висновки роботи.

Для модернізації житлового законодавства, виявлення його подальшої систематизації, доцільно застосовувати метод моделювання. Так, цей метод був вдало використаний О.С. Кухаревим. Він зазначив, що модель у першу чергу є категорією гносеології, тобто засобом (інструментом) пізнання диспозитивності, що дає можливість з'ясувати передусім природу досліджуваного об'єкта, дозволяє охопити різноманітні взаємодіючі феномени змодельованого явища та закладає якісну основу для подальших наукових розробок в обраному напрямку, а кожна модель складається із комплексу елементів, тісно пов'язаних між собою [2, с. 67, 68]. Якщо співвідносити окремі житлово-правові категорії з певною моделлю в межах застосування підґрунтя теорії систем, то виникає спроможність моделювати здійснення суб'єктивного права, виокремлювати моделі набуття права на проживання. Окремо цей метод доцільно використовувати щодо моделювання можливої кодифікації житлового законодавства, зокрема проводити моделювання наслідків прийняття окремого Житлового закону, Житлового кодексу, Житлово-комунального кодексу, Кодексу соціального забезпечення (із розділом щодо житлового забезпечення) ін.

Підсумовуючи можна означити, що методи житлово-правових досліджень – це система підходів, способів, які застосовуються до пізнання житлово-правової матерії, в цілому або окремих її елементів. Залежно від релевантності методи пізнання житлово-правових категорій включають: діалектичний, аксіологічний, історичний та міждисциплінарний метод, моделювання та аналогії, синергетичний методологічний підхід, методи

аналізу та синтезу, герменевтичний метод, порівняльно-правовий, формально-юридичний, структурний, логічний, метод спостереження та соціологічний метод. Наведені методи можуть застосовувати окремо або у певній єдності (аксіологічний метод може бути використано у поєднанні з будь-яким методом дослідження житлово-правових явищ).

Список використаних джерел:

1. Дубов Г. О. Методологія права: поняття, предмет та місце в системі наукового знання (за працею Р. Лукича «Методологія права»). *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 54-58

2. Кухарев О. Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві: монографія. Київ: Алерта, 2019. 498 с

Бондаренко-Зелінська Н. Л.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ В СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: НА ПРИКЛАДІ ІНСТРУМЕНТАРІО МЕДІАЦІЇ В СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Стрімке розширення міжнародної інтеграції та поглиблення транскордонного співробітництва обумовило зростання методологічної ваги порівняльно-правових досліджень, результати яких можуть і використовуються з метою запозичення провідного/прогресивного зарубіжного досвіду, як у сфері нормотворення, так і у практичній діяльності щодо захисту прав та інтересів українців у відносинах, обтяжених іноземним елементом. Тому наразі порівняльно-правовий метод посідає одне з чільних місць у методологічному інструментарії юридичної науки [1, с. 32]

Особливу актуальність методологічні аспекти мають для досліджень в сфері альтернативного врегулювання спорів, оскільки дослідження способів альтернативного вирішення спорів загалом та медіації зокрема не мають давніх традицій у вітчизняній юридичній науці, а різноманітні примирні процедури та інструменти запроваджуються без належного доктринального підґрунтя. Це створює чисельні труднощі і непорозуміння на практиці.

Так, наприклад, врегулюванням спору за участі судді (консиліаційна процедура) була запроваджена у судові процесі України в 2017 році на основі переважно результатів одного проекту, що проводився за участі лише трьох судів¹. А ґрунтовні дослідження з цієї проблематики розпочалися вже

¹ Українсько-канадський проект "Освіта суддів - для економічного розвитку". URL: <https://vkksu.gov.ua/page/ukrayinsko-kanadskyy-proekt-osvita-suddiv-dlya-ekonomichno-rozvytku>

після нормативного закріплення відповідної примирної процедури [2]. Як наслідок, практики та дослідники досі врегулювання спорів за участю судді плутають з медіацією[3; 4; 5, с. 6, 8; 6, с. 177, 179], та ефективність застосування цієї процедури не перевищує 30%.

Дещо краща ситуація з медіацією. Але і цей спосіб альтернативного врегулювання спорів почав впроваджуватися в практику раніше, ніж відбулося його доктринальне осмислення [7, с. 46].

Вбачається, що проблеми застосування в сучасній практиці медіації та інших способів альтернативного вирішення спорів багато в чому є наслідком невірного використання порівняльно-правового методу дослідження примирних процедур. Коли зіставленню понять, явищ, процесів і виявленню між ними спільного та відмінностей, прогнозуванню моделей реформування національного механізму правового регулювання передувало експериментальне «сліпе» дублювання «чужого досвіду». І відповідні примирні процедури впроваджено без врахування особливостей української дійсності.

Зупинимося детальніше на конкретних інструментах медіації і проблемах їх застосування.

Так, наразі ефективність медіації в сімейних конфліктах визнається багатьма теоретиків та практиків [8; 9, с. 101]. Утім конкретна практика проведення примирних процедур не така оптимістична.

Так, наприклад в провадженні Дніпровського районного суду м. Києва перебувала справа № 755/7813/19 про визначення місця проживання дитини. Як вбачається з рішення суду цій справі між сторонами в свій час було проведено медіацію за результатами якої було укладено договір про визначення місця проживання дітей, умов їх утримання та участі батьків у їх вихованні. Утім вочевидь в процесі медіації не було ефективно врегульовано конфлікт, якщо сторони звернулися до суду з приводу питань, що біли предметом медіації [10].

Цей та інші приклади свідчать що формального закріплення та проведення медіації за загальними правилами запозиченими з зарубіжного досвіду² недостатньо для ефективного врегулювання сімейних конфліктів, особливо в умовах воєнного часу, коли загальний рівень стресу є надвисоким.

Моделі медіації в розвинених країнах (Канаді, Америці, Великобританії, Німеччині та ін.) як правило передбачають можливість ретельної підготовки

² Оскільки Закон України про медіацію було прийнято тільки 16.11.2021 року більшість практикуючих медіаторів навчалися на основі зарубіжних програм і оперують інструментарієм без врахування особливостей української ментальності.

до примірної процедури, проведення певної кількості індивідуальних зустрічей зі сторонами конфлікту, помірне використання інструментів раппорту і акцент на таких техніках як активне слухання (невербальне), перефразування, луна-повтор, техніка запитань.

Адже зарубіжні медіатори вже користуються визнанням та довірою в очах громадян своїх країн і не потребують додаткових засобів для формування довіри та підтвердження свого авторитету. Ця примірна процедура вже пройшла перевірку часом в розвинених країнах.

Натомість українським медіаторам потрібно ще вибудувати репутацію професії. Крім того, наші співвітчизники характеризуються високим рівнем недовіри до майже державних та багатьох недержавних інституцій і це транслюється і на медіацію.

В Україні, медіатору потрібно значно інтенсивніше ніж посередникам в інших країнах працювати з емоціями сторін конфлікту³. Українському медіатору потрібно бути не тільки «нейтральним», а й «ментально рівнонаближеним» до сторін конфлікту здатним надати підтримку⁴ останнім.

З цих причин застосування техніки запитань, фрейм, рефреймінг без попереднього врівноваження сторін та вентилування їх емоцій, в багатьох випадках знижує ефективність комунікації. Це потребує ширшого використання раппорту, більшого вживання вербальної, ніж невербальної мови при застосуванні техніки активне слухання, дуже обережного і помірного використання кокусів. При чому якщо зарубіжні посередники можуть собі дозволити достатньо інтенсивну індивідуальну комунікацію з кожною з сторін, то для українських фахівців така практика є ризиковою, адже інформація про те, що медіатор мав попередньо приватну розмову з іншою стороною конфлікту часто формує недовіру до нього з боку другої сторони конфлікту⁵.

Утім цей досвід наслідуваний окремими практиками без адаптації до українських реалій призводить до непоодиноких ситуацій, коли формальні домовленості, що їх досягають сторони в результаті медіації, фактично добровільно не виконуються [11.]

Підсумовуючи, варто згадати твердження Р. В. Майданника про те, що норма права повинна застосовуватися і тлумачитися таким чином, щоб це

³ Це обумовлено не тільки темпераментом українців, а й загальною стресовою ситуацією, яка наразі є в країні і зберігатиметься ще не один рік після завершення російсько-української війни.

⁴ Мова йде не про поради. А про здатність ментально підтримати та дати адекватний зворотній зв'язок навіть у тих випадках, коли сторони конфлікту в процесі медіації виходять за межі предмету медіації.

⁵ Доводиться часто «вентилувати емоції» сторін при спільній зустрічі.

відповідало реально існуючим суспільним відносинам на момент застосування норми права [12, с. 58].

Інакше кажучи з методологічної точки зору узгодження вітчизняного приватноправового інструментарію з міжнародним повинно ґрунтуватися на врахуванні культурної та ментальної специфіки, національної ідентичності українського суспільства, його сучасних реалій в т.ч. викликів війни.

Список використаних джерел:

1. Крупчан О. Д. Методологічні виміри сучасного вітчизняного приватного права. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 30-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2016_16_3; <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2016/16/9.pdf>
2. Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис. ... д-ра філософ. 081 право. О., 2020. 192 с.
3. Ухвала про зупинення провадження Жовківського районного суду Львівської області від 08 травня 2023 року у справі № 444/2986/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110759850#>
4. Ухвала про виправлення описки Жовківського районного суду Львівської області від 17 травня 2023 року у справі № 444/2986/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110958050>
5. Тиханський О. Б., Берестова І. Е. Врегулювання спору за участю судді. Глава 4 розділу III Цивільного процесуального кодексу України: Науково-практичний коментар. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 91 с.
6. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси і право*. 2018. № 2. С. 174-180
7. Вступ до альтернативного вирішення спорів : навч. посіб. / Г. В. Анікіна, Ю. В. Білоусов, Н. Л. Бондаренко-Зелінська [та ін.] ; під ред. У. Хелльманна, Н. Л. Бондаренко-Зелінської. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2017. 234 с.
8. Даниленко П. Сімейна медіація як альтернатива суду. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/simeyna-mediaciya-yak-alternativa-sudu.html>
9. Парнета О., Федик С. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 1 (25). С. 100-106. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/view/1135>
10. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 17 січня 2020 року у справі № 755/7813/19. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88834554>

11. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 26 лютого 2020 року у справі № 753/19085/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88072378>

12. Майданик Р. Вчення про методологію приватного (цивільного) права України. Загальні положення. *Право України*. 2019. № 1. С. 58-74. https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2019_1/pravo_2019_1_s4/

Василюк Д. В.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Українська банківська правова база складається з двох рівнів нормативних актів. Вищий рівень містить закони, прийняті Верховною Радою України. Нижня містить нормативні акти головного банківського регулятора – Національного банку України (далі - НБУ).

Основні нормативно – правові акти банківського регулювання банківської діяльності в Україні:

- Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. (Закон про банки). Закон «Про банківську діяльність» визначає структуру банківської системи України та визначає економічні, організаційні та правові засади створення, діяльності, реорганізації та ліквідації банків;

- Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. Цей закон визначає структуру та повноваження НБУ;

- Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року (Закон про систему гарантування вкладів фізичних осіб). Закон встановлює систему гарантування вкладів фізичних осіб, визначає повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо ліквідації банків та виведення з ринку неплатоспроможних банків;

- «Положення про ліцензування банків», прийняте постановою НБУ від 22.12.2018 р. № 149. Це положення визначає порядок створення та ліцензування банку, порядок отримання погодження НБУ на придбання та збільшення істотної участі у банку, кваліфікаційні вимоги до окремих керівних посад тощо;

- «Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затверджена постановою НБУ від 28 серпня 2001 р. № 368. Інструкція є нормативним документом, який встановлює вимоги до

фінансових показників, порядку розрахунку фінансових показників та капіталу.

Нинішні пріоритети НБУ зумовлені наслідками повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Основна мета НБУ під час війни – забезпечити стабільність української банківської системи шляхом пом'якшення негативних наслідків вторгнення. Для цього НБУ підтримує постійний діалог з місцевими банками та іншими фінансовими установами для розуміння поточної фінансової ситуації.

Крім того, НБУ запровадив тимчасові постанови, які передбачають особливості регулювання банківської діяльності на період дії воєнного стану. Такі тимчасові норми звільняють банки від відповідальності за невиконання вимог, якщо вони сталися внаслідок повномасштабного вторгнення.

Нарешті, НБУ також уважно стежить за банківським сектором, щоб визначити банки, які мають проблеми з ліквідністю/платоспроможністю, а також банки, які ввели санкції до кінцевих бенефіціарних власників або контролюються Російською Федерацією. НБУ або позбавляє таких власників прав голосу, передаючи їх призначеним довіреним особам, або ліквідує банк, який має таких власників/контролерів [1].

Українське банківське законодавство висуває до банків широкі вимоги щодо звітності, включаючи регулярне надання статистичної та фінансової інформації до НБУ. Вимоги, терміни та реквізити інформації, що подається, регулюються Правилами організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затвердженими Постановою НБУ від 13.11.2018 № 120, та Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затверджена Постановою НБУ від 24.10.2011 № 373. Статистична інформація включає інформацію про залишки на рахунках, обороти на рахунках, операції за участю нерезидентів України, резерви, найбільших клієнтів, пов'язаних осіб, кількість клієнтів тощо. щоб він був у вільному доступі та подає їх до НБУ [2].

Основні тенденції в банківському секторі зумовлені наслідками російського вторгнення в Україну. Незважаючи на те, що український банківський сектор продемонстрував стійкість і стійкість під час вторгнення, негативний вплив на банківський сектор може бути вже помітним. Так, за оцінками, ВВП України впаде на 30% у 2022 році порівняно з 2021 роком, індекс споживчих цін зросте більш ніж на 30%, а реальна зарплата знизиться на 27% .

Менші банки стикаються з проблемами ліквідності та платоспроможності, які привертають увагу НБУ. Деякі банки вже визнані

неплатоспроможними та перебувають у процедурі ліквідації та виведення з банківського ринку. Крім того, наразі НБУ запроваджує незалежних довірених осіб для банків, які потрапили під санкції щодо російських кінцевих бенефіціарів, де такі довірені особи мають право використовувати голоси таких бенефіціарів. Крім того, два банки, у структурі власності яких була Російська Федерація, були виведені миттєво на початку війни [3]. Все це змушує банки оптимізувати свої операційні доходи шляхом скорочення витрат і зміни бізнес-плану. Банки скорочують кількість своїх відділень по всій країні, а також звільняють частину персоналу. Банківський сектор інвестує значні кошти в придбання депозитного сертифіката НБУ, тоді як кредитний портфель банківського сектору суттєво скоротився.

Таким чином, український банківський сектор зараз переживає найскладніший період у своєму житті, як наслідок, банки вживають заходів, спрямованих на підтримку своєї ліквідності та стійкості.

Список використаних джерел:

1. Варцаба В. І. Сучасне банківництво: теорія і практика: навчальний посібник; Міністерство освіти і науки України, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород: Говерла, 2018. 363 с.
2. Одоладов Д. А. Джерела банківського законодавства України та Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 110-167.
3. Державне регулювання банківського сектору у забезпеченні соціально-економічного розвитку України: теорія, методологія, практика: монографія / Кришталь Галина Олександрівна; ПВНЗ «Європ. ун-т». Київ: Вишемирський В. С., 2019. 411 с.

Вахліс І. В.

ІНСТИГАТУРА – ПЕРШИЙ ПРАОБРАЗ ІНСТИТУТУ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Дослідження основних напрямків реформування будь-якого державницького інституту видається неповним без вивчення історичної парадигми його зародження та розвитку. Вказане надає можливість з'ясувати сутність відповідних державницьких процесів, визначити пріоритетні їх напрямки, а також шляхи потенційних змін. Не виключенням є й інститут прокуратури, який лише за часів незалежності України зазнав ряду докорінних та фундаментальних трансформацій пов'язаних із визначенням його функцій

та повноважень. Швидкі та у окремих випадках непослідовні зміни негативно впливають, як на функціонування самої інституції, так і на реалізацію окремих повноважень особами, які здійснюють практичне їх втілення. Таким чином, актуальним залишається дослідження витоків зародження інституту прокуратури в Україні, з метою вивчення ключових напрямків діяльності на реалізацію яких вона була створена.

На сьогодні, у більшості наукових досліджень створення прокуратури на українських землях пов'язують із виданням указу «Про встановлення посади прокурорів у надвірних судах і про межі компетенції надвірних судів у справах за доносами фіскалів та інших людей» від 18 січня 1722 року, що на наше переконання видається невиправданим та необґрунтованим. Відповідно до змісту вказаного указу посада прокурора у поійменованому вигляді нормативно закріплювалася та встановлювалася у надвірних судах, разом із тим інституції та посадові особи, що виконували функції прокуратури, існували на українських землях ще задовго до видання вище зазначеного указу.

З огляду на це, у межах вказаної короткої наукової розвідки пропонуємо зупинитися на дослідженні особливостей становлення на українських землях інституту прокуратури крізь призму діяльності інстигаторів.

Перш за все констатуємо, що інститут інстигатури на українських землях запровадився у 1557 році, що обумовлювалося необхідністю створення органу, на який би покладалися повноваження щодо не лише представництва у суді інтересів потерпілої особи, але й забезпечення організації досудової діяльності, спрямованої на зібрання доказових матеріалів, їх систематизації та представлення у суді. Принагідно відзначимо, що до створення інституту інстигатури діяльність «обвинувачів» носила суто приватний характер, спочатку ними виступали потерпілі від вчинення кримінально каранних дій, у подальшому ж потерпілим надавалася можливість залучати своїх представників з метою доведення винуватості особи, яка підозрювалася у вчиненні правопорушення, або ж звертатися до спеціально визначеної особи у держави, яка б мала на професійній основі надавати потерпілому послуги щодо його представництва у суді. Фактично ж приватне обвинувачення поділялося на те, яке підтримувалося потерпілим самостійно, а також те, що реалізовувалося із залученням представника. Очевидно, що потерпілий не мав можливості ефективним чином підтримувати обвинувачення проти підозрюваної особи, а також збирати та подавати докази проти нього, відтак, саме брак державного втручання у процедуру підтримання обвинувачення у суді обумовлював собою неефективність обвинувачення загалом.

Таким чином, перед державою постав виклик створення інституції, яка б мала змогу забезпечити комплексне підтримання публічного обвинувачення у суді, із проведенням всієї необхідної досудової діяльності. Такою інституцією і стала інстигатура, яка наділялася повноваженнями щодо підтримання публічного обвинувачення перед судом, а також організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Вказане підтверджується, зокрема й висновками зробленими науковцем М. Г. Твердохліб, що зазначає, що з запровадженням інституту «інстигаторства» на українських землях доцільно пов'язувати витoki вітчизняної прокуратури [1, с. 162].

Первинно передумови створення посади інстигатора пов'язували із необхідністю захисту інтересів корони та підтримання обвинувачення у так званих «державних справах», тобто справах де шкода була заподіяна публічному інтересу, інтересу держави. Разом із тим, згодом очевидною постала необхідність поширення функціонування інстигаторів й на інші «приватні провадження». Принагідно відзначимо, що на думку вченої О.В. Сокальської, поява урядової посади інстигатора в якості обвинувача, пов'язана із зростанням ваги публічного елемента в справах про тяжкі злочини у коронному праві [2, с. 108].

Відтак, формується умовний поділ інстигаторів на «коронних» та «приватних». Коронні інстигатори виступали у так званих справах «корони» тобто підтримували публічне обвинувачення у тяжких злочинах, що були вчиненні проти інтересів держави. В рамках кримінальних справ королівський інстигатор виступав стороною у судових процесах, де об'єктом замаху була держава. Зазвичай, участь інстигатора у таких справах була зумовлена не його особистою ініціативою, а дорученнями короля або сейму. Певною мірою сфера кримінальних повноважень інстигатора поєднувалася з його функцією представника скарбниці держави та інтересів короля. Інстигатор виступав обвинувачем у справах, що стосуються безпосередньо короля і держави, порушення спокою та недоторканності судів, офіційних осіб або королівських послів, неявики на сейм, державної зради, підробки грошей і т.п [3, с. 56].

У свою чергу приватні інстигатори виступали з публічним обвинуваченням у справах де шкода була заподіяна інтересам окремих громадян. При цьому, на наше переконання доцільним видається стверджувати, що приватні інстигатори здійснювали не лише представництво приватних інтересів потерпілих осіб, шляхом підтримання обвинувачення відносно їх кривдників, але й представництво загально державних інтересів,

що полягали у забезпеченні загального правопорядку та ізоляції суспільно небезпечних осіб.

Як «коронні», так і «приватні» інстигатори наділялися спільними функціями, серед яких варто виокремлювати функції процесуального керівництва, процесуального контролю та здійснення процесуального представництва. На короткому окресленні змісту вказаних повноважень пропонуємо зупинитися нижче.

Відтак, сутність функції процесуального керівництва полягала у тому, що саме інстигатор визначав основні напрямки проведення досудової діяльності, мав повноваження самостійно збирати докази, а також надавати вказівки органам правопорядку щодо здійснення тих чи інших процесуальних дій. Фактично інстигатор здійснював планування досудового розслідування, визначав пріоритетні його напрямки, а також перелік тих дій, що мають бути здійсненні.

Щодо функції процесуального контролю, то сутнісно остання надавала можливість інстигатору перевіряти дотримання законодавчих приписів, як під час проведення розшукової діяльності, так і під час відправлення правосуддя. Відтак, контрольні повноваження інстигатора зводилися до здійснення загального нагляду за дотриманням вимог чинного законодавства та вжиття передбачених заходів реагування у випадку виявлення будь-яких порушень з боку учасників кримінального провадження.

Завершальними повноваженнями інстигатора у рамках кримінальних проваджень були повноваження щодо здійснення підтримання публічного обвинувачення. Сутність вказаного повноваження полягала у представленні перед судом позиції сторони обвинувачення, доведення винуватості підозрюваної особи у вчиненні інкримінованого їй діяння.

Таким чином, можемо констатувати, що повноваження інстигатора обумовлювалися тріадою процесуального керівництва, контролю та підтримання публічного обвинувачення, що реалізовувалися як у його досудовій, так й у його судовій діяльності.

З огляду на окресленні вище повноваження інстигаторів, особливості їх реалізації, можемо констатувати, що інститут інстигатури є першим праобразом інституту прокуратури на українських землях, який забезпечував організацію та проведення досудового розслідування, а також підтримання державного обвинувачення у суді.

Список використаних джерел:

1. Твердохліб М. Г. Історико-правові витоки участі прокурора у кримінальному провадженні в суді на українських землях. Науковий вісник

Ужгородського національного університету Ужгород. Вид. дім «Гельветика». 2015. Вип. 32. Т.3. С. 161-164.

2. Сокальська О. В. Судоустрій та судочинство в Україні (XVI – початок XVII ст.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 194 с.

3. Савуляк Р. В. Виникнення та розвиток посади інстигатора (прокурора) на території правобережної України за часів Речі Посполитої. Вісник Львівського університету. 2008. № 46. С. 52-58.

Волкович О. Ю.

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ ТА СМЕРТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ

Ми живемо в турбулентний час трансформацій, наш вектор розвитку та розбудови молодого, правової української держави йшов досить стрімкими темпами, доки зовнішній агресор-терорист не використав наші внутрішні міжусобиці в суспільстві на свою злочинну користь, результат є захват частини наших суверенних територій. Наша держава вже десять років виборює свої території це етап складний, але неминучий, нажаль, високою ціною. Україна намагається сумлінно дотримуватися норм міжнародних правил ведення війни, поважати права ув'язнених, взятих у полон, показувати через свій приклад, що треба цінувати головне право – право на життя. Правовим підґрунтями є те, що Україна приймає норми Загальної декларації прав людини, зокрема у Преамбулі визначено, що «необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами», у статті 1 акцент робиться на тому, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» [1]. Статистичні дані загалом висвічують, що показники народжуваності в Україні падають ще у 2013 році на 7 % на рік. А велика війна призвела до найбільшої кризи народжуваності. Найзначніший спад за весь час незалежності України пов'язаний із першим військовим вторгненням в Україну, так у 2015 році показники народжуваності впали на 12 % за рік [2].

Відповідно до норм Закону України «Про охорону дитинства», зокрема закріплено, що «охорона дитинства – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання, розвитку дитини та захисту її прав» [3]. Згідно із основним положеннями міжнародної Конвенції про права дитини, у статті 6 «кожна дитина має невід'ємне право на життя», у статті 7 «дитина має бути

zareєстрована зраз ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства» [4].

Відповідно до Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», у статті 2 мова йде про те, що будь-яка діяльність збройних формувань на тимчасово окупованих територіях є незаконною, крім документів, що «підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях» [5]. Таким чином можна стверджувати, що фактично вперше було запроваджено передумови адміністративної процедури реєстрації факту народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Так, 21 квітня 2022 року даний Закон втратив чинність та встановлене єдине нормативне регулювання тимчасово окупованих територій відповідно до положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Однак, попри велику кількість звернень на напрацювань правозахисників адміністративна процедура так і не була реалізована [6].

Життя не стоїть на місці, тому протягом певного періоду часу до окремих положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», зокрема до частини 3 ст.9, де на законодавчому рівні повторно закріплено та розширено можливість застосування адміністративної процедури до державної реєстрації народження, смерті та шлюбу та його розірвання. Норми закону поширюються на усі тимчасово окуповані території (далі – ТОТ) [8].

Законодавством передбачено перелік документів для реєстрації народження дитини: заява у довільній формі про реєстрацію народження, в якій зазначено дані дитини (прізвище та ім'я, по батькові, стать, дата народження, місце народження; відомості про матір та батька (прізвище та ім'я, по батькові, дата народження, громадянство, зареєстроване місце проживання (за наявності), реквізити та паспорт. У разі народження дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, відсутність спільної заяви батьків/батька, у заяві лише зазначають ім'я та по батькові батька. Також допускається подача відповідної заяви заявником (прізвище, ім'я та по батькові, реквізити паспорта) у разі коли заява про реєстрацію народження подається не батьками дитини, а іншою особою. По-друге, паспорта батьків (одного з них) та заявника (у разі якщо державна реєстрація народження проводиться не батьками, а іншою особою). По-третє, довідка свідоцтва про шлюб, якщо така є. По-четверте, медична довідка, що є підставою для реєстрації народження, що включає

медичне свідоцтво про народження за формою 103/о, заповнена медичним працівником, що приймав пологи, здійснював перший огляд дитини або матері після пологів, в тому числі поза закладом охорони здоров'я або довідка (довільної форми без печатки про дитину), видана медичним працівником, що був присутнім під час пологів або який проводив перший огляд дитини народженого. Батькам чи родичам потрібно надіслати на електронну адресу birth@cv.minjust.gov.ua заяву та копії (скан або фото) необхідних документів. Суд може витребувати за власною ініціативою необхідні докази (ч.2 статті 294 ЦПК України) [5]. В контексті цього доцільно привести приклад щодо встановлення факту народження дитини на тимчасово окупованій території справа №638/5699/22 рішення від 14.10.2022 року Держинського районного суду м. Харкова, було надано заяву від Особи_1 та заінтересованої Особи_2 та забезпечено відповідні докази, зокрема просять розглянути заяву без особистої присутності, надано інформацію про факт народження дитини хлопчика вдома, пологи приймала акушерка, надається довідка КНП «Балаклійський центр первинної медико санітарної допомоги». Суд заяву Особи_1 та заінтересованої Особи_2 відділу державної реєстрації актів цивільного стану у м. Харкові Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Харків), про встановлення факту народження дитини на тимчасово окупованій території України – задовольнив [9]. Варто проаналізувати, що з одного боку затяжна збройна агресія росії проти України внесла корективи у розвиток різних напрямків нормального суспільного життя українських громадян, погіршила сферу нормального розвитку сфери охорони здоров'я на тимчасово окупованих територіях. Зокрема, з іншого боку, не дивлячись на широкий комплекс нормативних актів, що регулюють питання прав про дитинство, на сьогодні мало правових норм, які встановлюють саме особливості правового регулювання прав дітей на в умовах збройного конфлікту.

Особливість розгляду в порядку ст.317 ЦПК України передбачає: підсудність (заява подається до будь-якого місцевого суду України, незалежно від місця проживання; невідкладний розгляд; законодавець обмежив коло заявників (щодо встановлення факту смерті, то це родичі померлого, їхні представники, інші заінтересовані особи; щодо встановлення факту народження, то це батьки їхні представники, члени сім'ї, опікуни, піклувальники, особа, яка утримує та виховує дитину, або іншими законними представниками дитини; рішення суду підлягає негайному виконанню, його оскарження не зупиняє виконання [5].

Таким чином, доцільно акцентувати увагу, що певні законодавчі зміни напрямках щодо встановлення факту народження або смерті в судовому

порядку як підстава державної реєстрації народження або смерті на тимчасово окупованих територіях без сумніву має практичний аспект, а також позитивні зрушення. Так процедура надалі призводить до перезавантаження судової системи та відділів актів цивільного стану. Такі зміни потребують певних фінансових супровідних процедур та документального оформлення. Наразі, тема є актуальною, відкритою для пропозицій та удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Тарасовський Ю. Народжувальність в Україні від початку великої війни скоротилася на 28 %. URL: <https://forbes.ua/news/narodzhuvanistv-ukraini-vid-pochatku-velikoi-viyini-skorotilasya-na-28-31072023-15136>.
3. Про охорону дитинства: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №30. Ст.142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (дата звернення 20.04.24 р.)
4. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. (дата звернення 20.04.24 р.)
5. Цивільно процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №40-41, 42. Ст.492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (дата звернення 20.04.24 р.)
6. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №10. Ст.54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>. (дата звернення 20.04.24 р.)
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №26. Ст.892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>. (дата звернення 20.04.24 р.)
8. Як народжену на ТОТ дитину можна зареєструвати онлайн – пояснення Мін'юсту. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/11/1/257367/>
9. Судова справа №638/5699/22 рішення від 14.10.2022 року Дзержинського районного суду м. Харкова. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106792758>.

Гайдулін О. О.

**МАТЕРІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ (AEQUITAS = EQUITY)
ТА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНА (IUSTITIA = JUSTICE):
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ**

Академік Ф. Г. Бурчак був не лише знаним криміналістом та конституціоналістом, а й теоретиком та істориком права. Зокрема його вклад у розвиток історії держави і права був відзначений Державною премією України 1981 р. Тому його ідейна, теоретико-історична спадщина має отримати подальший розвиток у контексті сучасних актуальних питань юридичної практики.

Проблема, що розглядається, не суто абстрактна, теоретична. Вона є фундаментальною, ключовою для розуміння самого цілепокладення як матеріального права, так і судочинства. Однак поняття справедливості є одним з тих, що важко операціоналізуються, [1] і тому багатьма дослідниками воно фактично вважається занадто абстрактним у теоретичному плані, а під час казуального визначення – суто оціночним, що залежить від суб'єктивних настанов та ціннісних орієнтацій. Подолати такий епістемологічний песимізм уявляється можливим саме через розмежування та взаємодію значенневого змісту справедливості як матеріальної, так і процесуальної.

Необхідно зауважити, що розмежування цих двох аспектів предмета нашого дослідження чітко відстежується в часи формування класичного римського права. Поняття матеріальної справедливості (*aequitas*) в римській юриспруденції з певних причин було більше розробленим за процесуальну справедливість (*iustitia*) [2, с. 54]. Етимологічно від латинського *aequitas* походить англійське поняття справедливості (*equity*) [3], але семантично а правовому дискурсі воно пов'язується з різними англійськими правовими категоріями, такими як *justice, equality, conformity, symmetry, fairness* [4, с. 6].

Необхідно звернути увагу на те, що давньоримський мислитель та відомий оратор Марк Туллій Цицерон розробив дещо більш широку морально-правову концепцію *aequitas*, що мала потрійний вимір: (1) релігійного зобов'язання перед вищими богами, набожності (*pietas*); (2) сакрального поклоніння перед духами предків (*sancitas*) і (3) тільки у відносинах між людьми «справедливість» набувала суто юридичного значення (*iustitia*) [5, с. 49].

Такий короткий екскурс до історії проблеми дозволяє сформулювати *першу тезу* – розмежування матеріальної та процесуальної справедливості в сучасній правовій науці має суто феноменологічний, формальний характер. У самій «первісній» точці свого генезису концепт *aequitas* набуває гранично

широкого змісту, який поглинає поняття процесуальної справедливості (*iustitia*).

З цього випливає наступне застереження або *друга теза*: суто матеріальна справедливість є не виключно юридичним поняттям, а морально-правовою категорією. Тому вона не може бути зведена до юридико-технічної еквівалентності, бо змістовно більша за математичне рівняння прав та обов'язків сторін певного зобов'язання. Справедливість зважає на своїх терезах і певні ризики, що найчастіше мають приховані, потенційні як матеріальні, так і особисті немайнові наслідки. Загальновідомо, що у формі моральної шкоди вони дуже важко піддаються вираженню в грошовому еквіваленті [6]. Матеріальна справедливість – це не абсолютна математична величина і навіть не певна фіксована пропорція, не «безоцінний», повністю неупереджений модуль. Це результуючий вектор різних оцінок і настанов або якісна, багатofакторна сума різних чинників, що має переважно якісне визначення.

Вражає особлива актуальність для сьогодення морально-правової проблематики, вперше порушеної ще в античні часи. У світлі цього попереднього висновку про якісну природу матеріальної справедливості стає більш зрозумілою аргументація Голови Вищої ради правосуддя Григорія Усика стосовно меж запровадження штучного інтелекту в правосудді, що пролунала в його доповіді на засіданні круглого столу, присвяченого презентації Висновку № 26 (2023) Консультативної ради європейських суддів «Рухаючись вперед: використання допоміжних технологій у судочинстві», організованого Проектом Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду» спільно із Верховним Судом [7].

Суть *третьої тези* полягає в тому, що ідеал справедливості завжди реалізується ситуативно відносно конкретних індивідуалізованих осіб, що вступають у певні відносини у відповідному контексті зовнішніх обставин. Однак ситуативна користь не може виступати універсальним критерієм ефективності вирішення судового спору. Таким абсолютom є Найвища Справедливість як кінцева мета правосуддя та головна ціннісна орієнтація будь-якого акту реалізації права. Такий ідеал не може бути чистою абстракцією, бо загальні уявлення про Добро і Справедливість постійно знаходять свої втілення у соціально значущих актах поведінки і тому завжди мають індивідуалізований, людиновимірний характер. Справедливість реалізується через діалектику загального і конкретного в процесі винесення справедливого рішення в певній справі, але не лише за рахунок вибору найбільш оптимальних технологій, а головним чином – у процесі

інтерпретаційних комунікацій учасників судового процесу, чого не визнає позитивістська праксеологія, затиснута лещатами суто технічної «знаряддєвості». Характерно, що й сама процесуальна справедливість має комплексний характер і реалізується за принципом пропорційності. Як вказується у ч. 1 ст. 11 ЦПКУ; ч. 1 ст. 15 ЦГПУ, це означає, що має враховуватися те, що завдання судочинства не є самодостатнім, а його реалізація має бути узгодженою з розумним балансом між приватними та публічними інтересами; особливостями предмета спору; ціною позову; складністю справи; значенням розгляду справи для сторін, часом, необхідним для вчинення тих чи інших дій, розміром судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо [8; 9].

Все це є підставою для висування *четвертої тези* – Справедливість єдина, її поділ на два основних види суто умоглядний. Матеріальна справедливість неможлива без відповідних актів правореалізації, поза здійсненням справедливості процесуальної. Багатофакторна, якісна еквівалентність не абстрактна і не абсолютна, вона конкретна і відносна і тому завжди верифікується казуально. Справедливість приречена бути «юстиціональною», бо завжди реалізується за умови процесуальної рівності сторін, співмірності їхніх процесуальних дій. Однак сучасний позитивізм робить ставку на підміну телеологічного цілепокладення технократичною цілереалізацією. На практиці в такий спосіб кінцева мета виводиться за рамки цілепокладення, а замість неї «нарізаються» проміжні часткові цілі. Саме такий підхід реалізований вітчизняним законодавцем у процесуальних кодексах України, у тому числі в Цивільному процесуальному та Господарському процесуальному, при визначенні завдання певного судочинства.

Очевидно, що законодавець під *завданням судочинства* розуміє «розгляд та вирішення» певної цивільної справи шляхом «винесення судового рішення», що має відповідати критеріям «справедливості, неупередженості та своєчасності», а *метою судочинства* – «захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів». (ч. 1 ст. 2 ЦПКУ та ч. 1 ст. 2 ГПКУ) [8; 9]. Отже, під поняттям «мета» тут розуміється передусім мета матеріального права, а під словом «завдання» – мета процесуальна як цілепокладення винесення справедливого рішення. Захист прав, свобод і законних інтересів – це *матеріальна мета*, вирішення справи шляхом винесення правосудного рішення – це суто *процесуальна мета* [10, с. 43]. На жаль, ієрархія цих цілей законодавцем не встановлена належним чином.

П'ята, заключна теза полягає в тому, що, виходячи з того, що цілепокладення водночас має подвійну природу: матеріальну і процесуальну, між такими цілями має бути встановлена певна субординація. З різних причин, але головним чином через недостатню теоретичну розробленість сучасної загальної правової концепції справедливості, представники процесуального права схиляються до того, щоб зосереджувати увагу не на абстрактних та оціночних характеристиках матеріальної справедливості, а на критеріях «справедливого судового рішення» чи «справедливості судового процесу». Зокрема пропонується з'ясувати діалектику мети правосуддя (процесуального інструмента досягнення необхідної мети) та правосуддя як мети (цілі, кінцевого результату судового процесу) [1, с. 10–11].

Проте, враховуючи первинний, провідний характер матеріального права і обслуговуючий, похідний, процесуального, саме перший вид цілепокладення мусить бути визнаний базовим. На жаль, в обох чинних процесуальних кодексах реалізована перевернута ієрархія цих цілей, що може бути пояснене юридичною природою цих актів, але жодним чином не скасовує об'єктивного та загальновизнаного порядку функціонального співвідношення матеріального та процесуального права.

Саме в цьому напрямку і мають здійснюватися подальші дослідження в галузі правової аксіології, які повинні бути спрямовані не лише на з'ясування загальних ознак справедливого правосуддя [11] та спеціальних критеріїв справедливого судового рішення [12], а й змістовного зв'язку між матеріальною та процесуальною справедливістю.

Список використаних джерел:

1. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя) в *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 9–13.
2. Vit-Suzan, Ian. *Architectural Heritage Revisited: A Holistic Engagement of its Tangible and Intangible Constituents*. Routledge. 2016. 204 pp.
3. Jr, Daniel L. Rentfro, Stoddart, Eric. *The Law of Freedom: Justice and Mercy in the Practice of Law*. Wipf and Stock Publishers, 2019 192 pp.
4. Jordan, Michael. *Dictionary of Gods and Goddesses*. Infobase Publishing. , 2014. 417 pp.
5. Quentin Skinner, *Visions of Politics. Volum 2: Renaissance Virtues*. Cambridge University Press, 2002, 478 pp.
6. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту. Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2007. 626 с.

7. Штучний інтелект ніколи не зможе взяти до уваги особливості морально-етичного компонента під час розгляду судової справи. Вища рада правосуддя. Новини. 05.03.2024. <https://hcj.gov.ua/news/shtuchnyy-intelekt-nikoly-ne-zmozhe-vzyaty-do-uvagy-osoblyvosti-moralno-etychnogo-komponenta>

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV Відомості Верховної Ради України, 2004, № 40-41, 42, ст.492 [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text=+%D1%86%D1%96%D0%BB#w1_14; Дата звернення: 14.05.2024.

9. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII Відомості Верховної Ради України, 1992, № 6, ст.56 [Електронний ресурс]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12?find=1&text=+%D1%86%D1%96%D0%BB#w1_13. Дата звернення: 14.05.2024.

10. Короед С.О. Мета господарського судочинства як основний вектор у підвищенні ефективності правосуддя в господарських справах в *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 39–45.

11. Подорожна Т. С., Білокурська О. В. Справедливе правосуддя як мета діяльності органів судової влади в Часопис Київського університету права. 2018. № 4. С. 23–26. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2018_4_6. Дата звернення: 14.05.2024.

12. Щавінський В. Р. Виконання судового рішення – кінцева мета правосуддя в Надзвичайна Ситуація + [Електронний ресурс]. Доступно: <https://ns-plus.com.ua/2017/12/04/vykonannya-sudovogo-rishennya-kintseva-meta-pravosuddya/>. Дата звернення: 14.05.2024.

Гевко В. Л.

**«ВОЛЯ» ОСОБИ У ВИБОРІ СПОСОБУ ЗАХИСТУ,
ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ
ПОРУШЕНИХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ОСОБИ У СУДІ**

Дослідження питання ефективності способу захисту порушених суб'єктивних корпоративних прав та інтересів особи у суді продовжує бути актуальним як у науці, так і на практиці.

Визначаючи критерії «ефективності» способів захисту порушених корпоративних прав, виділяємо такі з них як «автономність», «відповідність», «реальність», «збалансованість», «остаточність» [1, с. 22].

У свою чергу, характеризуючи критерій «автономності», притримуємось думки, що особа, яка звертається у суд, самостійно, на власний розсуд, обирає ефективний спосіб чи декілька способів захисту корпоративних прав та інтересів. По суті говоримо про «волю» особи при обранні способу захисту у суді [2, с. 47].

Разом з цим, питання «волі» особи при обранні способу захисту є дискусійним серед правників. Так, існує думка, за якою така «воля», а відповідно і «автономність» особи у виборі способу захисту, є обмеженою, у силу існування законодавчої вимоги при обранні способу захисту порушеного суб'єктивного корпоративного права враховувати правові висновки Верховного Суду щодо ефективності способів захисту в тих чи інших випадках.

Існує також думка, що принцип свободи вибору способу захисту в цілому характеризує конституційне право вибору особою, чие право порушене, звернення до суду з певним способом, що визначений законом або договором. Однак принцип свободи вибору не є критерієм ефективності способу захисту, оскільки критерій ефективності береться до уваги вже після того, як особа прийняла відповідне рішення. Більше того, згідно нових змін законодавства, суд може здійснювати «корегування» ефективності позовних вимог, що, відповідно, підтверджує спірність висновку про автономність сторін при виборі саме ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або ж оспорюваного корпоративного права. Адже критерії ефективності насамперед мають бути зрозумілими для сторін спору і не вводити їх в оману, а суд є тим органом влади, якому надано можливість рекомендувати змінювати суть позовних вимог, тим самим націлюючи на належний та ефективний спосіб захисту або відмовляти у захисті незалежно від волі сторін корпоративного спору [3, с. 9].

Вказані твердження, на нашу думку, є досить дискусійними. Так, слід погодитись що законодавчо закріплено певні рамки у виборі ефективного способу захисту порушених корпоративних прав для особи. Такими є визначення законом/договором належних способів захисту, а також правові висновки Верховного Суду про ефективні способи захисту у тих чи інших випадках при захисті порушених суб'єктивних корпоративних прав.

Проте, слід погодитись, що кожна дієздатна особа є вільною у виборі як їй захищатись, і що є у кожному випадку ефективним захистом для неї. При цьому на практиці правові висновки Верховного Суду не є стабільними, маємо масу відступів від них самим Верховним Судом чи паралельно існування кількох відмінних правових висновків до подібних правовідносин залежно від

різних обставин, що мали місце у даному тому чи іншому корпоративному спорі.

А тому, вважаємо, що попри те, що особа, яка обирає ефективний спосіб захисту порушених корпоративних прав у суді, повинна враховувати і способи захисту, які визначені законом/договором, а також і правовими висновками Верховного Суду, вона все ж має право вільно, самостійно обрати той спосіб захисту серед усіх, який вважає ефективним у даному випадку та обґрунтувати суду, у чому полягає його ефективність. У свою чергу, за наслідками розгляду такого «автономного» обґрунтування вимог особи, і сам Верховний Суд, погоджуючись з ним, вправі відступити від свого попереднього правового висновку, щодо ефективності способу захисту у даних корпоративних правовідносинах та застосувати інший [1, с. 80].

Маємо і практичні приклади вибору самостійно особою «ефективного» способу захисту свого порушеного цивільного права, які найперше пов'язані із наділенням особи такою «волею» вибору саме чинним законодавством.

Так, із змісту частини четвертої статті 692 ЦК України якщо покупець відмовився прийняти та оплатити товар, продавець має право за своїм вибором вимагати оплати товару або відмовитися від договору купівлі-продажу. А згідно частини четвертої статті 694 ЦК України якщо покупець прострочив оплату товару, проданого в кредит, продавець має право вимагати повернення неоплаченого товару.

Отже, вказані положення чинного законодавства передбачають певну «волю», «автономність» особи при виборі способу захисту, зокрема, за своїм вибором вимагати оплати товару або відмовитися від договору купівлі-продажу. У випадку, якщо матиме місце купівля - продаж частки у статутному капіталі товариства, то відмова від договору за статтями 692, 694 ЦК України фактично призводитиме до відновлення статусу учасника товариства у продавця частки.

Залежно від обставин спірних правовідносин, що склались між сторонами корпоративного конфлікту, на практиці маємо і різні правові висновки Верховного Суду з даного питання. Так, у *Постанова ВП ВС від 08.09.2020 у справі № 916/667/18* судом дано оцінку випадку, коли покупець прийняв але не оплатив частку у статутному капіталі, а тому, на думку суду, належний спосіб захисту у даному випадку є не розірвання договору купівлі-продажу, а стягнення заборгованості (стаття 692 ЦК України). При цьому суд у постанові звернув увагу на те, що відповідно до частини четвертої статті 692 ЦК України, якщо покупець відмовився прийняти та оплатити товар, продавець має право за своїм вибором вимагати оплати товару або відмовитися

від договору купівлі-продажу. Отже, лише у випадку, коли покупець відмовився і прийняти, і оплатити товар, продавець може за своїм вибором або вимагати виконання договору з боку покупця, або відмовитися від договору. Друга можливість надана продавцю, виходячи з того, що якщо покупець не виконав жодного свого обов'язку, не сплатив ціни товару та відмовився його прийняти (наприклад, надіслав продавцю заяву про відмову прийняти товар, безпідставно не прийняв запропоноване продавцем виконання зобов'язання з його боку, безпідставно повернув надісланий товар тощо), то така поведінка свідчить про втрату інтересу покупця до виконання договору. Продавець також може втратити інтерес до договору, при цьому він володіє товаром і має можливість розпорядитися ним, зокрема продати його іншій особі, аби отримати покупну ціну. Тобто продавець теж вправі відмовитися від договору купівлі-продажу, тобто розірвати його шляхом вчинення одностороннього правочину чи вимагати виконання договору з боку покупця за умови, якщо покупець втратив інтерес до договору, не прийнявши та не оплативши товар [4].

В іншому випадку, *Постанова корпоративної палати КГС ВС від 07.10.2021 у справі № 925/1382/19*, Верховний Суд погодився із твердженням скаржника про те, що наявність способу захисту у вигляді права вимагати оплати товару (стаття 692 ЦК України) не свідчить про те, що, враховуючи правову природу Договору з відстроченням платежу, особа як його сторона не може вимагати захисту свого права на підставі ст. 651, ч.4 ст. 694 ЦК України, ефективний спосіб захисту в такому разі позивач визначає сам. Якщо покупець прострочив оплату товару, проданого в кредит, продавець має право вимагати повернення неоплаченого товару (ч. 4 ст. 694 ЦК України). У такому випадку позивач має заявляти позовні вимоги про розірвання договору купівлі-продажу, повернення частки та визначення розміру статутного капіталу і часток учасників або витребування частки, а не про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства та скасування реєстраційних дій (записів) [5].

Є дискусійною і позиція про те, що твердження про наявність «волі» і «автономності» у виборі ефективного способу захисту порушеного корпоративного права у особи є спірною, в силу того, що суд самостійно вправі здійснювати «корегування» ефективності позовних вимог за правилами процесуального закону, з огляду на таке.

У даному випадку слід розуміти, що стаття 5 ГПК України в певній мірі обмежує таку «волю» та дії суду, і обмежує її саме рамками вимог, які обрав позивач. У даному випадку діє одна з умов, за яких суд може здійснювати

«корегування» ефективності позовних вимог. Так, стаття 5 ГПК України визначає, що у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд, відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи, може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону [6].

Отже, обирати інший ефективний спосіб захисту суд повинен відповідно до викладеної у позові вимоги. Вважаємо, що дане правило є певним запобіжником, що змушує суд, «коригуючи» спосіб захисту, залишатись у рамках позовних вимог, а не породжувати зовсім інші, не пов'язані з предметом та підставами позову, суттєво відмінні їм способи захисту, і тим самим виходити за межі позовних вимог. З судової практики сформувалась позиція за якою спосіб захисту, що його може застосувати суд при вирішенні справи, обирає позивач, тому суд позбавлений можливості на власний розсуд обирати і захищати права позивача у спосіб, який ця особа не просить застосувати. Суд не має права виходити за межі позовних вимог для визначення ефективного способу захисту права замість позивача» [2, 46].

Виходячи з викладеного, слід вказати на усіченість та обмеженість волі суду при «корегуванні» позовних вимог заявника, що прямо впливає на ефективність захисту порушених корпоративних прав особи у суді.

Список використаних джерел

1. Гевко В.Л. Порушення, невизнання або оспорування суб'єктивних корпоративних прав та інтересів: дис. докт. філософії права. К., 2023. 275 с.
2. Гевко В. Л. Ефективні способи захисту порушених, невизнаних або оспорованих корпоративних прав та інтересів особи у суді. Юридична Україна. 2021. № 12. с. 39-51.
3. Сіщук Л.В. Рецензія кандидата юридичних наук, старшого дослідника Сіщук Ліліани Василівни на дисертацію Гевка Володимира Львовича на тему «Порушення, невизнання або оспорування суб'єктивних корпоративних прав та інтересів». Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. URL: https://drive.google.com/file/d/1StziZz19wLD58OD9z-XuzoCTPy_OxEv/view?pli=1 . 2024. 11 с.
4. Постанова ВП ВС від 08.09.2020 у справі № 916/667/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92284198>
5. Постанова корпоративної палати КГС ВС від 07.10.2021 у справі № 925/1382/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214121>
6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України

Гнедик Є. С.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ДОСВІД США

Військовослужбовці виконують обов'язки з високим ризиком, які часто можуть спричинити вплив травматичних подразників і пов'язані з проблемами психічного здоров'я, що впливають на професійне функціонування людини та результативність організації. Хоча військовослужбовці піддаються високому ризику проблем з психічним здоров'ям, результати досліджень показують, що військовослужбовці та ветерани не звертаються за необхідною психіатричною допомогою, оскільки стигматизаційні переконання щодо звернення за допомогою у зв'язку з проблемами психічного здоров'я є звичним явищем серед військовослужбовців [1].

Дотримання таких переконань може вплинути на рішення звернутися за допомогою, особливо коли соціальне становище та стосунки з колегами можуть. Таким чином, для досліджень військової психології дуже важливо визначити фактори, які перешкоджають використанню послуг психічного здоров'я для цієї групи населення, і, де це можливо, втручатися, щоб зменшити перешкоди для догляду.

Посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР) є основним психічним захворюванням для учасників бойових дій. Важливість і складність посттравматичного стресового розладу викликають критичні запитання: які тенденції щодо популяції хворих на посттравматичний стресовий розлад серед військовослужбовців і ветеранів у післявоєнний час? Яка політика може допомогти пом'якшити посттравматичний стресовий розлад?

Між тим, досвід США свідчить, що за оптимістичним сценарієм, заснованим на статус-кво розгортання в зонах інтенсивних/бойових дій, оцінена поширеність посттравматичних стресових розладів серед ветеранів становитиме принаймні 10% протягом наступного десятиліття [2].

За даними Міністерства у справах ветеранів США, приблизно шість із кожні 100 людей колись у своєму житті переживатимуть посттравматичний стресовий розлад. У жінок більше шансів на розвиток ПТСР, ніж у чоловіків.

Певні аспекти травматичної події та деякі біологічні фактори (такі як гени) можуть збільшити ймовірність розвитку ПТСР у деяких людей [3].

У післявоєнний період поточні заходи політики охорони здоров'я (наприклад, обстеження та лікування) мають незначний вплив на пом'якшення проблеми посттравматичних стресових розладів, тобто поточна політика обстеження та лікування повинна бути революціонізована, щоб мати помітний ефект. Крім того, результати моделювання показують, що для пом'якшення психіатричних наслідків війни потрібно багато часу, близько 40 років [2].

В Україні у 2020 року ВООЗ провела оцінку стану реабілітації в системі охорони здоров'я України, а у 2021 році опубліковано звіт «STARS». Як наслідок, був прийнятий Закон України «Про реабілітацію в охороні здоров'я». На виконання цього Закону була прийнята постанова КМУ від 03.11.2021 №1268 «Питання організації реабілітації в охороні здоров'я».

Хоча цих заходів і недостатньо. Досвід України свідчить, що від 20% до 40% військовослужбовців потребують психологічної допомоги. **Симптоми гострої травми виявляють у 60-80% військовослужбовців, які були очевидцями загибелі побратимів чи мирного населення або бачили тіла померлих.** Ризик появи симптомів порушення психіки стосується більш молодих військовослужбовців, віком 18-24 років, у яких виявлено симптоми депресії або у яких були проблеми з алкоголем.

Симптоми ПТСР розвиваються приблизно у 12-20% військовослужбовців, які перенесли бойову травму, але не звернулися за психологічною допомогою через побоювання зневаги за прояви слабкості, боягузтва, загрозу військовій кар'єрі [4].

Саме тому, на нашу думку актуальною є необхідність підготовки концептуальних документів щодо реабілітації військовослужбовців, які мають досвід бойових дій. Також, актуальною є необхідність підготовки спеціальних програм реабілітації.

Список використаних джерел:

1. V. Karamanoli, K. Papachristopoulos Military Personnel and Psychological Support: An Analysis Based on Social Representation Theory. JMVH. URL: <https://jmvh.org/article/military-personnel-and-psychological-support-an-analysis-based-on-social-representation-theory/> (перевірено 01.04.2024);
2. Navid Ghaffarzadegan, Alireza Ebrahimvandi, Mohammad S. Jalali A Dynamic Model of Post-Traumatic Stress Disorder for Military Personnel and Veterans. PLOS ONE. Published: October 7, 2016. URL:

<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0161405>
(перевірено 01.04.2024);

3. Post-Traumatic Stress Disorder. What is post-traumatic stress disorder (PTSD)? URL: <https://www.nimh.nih.gov/health/topics/post-traumatic-stress-disorder-ptsd> (перевірено 01.04.2024);

4. МОЗ. Симптоми бойової травми у військовослужбовців. URL: <https://phc.org.ua/news/dopomoga-viyskovim-z-postravmatichnim-stresovim-rozladom> (перевірено 01.04.2024);

Дерев'янко Б. В.

ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОГО ДОКУМЕНТООБИГУ У СФЕРІ МЕДИЦИНИ

Розвиток сфери медицини є індикатором розвитку суспільства і держави в цілому. Тому відносини у сфері медицини повинні удосконалюватися перманентно. Своєчасність та ефективність надання медичних послуг є гарантією порятунку життя та відновлення здоров'я людини. У цьому приватні інтереси людини співпадають із публічними інтересами держави, що полягають у потребі в значній кількості здорової робочої сили, яка працюватиме до настання пенсійного віку, який поступово має підвищуватися. У свою чергу, ефективність медичних послуг багато у чому залежить від якості підготовки фахівців, наявності сучасного лікувального обладнання та препаратів, застосування передових способів і схем лікування, а також зниження витрат часу на документальний супровід усіх лікувальних та організаційно-господарських процесів. Останнє можна реалізувати через застосування сучасних досягнень науки і техніки.

Перші спроби організації цифрового документообігу у сфері медицині було зроблено ще у середині минулого століття у США, Японії, ФРН та деяких інших країнах. Україна у складі СРСР значно відставала у цих процесах від прогресивного світу. Ці процеси було розпочато лише у 1990-х роках. Так, 4 лютого 1998 року було затверджено Концепцію Національної програми інформатизації. У Розділі VII «Очікувані наслідки програми» визначено, що реалізація проектів Програми забезпечить підвищення ефективності медичного обслуговування та зниження рівня загальної захворюваності населення за рахунок створення державної інформаційної системи епідеміологічного нагляду, створення інформаційно-програмних комплексів госпітального призначення в медичних установах різного рівня, впровадження першої черги комп'ютерних банків знань з питань медицини [1]. Сьогодні

також діє окремий Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 1 грудня 2022 року [2]. Загалом цифровий документообіг у сфері медицини організовується та здійснюється на основі загального Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року [3], а також значної кількості внутрішніх наказів МОЗ України: «Про створення Єдиного інформаційного поля системи охорони здоров'я України» від 21.05.1998 № 127 [4], «Про запровадження ведення електронного варіанту облікових статистичних форм в лікувально-профілактичних закладах» від 05.07.2005 № 330, яким передбачено впровадження в діяльність закладів охорони здоров'я прикладних програмних продуктів типу «Поліклініка», «Стаціонар» та інших тільки тих виробників, які можуть підтвердити власність авторськими свідоцтвами встановленого зразку, сертифікатами відповідності Державної системи сертифікації УкрСЕПРО (для серійного тиражування) та здатні технічно їх підтримувати і супроводжувати [5], «Про затвердження Концепції галузевої програми «Електронна система реєстрації та обміну медичною інформацією між закладами, установами і організаціями охорони здоров'я» від 25.07.2008 № 409 [6], «Про затвердження форм первинної облікової документації та Інструкцій щодо їх заповнення, що використовуються у закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності та підпорядкування» від 14.02.2012 № 110 [7] та багато інших. Останній серед названих наказ МОЗ України затверджує значну кількість форм різноманітних медичних документів. Безпосереднє ведення медичної документації у формі електронних медичних документів, спрямованих на документальний супровід процесу надання електронних послуг в системі охорони здоров'я України, включає формування, підписання та зберігання електронних медичних документів, їх реєстрацію в єдиній державній системі, яка обслуговується Національною службою здоров'я, надання доступу до медичної документації, ведення якої здійснюється у формі електронних медичних документів [8, с. 151]. Сьогодні є значні успіхи на шляху реформування фінансування охорони здоров'я, цифрової трансформації медичної сфери, в тому числі переведення медичних записів пацієнта в електронний формат, запровадження єдиного медичного простору через приєднання надавачів медичних послуг усіх організаційно-правових форм до електронної системи охорони здоров'я [9, с. 47].

Слід погодитися із вітчизняними дослідниками у тому, що цифрова медицина повинна забезпечувати взаємодію між пацієнтами, медичними працівниками та установами за допомогою інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Перехід медичного документообігу в електронний

формат – одне з головних завдань цифрової медицини. Створення повноцінної цифрової медичної платформи є важливим кроком до цифровізації медичних та супутніх послуг, а також взаємодії операторів цієї сфери. Цифрова медична платформа – це динамічний набір систематизованих електронних даних про стан здоров'я окремого пацієнта, що забезпечує інформаційний обмін між учасниками процесу виробництва та споживання медичних послуг [10, с. 111]. З іншого боку, таке переведення повинно забезпечувати захист інформації таким чином, щоб стан здоров'я певної людини був відомий лише їй та лікарю і щоб під час документообігу будь-яка інформація не стала відомою іншим особам. Українське законодавство про захист персональних даних надає людині певні гарантії. Сьогодні людина і суспільство не впевнені і тому чи дійсно інформація про стан здоров'я є лікарською таємницею і не стане відомою якимось хакерам або персоналу лікарень чи поліклінік, який не має бути обізнаний щодо стану здоров'я конкретної особи. Проте це не привід скасовувати процеси цифровізації сфери медицини.

Українськими дослідниками ще декілька років тому серед іншого пропонувалося МОЗ України запровадити систему ліцензування програмного забезпечення для інформатизації галузі охорони здоров'я; запровадити систему електронного документообігу в охороні здоров'я України; створити систему підготовки кадрів для охорони здоров'я з питань використання єдиної інформаційної системи; департаментам охорони здоров'я обласних державних адміністрацій – у штатні розклади закладів охорони здоров'я на рівні госпітальних округів передбачити введення посад для інженерно-технічних груп по забезпеченню діяльності єдиної інформаційної системи; закладам охорони здоров'я – провести комп'ютеризацію всіх робочих місць з доступом до мережі Інтернет на рівні амбулаторно-поліклінічної допомоги та кожного структурного підрозділу діагностичних служб та лікувальних і допоміжних служб [11, с. 166.].

Передчасними, на нашу думку, є пропозиції про створення в системі охорони здоров'я єдиного реєстру стану здоров'я населення та моніторингу діяльності системи охорони здоров'я [11, с. 166.] та аналогічні таким. Чинним законодавством не охоплюється врегулювання низки правовідносин, які виникають у зв'язку з обробкою персональних даних в електронній системі охорони здоров'я щодо: пріоритетності захисту персональних та медичних даних пацієнтів, запровадження системи електронних медичних карток, створення реєстрів постачальників медичних послуг, спеціалізованих каталогів рейтингу постачальників медичних послуг та лікарів [9, с. 47]. Вважаємо, що сьогодні Україна не готова гарантувати повну захищеність

такого реєстру від атак, а головне – спроб викрадення інформації, від нападів російських та інших хакерів. На жаль, це виглядає так само невинувато, як запуск США у 1977 році у відкритий космос «Вояджерів» із інформацією про Землю, тварин, рослин і людей, культуру, музику, досягнення людства, а також відомості про анатомію, фізіологію і біохімію тварин та людини включно із молекулами ДНК людини. Невинувато безтурботним це виглядає через те, що ми не знаємо хто і з якими намірами отримає доступ до цієї інформації і як її використає. А отже, на нашу думку, слід продовжувати і розширювати цифровізацію документообігу у сфері медицини і одночасно посилювати норми про захист персональних даних та інформації, що становить державну таємницю.

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 27-28. Ст. 182.

2. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2807-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 51. Ст. 127.

3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.

4. Про створення Єдиного інформаційного поля системи охорони здоров'я України: Наказ МОЗ від 21.05.1998 № 127. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0127282-98#Text>

5. Про запровадження ведення електронного варіанту облікових статистичних форм в лікувально-профілактичних закладах: Наказ МОЗ від 05.07.2005 № 330. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0330282-05#Text>

6. Про затвердження Концепції галузевої програми «Електронна система реєстрації та обміну медичною інформацією між закладами, установами і організаціями охорони здоров'я»: Наказ МОЗ від 25.07.2008 № 409. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0409282-08#Text>

7. Про затвердження форм первинної облікової документації та Інструкцій щодо їх заповнення, що використовуються у закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності та підпорядкування: Наказ МОЗ

України від 14.02.2012 № 110. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0661-12#Text>

8. Галяс А.Р., Ковальська Л.А. Документування електронних послуг у системі охорони здоров'я України. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. Вип. 15. Т. 1. С. 150–153.

9. Миронова Г., Деревянко Б., Муляр Г. Забезпечення прав пацієнтів у відносинах з надання транскордонних медичних послуг. *Приватне право і підприємництво*. 2023. Вип. 22. С. 39–49. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.22.5>

10. Коробчанський П.О., Завгородній П.О. Санітарно-гігієнічні аспекти впровадження сучасних цифрових технологій в медичну та освітню галузі України. *Актуальні проблеми профілактичної медицини: збірник наукових праць*. 2020. Вип. 20. С. 110–116.

11. Кривенко Є.М. Медико-соціальне обґрунтування моделі управлінської діяльності охорони здоров'я регіонального рівня на основі інформатизації: дис. ... канд. мед. наук. К., 2015. 217 с.

Дорошенко Л. М.
СУЧАСНІ ПІДХОДИ У МЕТОДОЛОГІЇ
ДОСЛІДЖЕННЯ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Проблематика договірному регулювання корпоративних відносин в сучасний період постає особливо гостро, враховуючи постійну модернізацію корпоративного законодавства України та розширення свободи договірному регулювання цих відносин з метою формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні задля відновлення економіки країни.

Перед юридичною наукою постає чимало проблемних питань у сфері договірному регулювання корпоративних відносин, які потребують свого вирішення, зокрема, щодо визначення видів договорів у сфері корпоративного права, їх правової природи, визначення особливостей укладення, виконання, розірвання та припинення таких договорів, підстав визнання їх недійсними тощо. Вирішення всіх цих завдань неможливе без з'ясування *методологічних засад* дослідження договірному регулювання корпоративних відносин, визначення тих ціннісних орієнтирів, які мають слугувати базисом договірному регулювання корпоративних відносин.

Методологічні засади дослідження договірного регулювання таких відносин не було піддано системному науковому аналізу, хоча, наприклад, методологія дослідження корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах була предметом дослідження Ю. М. Жорнокуя [1, с. 28-51], проте, вбачається, що визначення методологічних засад дослідження договірного регулювання корпоративних відносин в умовах сучасного типу праворозуміння сприятиме визначенню напрямів договірного регулювання відносин в корпоративному праві, встановленню меж свободи договірного регулювання корпоративних відносин тощо.

Наразі відбувається розширення меж договірного регулювання корпоративних відносин в Україні в умовах переходу українського суспільства від *позитивістського типу праворозуміння* до *сучасного типу праворозуміння*.

При позитивістському типі має місце отождошення права й закону, зміст права знаходиться в повній залежності від державної волі, що зводить право до наказу держави. Такий підхід є поширеним й дещо залишає поза увагою розгляд права як засобу втілення в життя справедливості, гуманності як необхідних складових демократичного розвитку суспільства, перетворенням правознавства на законодавство. Позитивізм базується на концепції нормативістського праворозуміння.

Вбачається, що визначаючи методологічні засади дослідження договірного регулювання корпоративних відносин, не можна повністю відмовитися від *позитивізму і нормативістського праворозуміння*, зважаючи на те, що предметом дослідження є, *перш за все, норми корпоративного права*, закріплені в статтях нормативно-правових актів, що містять визначення договорів (наприклад, ч. 2 ст. 10, ч. 1 ст. 7, ст. 53 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», ч. 3 ст. 10, ч. 1. ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства») особливості їх укладення, визначають сторони, форму таких договорів тощо. Тобто закон має бути. Якщо закон містить імперативний припис про обов'язковість письмової форми договору – від цього не можна відступити. Отже, не можна положення законодавства замінювати іншим тлумаченням правових норм, що не відображає сутності нормативних приписів, не можна «переписувати» закон без законодавця [2, с. 21]. Аналіз тексту закону (буквальний, догматичний, системний тощо) це найперше, що мусить робити будь-який юрист, розв'язуючи юридичне питання. Хоча останнім часом таке бачення в певних колах вважається дещо архаїчним, а популярності набирають, наприклад, такі явища як судовий активізм. Необхідність та закономірність останнього пояснюється баченням окремих представників суддівського корпусу як

представників правничої професії своєї особливої місії - виправляли «недоліки» у роботі законодавця. Судді пояснюють це тим, що треба мати неабиякий досвід, якого, напевно, не має ані у законодавця, ані у інших представників юридичної професії. Як справедливо у контексті пояснення категорії «судовий активізм» зауважує С. Кунянський, пояснення цієї максими зводиться суддями «до віри в те, що судді мають якісь особливі навички, що дозволяють їм «відчувати» ці матерії» [3], що, дійсно, є досить сумнівним. Завдання суду - фахове правозастосовування, незалежно від того «подобається» судді закон чи ні, тобто активність судді не має базуватись на його особистих, політичних чи інших вподобаннях. Можна вважати прибічників позитивізму формалістами, пуристами, консерваторами і додавати цим епітетам негативного забарвлення, але пригадаємо римську максиму «*Non rex est lex, sed lex est rex*» (не цар – закон, а закон – цар). Вбачається, що основним при розв'язанні судових спорів має бути не впевненість окремих суддів в своїх знаннях, здібностях та добрих намірах, а однакові для всіх правила поведінки, правова визначеність. Як зазначено в пункті 44 Доповіді "Верховенство права", схваленої Європейською Комісією "За демократію через право" (Венеціанською Комісією) на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року), принцип правової визначеності є ключовим у питанні довіри до судової системи і верховенства права; для досягнення цієї довіри держава повинна складати тексти законів так, щоб вони були доступними; держава також зобов'язана дотримуватися та застосовувати у прогнозований і послідовний спосіб ті закони, які вона ввела в дію. Ця позиція знайшла розвиток у рішенні КСУ у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України "Про вищу освіту" у справі №1-5/2017 від 20 грудня 2017 року. Так, Конституційний Суд України вважає, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності [4].

Проте, треба зосередити фокус на тому, що у той же час доцільно дотримуватися *«поміркованого» позитивізму*, враховуючи, що для сучасного типу праворозуміння властивим є різноманіття поглядів на право, правові категорії, правові явища, в тому числі й на договори в корпоративному праві. Якщо немає імперативних вимог, то допускається свобода в регулюванні договірних відносин в корпоративному праві. Отже, не можна положення законодавства замінювати іншим тлумаченням правових норм, що не відображає сутності нормативних приписів, не можна «переписувати» закон

без законодавця. Водночас, там, де законодавець надає можливість договірному регулюванню суспільних відносин, де дозволяє відійти від приписів закону за домовленістю учасників правовідносин, то ця сфера якраз й підпадає під сферу *автономного правового регулювання* відносин за волевиявленням їх учасників. Саме такий виважений підхід має бути застосований й до сфери договірному регулюванню корпоративних відносин.

Сучасна методологія дослідження договірному регулюванню корпоративних відносин є *світоглядом*, який має ґрунтуватися на *інтегративній концепції праворозуміння*. Так, Н. М. Пархоменко наголошує, що «в сучасній доктрині права набуває поширення інтегративна концепція праворозуміння, яка може бути основою розвитку вітчизняної правової парадигми. Саме в межах цієї концепції можливо досягти правового виміру джерел права з одночасним збереженням їх нормативного характеру; встановлення та підтримання режиму законності в державі та зміцнення правопорядку; підвищити роль держави у правовому регулюванні суспільних відносин; мінімізації проявів правового нігілізму; поєднання формальних та змістових аспектів права, одночасно розглядаючи право через такі поняття як «справедливість», «свобода», «реальні суспільні відносини» тощо поряд із формально-юридичними складовими «норма», «юридичний текст», «закон». Відповідно, право необхідно визначати і через форму, і через зміст як складне цілісне явище з його об'єктивно-суб'єктивною природою» [5, с. 218].

Отже, за своєю сутністю інтегративна концепція праворозуміння поєднує (інтегрує) в собі окремі елементи теорії природного права (яке виходить з відсутності норми права, з сутності людських цінностей), позитивізму, що надає можливість всебічно дослідити договірне регулювання корпоративних відносин. *Інтегративна концепція праворозуміння є основою, синергією*, на якій має ґрунтуватися методологія дослідження договірному регулюванню корпоративних відносин, оскільки вона надає можливість одночасно розглянути право через такі поняття, як «справедливість», «свобода», «верховенство права», поряд із такими правовими категоріями як «норма», «закон», «правовий припис», тобто вона дозволяє виходити з плюралізму поглядів на такі правові категорії як господарські договори, корпоративні відносини, договори в корпоративному праві тощо, досліджувати їх і з позиції «поміркованого» позитивізму, і з інших філософських підходів, керуючись принципом верховенства права, що свідчить в свою чергу свідчить про *соціалізацію та гуманізацію корпоративного права*.

Список використаних джерел:

1. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект : монографія. Харків : Право, 2015. 532 с.
2. Дорошенко Л. М. Договори в корпоративному праві: проблеми теорії та практики: Монографія, Київ: Юрінком Інтер, 2023. 542 с.
3. Кунянський С. Від букви до духу закону : тернистий шлях в нікуди /<https://kuniansky.com.ua/all/descent-to-the-spirit-of-law/>
4. Рішення Конституційного суду України від 20 грудня 2017 року, справа №1-5/2017 за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України "Про вищу освіту" /<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>
5. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2009. 442 с.

Заїка Ю. О.

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ СПАДКОВОГО ПРАВА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

Вітчизняне право постійно розвивається, його норми стають більш досконалими, справедливими, гуманними, враховують реалії судової практики, сучасні тенденції розвитку законодавства розвинутих європейських країн.

Будь-яке дослідження цивільно-правових явищ повинно починатися з установлення методологічних засад і меж роботи. Коректна постановка завдань, визначення предмета дослідження і вибору методів є запорукою успішного досягнення встановленої мети, зокрема, формування сучасної, цілісної теорії спадкового права.

Методологія науки спадкового права – це органічна система поєднаних між собою основоположних засад і побудованих на них методів, застосування яких об'єктивно зумовлює комплексність дослідження правових явищ в сфері спадкового правонаступництва, з'ясування їх сутності, змісту, передумов виникнення, існування, припинення та визначення місця в системі українського права [1, с. 452].

Головними завданнями при дослідженні спадкових правовідносин є з'ясування: поняття, ознаки і місця спадкового права в системі українського права; особливості суспільних відносин, які виникають у сфері спадкування та

їх складові елементи; підстави виникнення, динаміка та порядок припинення спадкових правовідносин; співвідношення публічних і приватних засад при спадкуванні за заповітом; суб'єктний склад спадкових правовідносин та їх особливість; засади на яких здійснюється спадкування; об'єкт спадкового правонаступництва; аномальне спадкування; здійснення спадкових прав; використання оціночних понять в спадковому праві; участь іноземного елемента у спадкуванні; можливості запровадження науково-правових концепцій та законодавчих новел зарубіжних країн, які можуть бути пристосовані до національного законодавства та ін.

Сучасна ідеологія спадкового права базується на ідеології якісно нової історичної формації, на новому розумінні економічних, культурних та духовних цінностей, співвідношенні обов'язків держави і суспільства та приватної особи, як суб'єкта спадкових правовідносин, що зумовлює принципів зміни доктринального ставлення до окремих, традиційних положень спадкового права [3, с.413].

Не обов'язково дотримуватися лише однієї якоїсь методології, можна використовувати методи з різних методологій, тобто методика конкретного теоретичного дослідження може мати вигляд мозаїки методів [5, с. 14].

Оскільки спадкове право це право приватне, то є актуальним і твердження, що сучасна методологія приватного права повинна базуватися на визнанні загальних методологічних орієнтирів. Зокрема, орієнтуватися на загальнолюдські цінності, на побудову демократичної, соціальної правової держави, дотримання принципів гуманізму, поваги до людської гідності, свободи, справедливості [8, с. 70]. Принципи цивільного права як важливий інструмент правового регулювання належать до його основних методологічних засад [7, с. 209]. Система принципів приватного права слугує орієнтиром для досліджень [6, с.7]. Не становить виняток і система принципів спадкового права [2, с. 156-158].

Особливість сучасної методології дослідження спадкового права полягає в тому, що вона повинна враховувати: 1) пріоритетність спадкування за заповітом над спадкуванням за законом; 2) розширення заповідальної свободи; 3) розширення кола спадкоємців за законом і можливість зміни черговості; 4) впровадження договірних засад у сфері спадкування; 5) появу нетрадиційних об'єктів спадкового правонаступництва.

Проте, незважаючи на певні напрацювання на шляху розробки сучасної концепції спадкового права, окремі її положення залишаються досить вразливими (категорія суб'єктів спадкового права, інститут спадкового договору, заповіти подружжя, секретний заповіт, заповіт із умовою, пріоритети

у спадкуванні, корпоративне спадкування та ін.) і шляхи її реалізації чітко не визначені.

В системі методології дослідження спадкового права необхідно виокремити два основних рівня: методологічні засади, на яких здійснюється дослідження, і, власне, методи дослідження. Водночас, метод, методика і методологія, з одного боку, перебувають у ієрархічному зв'язку, з іншого – можуть існувати досить автономно [4, с. 6].

Серед спеціальних методів науки спадкового права найефективніше застосовуються *герменевтичний, догматичний і порівняльно-правовий (компаративістський)*. Догматика – спосіб засвоєння знань у процесі пізнання. Догматичний метод дослідження сприяє аналізу законодавчих дефініцій, тобто законодавчого уявлення про поняття «спадкування», «спадкоємець», «спадщина», «заповіт» тощо, безпосередньо закріплених у ЦК України та інших актах цивільного законодавства. Водночас, необхідно досить критично ставитися до легальних визначень і понять, оскільки правова норма може бути сформульована з недоліками юридичної техніки. Скажімо «не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця...» тобто, йдеться про вчинення злочину. Проте у Кримінальному кодексі України законодавець використовує іншу фразеологію. Такі колізії можуть зумовлювати невідповідність правового регулювання реальному здійсненню і захисту спадкових прав.

Свого часу в цивілістичній літературі справедливо акцентували увагу, що серед проблем методології цивілістичних досліджень існує і проблема ігнорування порівняльно-правового методу в умовах євроінтеграції [11, с. 150–151]. На сьогодні порівняльно-правовий метод є одним із домінуючих у наукових дослідженнях, присвячених вивченню основних інститутів спадкового права країн континентальної Європи та англо-американської системи права, сприяє виявленню в правових системах зарубіжних країн еквівалентності чи адекватності правових норм і інститутів, які відображають однорідні правові явища.

Порівняльна цивілістика дає можливість уникнути повторення помилок в правовому регулюванні, створює підґрунтя для запозичення досвіду законотворчості і, водночас, запобігти невиправданого копіювання інститутів і рішень, неприйнятних для національної системи цивільного права, таких що не враховують правову традицію і особливості цивілізаційного розвитку країни [10, с.50]. Водночас необхідно враховувати і помилки, які є поширеними при проведенні порівняльно-правових досліджень, зокрема, запровадження законодавчих новел або науково-правових концепцій, які не можуть бути

пристосовані до національного законодавства, неправильне використання юридичних конструкцій. Прикладом не досить вдалого запозичення є впровадження у вітчизняне законодавство інституту спадкового договору, модель якого за українським законодавством суттєво відрізняється від схожих інституцій країн континентальної Європи. Основною відмінністю спадкового договору за ЦК України та Німецьким цивільним уложенням є погляд українського законодавця на спадковий договір як на інститут, що має зобов'язально-правову природу і породжує зобов'язальні, а не спадкові відносини.

Для спадкового законодавства характерна певна сталість. Стабільність актів цивільного законодавства, яку регулюють спадкові правовідносини, зумовлена не лише конкретно-історичними умовами прийняття нормативного акту, а і врахуванням тенденцій і подальших перспектив розвитку законодавства, яке залежить від подальшого розвитку суспільних відносин, стану розвитку економіки, внутрішньо – і зовнішньополітичної ситуації в країні, правової ідеології суспільства, громадської думки.

Аналіз і синтез є важливими методами наукового пізнання і гармонійно взаємодіють при їх спільному застосуванні в діалектичному методі. Пов'язано це з тим, що аналізувати і синтезувати факти в правовій науці прийнято з урахуванням позицій, серед яких нерідко існують протилежні, неузгоджені [9, с. 62]. *Прогностичний* метод дає можливість у відповідності із предметом дослідження, поставленою метою і завданнями, з врахуванням думки фахівців, експертів, спеціалістів розкрити і обґрунтувати стан майбутнього правового явища. Прикладом певного ігнорування цього методу є законодавча новела (відповідні зміни внесені в низку статей ЦК України та ін.), якою в сільських населених пунктах повноваження уповноваженої посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування прирівняли до повноважень нотаріуса, в тому числі з правом видачі свідоцтва про право на спадщину. Законодавець спростив складну процедуру видачі свідоцтва про право на спадщину, проігнорувавши відсутність необхідного практичного досвіду у цій сфері нотаріальної діяльності у такої категорії посадових осіб. Ігнорування методу прогнозування зумовило і настання негативних наслідків.

Спадкове право повинно виконувати і *прогностичну* функцію – передбачати необхідність правового та законодавчого регулювання суспільних відносин у майбутньому, сприяти розробці концепції правового та законодавчого врегулювання цієї сфери суспільного життя.

Будь-який метод дослідження є ефективним і цінним в органічному єднанні з іншими методами дослідження. Наукове дослідження завершується

оцінюванням його результатів. Саме висновки, зроблені в дослідженні, є свідченням його своєчасності, корисності і значущості. *Метод оцінювання* дозволяє підвести підсумки процесу пізнання, визначити ефективність застосованих методів пізнання, які дозволили розв'язати поставлені завдання, зокрема виявити наукові підходи щодо розуміння правової природи спадкування; обґрунтувати юридично значущі ознаки спадкового правонаступництва; конкретизувати особливості окремих об'єктів спадщини; виявити специфіку їх правового режиму і в цілому досягти окресленої мети дослідження.

Приведення науки у відповідність із соціальними реаліями вимагає і її певного методологічного переоснащення. Сучасна методологія досліджень спадкового права повинна базуватися на таких основних положеннях як: деідеологізації та демонополізації методів дослідження, предметності, послідовності, комплексності і об'єктивності обраної системи методів дослідження; врахування основних принципів спадкового права та розширення диспозитивних засад, соціально-політичних, економічних та історичних факторів, які можуть вплинути на кінцевий результат.

Методологія дослідження спадкового права має ґрунтуватися на вивченні та аналізі не лише чинного цивільного законодавства, а й підзаконних нормативних актів, у тому числі різних галузей права як приватного, так і публічного, а також на актах законодавства розвинутих країн континентальної системи права.

Список використаних джерел:

1. Заїка Ю. О. Методологія досліджень спадкового права / Методологія в праві: монографія/за ред. І. Безклубого. К.: Грамота. 2017. С.449–473.
2. Заїка Ю. О. Принципи спадкового права як основа правової політики в сфері спадкування// *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С.149–158.
3. Заїка Ю. О. Спадкове право і цивілістична доктрина // *Правова доктрина України* : у 5 т. Х.: Право, 2013. Т. 3. Доктрина приватного права : Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. С. 413– 432.
4. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник НАВС*. 2013. № 1. С. 3–11
5. Костицький М., Кушакова Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9–17.

6. Крупчан О. Д., Кочин В. В. Методологічні засади свободи у цивілістичних дослідженнях // Приватне право і підприємництво. 2019. № 19. С. 5–8.

7. Кузнєцова Н. С. Методологічні засади сучасного цивільного права України: предмет, метод, принципи, система. Спогади про Людину, Вченого, Цивіліста-епоху (до 85-річчя від Дня народження академіка Ярославни Миколаївни Шевченко) / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ: АртЕк, 2017. С. 200 – 216.

8. Майданик Р. А. Вчення про методологію приватного (цивільного) права України. Загальні положення. *Право України*. 2019. № 1. С. 59–74.

9. Мічурін Є. О. Методологія науки цивільного права. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». Випуск 28. 2019. С. 60–65.

10. Сучасні проблеми цивілістики і методологія їх дослідження : навч.– метод. посібник [Є. О. Харитонов, К. Г. Некіт, І. В. Давидова, О. І. Сафончик]. Одеса : Фенікс, 2017. 92 с

11. Шишка Р. Б. Методологія досліджень за спеціальністю 12.00.03. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 150 – 152.

Зайчук О. В., Король В. І.
ПРОГНОСТИЧНІ ЗАСАДИ
ДЕРЖАВНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Аксіоматичним можна вважати підхід, що формування і реалізація державної політики України в цілому та правової політики зокрема має здійснюватися з урахуванням не лише поточних, а й майбутніх глобальних та регіональних тенденцій, ймовірність розгортання яких є високою та рівень впливу на забезпечення національних інтересів може бути визнаний суттєвим.

Одним із основних міждисциплінарних методів прогностики, який зберігає свою ефективність у сферах не лише політичного або економічного, а й правового прогнозування, є побудова сценаріїв (Scenario Building). Сценарії можуть бути диференційовано за різними критеріями, зокрема, їх поділяють на пошукові та нормативні. У свою чергу, вони розробляються із застосуванням для досягнення їхніх прикладних принципово відмінних цілей загальних наукових методів – індуктивного та дедуктивного.

У межах наукової доповіді увагу буде сфокусовано не стільки на специфічних методичних особливостях застосування сценарних алгоритмів,

скільки на їх результатах, тобто сценаріях глобального, регіонального та національно-державного рівнів, які розкриваються у релевантному контексті.

За рік до початку повномасштабної зовнішньої збройної агресії проти України було опубліковано зьому доповідь розвідувального співтовариства США та залучених експертів щодо найбільш імовірних глобальних трендів. Зазначена та попередні доповіді ґрунтуються на певних концептуальних та методологічних засадах, які охоплюють як певні константи, так і нові більш гнучкі ґносеологічні підходи.

У доповіді, яка містить горизонт прогнозування до 2040 року, розроблено п'ять імовірних глобальних сценаріїв, а також окреслено роль окремих держав як драйверів можливих змін, причому не обов'язково позитивних, на регіональному рівні. Квінтесенція розроблених п'яти сценаріїв у концентрованому вигляді виражено у їх найменуваннях, а саме: «Світ, що дрейфує», «Відродження демократії», «Конкурентне співіснування», «Окремі бункери» та «Трагедія і мобілізація». У межах цих сценаріїв майбутнє може варіюватися від помірного зростання міжнародних проблем до загострення глобальних викликів, до яких міжнародні інститути можуть виявитися не готовими [1].

У методологічному важливому співвідношенні загального (глобального) та окремого заслуговує на увагу висновок, що Росія, ймовірно, залишиться деструктивною силою протягом наступних двох десятиліть. Для державних органів України сектору безпеки і оборони мав пролунати тривожний дзвоник щодо небезпечних для України чинників, як то наявність у неї значних звичайних збройних сил, зброї масового знищення, а також готовності застосовувати силу за кордоном [там само, с. 95].

Для визначення рівня точності та надійності зазначеного прогнозу можна звернутись до попередніх прогностичних розробок із застосуванням сценарного методу, що дозволить здійснити абсолютну верифікацію для прогнозів, горизонт прогнозування вже настав, та відносну верифікацію для прогнозів щодо тенденцій, розгортання яких ще не завершилося.

Враховуючи конституційно закріплений курс України на європейську інтеграцію, доцільно звернути увагу на прогнози регіонального рівня. Так, зокрема, у прогнозі до 2020 р. щодо процесів, які могли розгортатися в Європейському Союзі, містилося чотири основні сценарії: 1) «від стагнації до зменшення»; 2) «різношвидкісна Європа»; 3) «реформи для зростання» та 4) «ЄС між Китаєм та США». Імовірна реалізація одного із наведених сценаріїв, значною мірою, залежала не тільки від внутрішніх інституційних та економіко-правових чинників, а й зовнішніх, які здатні детермінувати

декілька альтернативних глобальних сценаріїв на цей же період передбачення: а) «глобальна нестабільність»; б) «зростаючий регіоналізм»; в) «успішна глобалізація» [2].

Грунтуючись на подібних методологічних засадах, було розроблено наступний прогноз до 2030 р., у межах якого сформовано декілька глобальних сценаріїв, а саме: «зупинені двигуни», який можна вважати найменш сприятливим для ЄС; «недержавний світ» – найбільш сприятливий, оскільки дозволить ЄС використати на свою користь наявну «м'яку силу». У свою чергу, проміжні сценарії – «випустити джина із посудини» передбачає руйнування європейської єдності держав-членів, а «співпраця» передбачає конструктивну взаємодію Китаю та США, що зумовить та сприятиме здійсненню політичного та економічного реструктурування ЄС [3].

Попри зовнішні ризики та внутрішні проблеми Європейський Союз артикулює свої глобальні інтереси, формулює стратегічні цілі та визначає інструментарій, у тому числі, правовий їх досягнення. Невід'ємним складовою процесу правотворчої діяльності в ЄС, наприклад, при розробці регламентів та директив, є здійснення оцінки впливу (Impact Assessment). У відповідному Керівництві та додатках до нього попереднього покоління містилися методичні положення, спрямовані на виконання не лише дискриптивних або аналітичних завдань, але й прогностичних, що передбачало, зокрема, застосування методу екстраполяції.

Наявність у ЄС системи стратегічних орієнтирів у сфері економічної політики, які включають забезпечення інтересів малих та середніх підприємств, захисту прав споживачів, вільної конкуренції, сприятливого правового режиму у сфері зовнішньоекономічних відносин, вимагає здійснення оцінки наявності або відсутності впливу на них кожної із запропонованих альтернатив. Оскільки за наявності впливу визначенню підлягає його характер, вбачається, що у методологічній площині конструктивним може бути застосування методів матричного або когнітивного моделювання.

У 2021 році концептуальні та методологічні засади, у тому числі, здійснення оцінки впливу в сфері правотворчої діяльності в ЄС, зазнали певного удосконалення. Одним із обов'язкових питань прогностичного характеру є необхідність передбачення проблем із впровадженням, що передбачає розробку стратегії імплементації. Зазначені стратегії імплементації актів законодавства ЄС мають на меті заздалегідь виявити потенційні бар'єри для належного впровадження та застосування регламентів чи директив

органами виконавчої влади, національними судами або правоохоронними органами держав–членів [4, с. 37].

Враховуючи те, що Федір Глібович Бурчак брав участь у розробці та удосконаленні змісту норм проекту Конституції України, яка є нині чинною, варто звернутися до конституційно-правових матерій.

У даному контексті варто сформулювати загальну гіпотезу прогностичного характеру, не заглиблюючись у межах доповіді у детальне розкриття суспільних передумов, ключових чинників (об'єктивних та суб'єктивних, проявлених та латентних), причинно-наслідкових зв'язків, які створюють наукове підґрунтя для її висунення. Отже, після завершення нинішньої війни, за результатами якої Україна не зникне з мапи світу, подальше її існування як незалежної суверенної держави вимагатиме, як мінімум, внесення низки суттєвих змін до Конституції України та, не виключено, укладення нового суспільного договору, тобто, прийняття нової Конституції України. Без фундаментального морально-етичного катарсису основних інститутів державної влади, суспільства, у тому числі, кожного його члена на персональному рівні, без модернізації парадигми існування та подальшого розвитку суспільства і держави в цілому та конституційно-правових засад зокрема, високо ймовірно Україну в період до 10 років очікуватиме нова війна із північним сусідом-агресором, фінал якої може бути для нашої рідної країни вже менш позитивним.

Питання конституційних змін є актуальним як вітчизняного, так і міжнародного фахового дискурсу. Так, зокрема, у межах розробки вітчизняних науковців та громадських експертів – «Бачення України 2030. Якою має бути Конституція України», в частині, що стосується цінностей, на яких має ґрунтуватись післявоєнний розвиток суспільства, міститься методологічна настанова. Її сутність полягає у тому, що здійснення державної політики на основі застосування універсальних цінностей максимально демократичних – прозорих, відкритих та підзвітних громадськості – державних інституцій, установ і закладів разом з наданням переваги національним ціннісним орієнтаціям – від візії розвитку демографічної та міграційної політики до політик у сфері освіти, охорони здоров'я, екології [5].

У межах польсько-української конференції під назвою «Наслідки війни в Україні для європейського конституціоналізму» було наголошено один із основних висновків полягає у тому, що Конституція України має бути змінена та адаптована до вимог членства в ЄС та НАТО. Польський досвід розробки конституції та членства в цих організаціях може бути надзвичайно цінним і корисним у процесі конституційної реформи в Україні [6].

Підводячи підсумок викладеному вище, можна зазначити, що майбутнє України є на нинішньому історичному етапі вкрай невизначеним, що ускладнює розробку та застосування дієвого правового інструментарію у процесах формування та реалізації цілісної державної політики, яка б належним чином відповідала фундаментальним конституційним засадам. Невизначеність майбутнього є інтелектуальним викликом для науковців-правознавців, які мають приділити суттєву увагу удосконаленню теоретико-методологічних і прикладних засад сучасної прогностики з метою підвищення рівня виконання правничою наукою прогностичної функції для забезпечення інтересів суспільства і держави. Такий підхід має ознаки імперативності, оскільки у випадку відсутності у України власного стратегічного проекту майбутнього, вона буде приречена відігравати роль ресурсу або інструменту реалізації проектів інших глобальних та регіональних суб'єктів, причому без дотримання життєво важливих інтересів Української держави та громадян України.

Список використаних джерел:

1. Global Trends 2040. A more contested world. *The Strategic Futures Group National Intelligence Council*. March 2021. URL: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf.
2. Mapping the global future. *Report of the National Intelligence Council's 2020 Project. Europe NIC 2020 Workshop-Budapest, Hungary*. April 2004. URL: <http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf>.
3. Global Trends 2030: Alternative Worlds. *A publication of the National Intelligence Council*. December 2012. URL: https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf
4. Better Regulation Guidelines. *Commission staff working document*. Brussels, 3.11.2021. SWD(2021) 305 final. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2021-11/swd2021_305_en.pdf
5. Бачення України – 2030. Якою має бути Конституція України. *Центр політико-правових реформ*. 28.02.2023. URL: <https://pravo.org.ua/vision-ukraine/bachennya-ukrayiny-2030-yakoyu-maye-buty-konstytutsiya-ukrayiny>
6. Чи будуть потрібні зміни до Конституції України після війни? *Польсько-українська конференція, 16.03.2023. WSPiA*. URL: <https://wspia.eu/ua/shkola/novini/chi-budut-potribni-zmini-do-konstitutsii-ukrayini-pislya-viyni>.

Запорожченко А. В.
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИНОРОБСТВА

За даними Генерального директорату з питань сільського господарства та розвитку сільських територій Європейської комісії, Європейський Союз є провідним світовим виробником вина. У період з 2016 по 2020 рік середньорічне виробництво становило 165 мільйонів гектолітрів. У 2020 році на нього припадало 45% світових виноградних площ, 64% виробництва та 48% споживання. Вино є найбільшим агропродовольчим сектором ЄС за обсягами експорту (7,6% вартості агропродовольчої продукції, експортованої у 2020 році) [1].

Згідно даних ГО «Укрсадвинпром»: «У 2021 році в Україні налічувалося близько 266 промислових виробництв винограду та вина, з них - 125 виноробних підприємств та 29 малих виробників виноградно-виноробної продукції. В процесі виробництва винограду на 1 гектар зайнято близько 33 постійних працівників. Середня кількість працівників на одному підприємстві – 255 осіб. За попередніми даними загальна площа насаджень на всіх господарствах у 2022 році становила 26,6 тисячі гектарів. Валовий збір становить близько 244 тисяч тонн продукції за врожайності 92 центнери з гектара» (інформація без врахування тимчасово окупованих територій) [2]. Ці показники вказують на те що Україна досить сильний майбутній суб'єкт на ринку вина в ЄС.

У 2023 році 21 вино від 13 вітчизняних виробників було відібрано під час II Всеукраїнського відбору «посольських» вин від національних виробників. Конкурс пройшов у межах проекту «Українське вино – частина світової культурної спадщини вина La Cité du Vin» (Місто Вина – експозиційний центр, що знаходиться у Бордо, Франція) [3]. Якість українського вина викликає захоплення у енологів та сомельє з усього світу.

Шлях України до ЄС який лише посилюється 14 грудня 2023 року після рішення Європейської ради щодо початку переговорів про вступ [4], змушує проводити інтеграцію усіх сфер економіки та права, а входження у регульований ринок вина ЄС є певним викликом, який вимагає від правників застосування методології досліджень у новому ключі. Стрімкий розвиток виноробства за останні роки, а також процеси імплементації *acquis* ЄС пов'язані з напрацюванням змін до правового регулювання цієї галузі сільського господарства стають каталізатором пошуку нової методології дослідження правового регулювання виноробства, відтак і напрацювання нових норм права.

Питання правового регулювання виноробства, і використаної методології його дослідження є складним з огляду того що аграрне право є комплексною галуззю права [5].

Як зазначає І. Лукач, приватне і публічне право в господарських відносинах слугують методологічному завданню регулювання цих відносин шляхом взаємодії публічних і приватних інтересів, а не його віднесення до приватного чи публічного права [6, с. 45]. У цьому контексті В. С. Щербина зазначає, що протиставлення публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки правовими засобами є неприпустимим, оскільки саме шляхом упорядкування публічно-правового регулювання приватноправових відносин можливе досягнення оптимального співвідношення публічних і приватних інтересів [7, с. 30].

Таким чином не вбачається жодних перепон до використання більш гнучкої приватноправової методології для дослідження правового регулювання виноробства. Цю тезу підтверджує думка В. В. Кочина, який вказує що «предмет цивільного права є значно ширшим, ніж визначено колом відносин, що регулюються цивільним законодавством» [8, с. 72]. До того ж «окрім належного розуміння сутності приватного права, його предмета та методології досліджень, що обирається дослідником самостійно, слід звертатися не лише до існуючого узагальненого знання та цінностей, а також формувати власні переконання та ідеали, що ґрунтуються на засадах наукової істини» [9, с. 8].

У власному розумінні методологія приватного права є вченням про шляхи пізнавальної діяльності приватного права. Вона виробляє загальні підходи і принципи підтвердження істинності існуючого знання й отримання нового знання, визначає стратегію наукового пізнання за допомогою методів і засобів, прийомів і принципів, які забезпечують дослідження права [10, с. 78-79]. Як зазначає Р. А. Майданик постмодерна методологія приватного права характеризується активним застосуванням діалектичних методів дослідження, що вимагає знаходити джерело розвитку в боротьбі суперечливих сторін дійсності за плюралізму методів дослідження [11, с. 253].

О. О. Гайдулін наголошує, що методологія будь-якої науки має три складові: 1) загальну методологію або метатеорію; 2) спеціальну методологію, яка визначає головну специфіку певної науки або окремої теорії; 3) прикладну методологію або набір методів пізнання, запозичених від інших наук [12, с. 18-19]. Тим самим підкреслюючи плюралізм методології застосовної до вивчення тих чи інших об'єктивних явищ, зокрема й норм права.

Варто зауважити що складність розуміння категорії методологія, та як найчастіша підміна її поняттям метод свідчать про необхідність дослідження методології права як такої, з загальнотеоретичної точки зору, з метою роз'яснення складної категорії для тих науковців які цілком вдало опановують методи, проте мають труднощі з поясненням поняття методологія. Відтак і виникає відсутність чіткого методологічного підґрунтя під час досліджень, не лише у праві, але й у всіх галузях знань.

Саме тому актуальними є перестороги Р. Б. Шишки, який виокремив проблеми у методології цивілістики: 1) стрімке зростання кількості дисертаційних досліджень та спеціалізованих вчених рад; 2) відсутність якісного наукового керівництва (консультування); 3) зловживання обраними методами; 4) ігнорування особливостей процесуального права та міжнародного приватного права; 5) ігнорування новітніх методів дослідження; 6) хибне співвідношення методів та завдань дослідження; 7) ігнорування порівняльно-правового методу в умовах євроінтеграції; 8) підміна завдань методами дослідження; 9) відсутність пізнання методології; 10) формалізм підготовки [13, с. 40-41].

Окремо варто зауважити, що «відсутність єдиного визнаного або визначеного підходу породжує певний плюралізм наукового пошуку, що деякою мірою може наштовхнути вченого на хибні висновки» [9, с. 5]. При цьому необхідно враховувати, що нині можливо не лише відійти від нормативізму у наукових дослідженнях, а й широко застосовувати (розкривати, глумачити, усвідомлювати) принципи тієї чи іншої галузі права [8, с. 68].

Як зазначають дослідники правового регулювання виноробства, саме принципи визначають важливу роль у формуванні законодавства, адже, «в ідеалі законодавство має базуватися на принципах, які можна перевірити, наприклад, врожайність на метр шпалери» [14, с. 814]. Тобто шляхом прямого застосування і розширення принципів енології можливо адекватно унормувати галузь виноробства.

Однак не варто й здійснювати буквальне зарегулювання виноробства. Про це вказують автори: «Деякі європейські закони про контроль справжності походження (appellation control) визначають регіони, в яких вирощують певні сорти винограду. Це відображається в дуже локалізованому поширенні багатьох сортів винограду в Європі. На жаль, ті ж самі закони гальмують впровадження практик, які могли б підвищити досконалість вина. За межами Європи законодавство, що регулює практику виноградарства і виноробства, є менш обмежувальним і дозволяє більшу гнучкість для експериментів і змін.

Такі регіони, як Австралія, Каліфорнія та Чилі, з їхніми довшими вегетаційними періодами, частішими сонячними умовами та меншим обмежувальним регулюванням, швидше за все, характеризуються виноградарськими та енологічними інноваціями. Результатом стало помітне підвищення якості винограду та вина» [14, с. 815].

Водночас, вноормування географічних зазначень життєво необхідне, оскільки виключний контроль за географічним походженням не забезпечує «ексклюзивність та унікальність вина і запобігає його імітації іншими виробниками». Ширше впровадження географічних зазначень вин і спиртних напоїв «може бути єдиним правовим інструментом, який може визнати і захистити специфічність і якість вина, щоб воно залишалося гідним офіційно освяченого найменування. Саме тому зростає потреба у вдосконаленні та доопрацюванні законодавства, що регулює специфічні умови походження та виробництва для кожного вина» [15, с. 4]. Зокрема, 29 грудня 2022 року набув чинності Закон України «Про географічні зазначення спиртних напоїв» [16], який є імплементацією Регламенту Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 787/2019 від 17 квітня 2019 року щодо визначення, опису, представлення та маркування спиртних напоїв, використання назв спиртних напоїв під час представлення та маркування інших харчових продуктів, захисту географічних зазначень спиртних напоїв, використання етилового спирту та дистилатів сільськогосподарського походження в алкогольних напоях та скасування Регламенту (ЄС) № 110/2008 [17]. Що є кроком на утвердження ще однієї складової інтелектуальної власності – географічних зазначень, та встановлення вимог до якості спиртних напоїв, зокрема і вин.

Пошук балансу між втручанням держави та саморегулюванням виноробства спонукає до висновку, що основним методом у методології дослідження правового регулювання виноробства є порівняльний (компаративний) метод, з огляду на наявність великого масиву нормативно-правових актів якими врегульована ця сфера у зарубіжних країнах, та необхідність використання кращих напрацювань, адаптуючи їх до сучасних потреб України та її післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Wine: Support and Protection of EU Grape Growers, Wine Makers, Traders and Consumers Through Policy, Legislation, Labelling, Trade Measures and Market Monitoring. *European Commission*. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/crop-productions-and-plant-based-products/wine_en.

2. Обговорення виноробної галузі України у 2022 році та плани на 2023 рік. 10 квітня 2023. *Украсдвінпром*. URL: <https://www.ukrsadvinprom.com/novyny/novyny-haluzi/obgovorennya-vinorobnoji-galuzi-ukrajini-u-2022-rotsi-ta-plani-na-2023-rik>
3. Результати Всеукраїнського відбору Амбасадорських вин 2023: список переможців, які представлятимуть Україну в Місті Вина. 18 Серпня 2023. *Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій*. URL: <https://nipo.gov.ua/vidbir-ambasadorskykh-vyn-2023-rezultaty/>
4. European Leaders decide to open accession negotiations with Ukraine and Moldova in a historic summit. 18 December 2023. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ac_23_6711
5. Семчик В. І. Аграрне право. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-42565>
6. Лукач І. Парадигма публічних та приватних норм у регулюванні господарських відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 43-46.
7. Щербина В. С. Публічні й приватні інтереси в господарських відносинах. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 28-31.
8. Кочин В. В. Теоретико-методологічні основи адаптації законодавства України, що регулює відносини у непідприємницьких товариствах та установах, до *acquis* ЄС. Монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 128 с.
9. Крупчан О. Д., Кочин В. В. Методологічні засади свободи у цивілістичних дослідженнях. *Приватне право і підприємництво*. 2019. Вип. 19. С. 5-8.
10. *Методологія в праві: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Безклубого*. Київ: Грамота, 2017. 656 с.
11. Майданик Р. А. Цивільне право. Загальна частина : підручник. Київ: Алерта, 2012. Т. 1 : Вступ у цивільне право. 471 с.
12. Гайдулін О. О. Інтерпретація в європейському контрактному праві: герменевтико-цивілістичні засади : монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 597 с.
13. Шишка Р. Б. Методологія досліджень за спеціальністю 12.00.03. Методологія приватного права (теоретичний дискурс та практичне застосування): матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 10 червня 2016

р.). Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. С. 40-45.

14. Ronald S. Wine Science: Principles and Applications. 5th Edition. London; Cambridge : Academic Press, 2020. 1030 p. DOI: <https://doi.org/10.1016/C2017-0-04224-6>

15. Chaisse J., Dias Simões F., Friedmann D. Wine Law and Policy. Leiden: Brill, 2020. 837 p.

16. Про географічні зазначення спиртних напоїв : Закон України від 01.12.2022 № 2800-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2800-20>

17. Regulation (EU) 2019/787 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the definition, description, presentation and labelling of spirit drinks, the use of the names of spirit drinks in the presentation and labelling of other foodstuffs, the protection of geographical indications for spirit drinks, the use of ethyl alcohol and distillates of agricultural origin in alcoholic beverages, and repealing Regulation (EC) No 110/2008. *Eur-lex*. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2019/787/oj>

Зеліско А. В.

СУЧАСНІ ТРЕНДИ МЕТОДОЛОГІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основу прогресивного цивілізованого суспільства визначає рівень науки у соціумі, рівень інтелектуального розвитку. Вказані фактори є рушієм прогресу суспільства, а, відповідно і держави. Неможливою є цивілізована високорозвинена державність без відповідного наукового компоненту, культурного компоненту, правової свідомості. Основу наукових методів пізнання становить система взаємодоповнюючих методів, що є засобом отримання об'єктивних достовірних результатів. Варто погодитися із В.В. Кочиним, що методологія дослідження має ґрунтуватися як на загально-філософських, так і спеціально-юридичних методах для отримання виваженого наукового результату [1, с. 115].

Поміж наукових методів пізнання можемо виокремити традиційні та інноваційні. Адже суттєвий розвиток суспільних відносин, виникнення складних об'єктів правовідносин визначає необхідність застосування до них інноваційних методів пізнання правових явищ. Окрім того, визначальним фактором інноваційних трендів у методології наукових розвідок стали тотальні процеси глобалізації. Остання полягає у посиленій активації процесів взаємозалежності та взаємопроникнення у правових системах сучасності.

Глобалізація – поширення процесів взаємозалежності, взаємопроникнення у правовій сфері, зокрема у правових системах сучасності. Означена правова глобалізація передбачає формування наднаціональної системи правового регулювання суспільних відносин, що проявляється через адаптацію національного законодавства до сформованих міжнародних правових норм і правил, надання пріоритету міжнародного законодавства над національним. Як вдало зазначає з цього приводу В.В. Власенко, саме глобалізація зумовила набуття правовими системами нових ознак та особливостей, і, таким чином, спричинила їх розвиток. зближення і взаємодія правових систем сучасності є глобальним явищем, яке характерне для розвитку права у XXI столітті та характеризується закономірним характером. Основними способами зближення правових систем є гармонізація законодавства і уніфікація норм права [2, с. 13].

Глобалізація як основний тренд сучасності стала визначальною детермінантою застосовуваності методології сучасної цивілістичної науки. Зумовлені глобалізацією процеси поставили в основу сучасної інноваційної методології науки компаративістику. В.В. Вісин та Я.І. Ленгер, проводячи історичний аналіз виникнення компаративістики, починаючи від стародавніх суспільств, констатують, що в Україні є власна історія порівняльного правознавства, яка розпочалася ще в 30-х роках XIX ст. Однак відродження й оновлення змісту українського порівняльного правознавства почалося вже з початком 2000-х років. Із 2000-х років курс юридичної компаративістики почали впроваджувати у навчальні програми українських університетів, які готують правників [3, с. 125].

Процвітання компаративістики це данина тим євроінтеграційним процесам, які пов'язані із нашим поступом у напрямі європейської спільноти і подальші перспективи розвитку такого напрямку науки лише зростають в силу активізації нашого процесу вступу у Європейський Союз. Процеси глобалізації визначають зближення правових систем, які виникли та розвивались первинно самостійно і дослідження особливостей такого зближення неможливо провести без застосування компаративістських методик.

Відповідно, компаративістика є тим напрямом науки, затребуваність якого лише зростає. Без застосування такого методу станом на сьогодні не вбачається можливість підготовки якісного наукового дослідження.

М.І. Хавронюк, розкриваючи специфіку компаративістської методики, зазначає, що слово «компаративний» походить від лат. *compara* – порівняю і означає те саме, що і слово «порівняльний». На відміну від порівняльно-історичного методу, який застосовується в часовому контексті різних

феноменів, порівняльно-правовий метод прийнято використовувати в просторовому контексті. Іншими словами, порівняльний метод має два різновиди: діахронічний (або порівняльно-історичний – коли об’єкт досліджується в історичному плані, і завдяки цьому створюється уявлення про еволюцію змісту того чи іншого правового феномену, дається ключ до розшифровки сучасних понять), і синхронічний (коли порівнянню піддаються об’єкти, локалізовані у певний момент часу, з метою виявлення їх типових, загально значимих рис) [4, с.6].

Варто зазначити, що функціонально діахронічний та синхронічний напрями компаративістики виконують різне навантаження. Порівняльно-історичні методи спрямовані в своїй основі на розкриття історичного поступу та еволюції певного досліджуваного правового явища. Ретроспективний зріз у даному випадку дозволяє віднаходити первинні причини певних недоліків у правовому регулюванні тих чи інших суспільних відносин в силу історичних факторів, які могли певним чином деформувати первинне призначення застосовуваних правових механізмів, спрямованих на регулювання суспільних відносин або ж сформуватися початково під впливом існуючих у певному історичному проміжку соціально-економічних та політичних детермінант, а тому не відповідати потребам сучасності. Стосовно ж синхронічного методу, то вектор дослідження правових явищ у даному випадку відмінний. Ідеться про порівняння існуючих у сучасності правових механізмів регулювання суспільних відносин. Саме цей напрям компаративного методу проведення наукових досліджень є максимально затребуваним у сучасній науці. Подальше формування наднаціонального рівня регулювання суспільних відносин в межах європейської спільноти визначає активацію потреби аналітики особливостей чинного законодавства окремих держав з метою віднайдення тих універсальних положень, які застосовувані будуть ефективно усіма державами – членами європейської спільноти. Безумовно, що у даному випадку не може ітися, жодним чином, про тотальну універсалізацію, позаяк кожна держава прагне зберегти свою автентичність, у тому числі, у сфері концептуальних підходів щодо регулювання існуючих в її межах суспільних відносин. Завдання компаративістики полягає у виокремленні тих положень із порівняльного аналізу законодавства різних держав, які будуть ефективно працювати в умовах конкретної держави з її національними особливостями.

Логічним наслідком популярності компаративістських методик є поширення застосування поміж методологічного інструментарію окремих інноваційних методів, які є проявом системного підходу до здійснення наукових пошуків. Як вдало зазначає Г. Ю. Лук’янова, необхідно також

зазначити, що право становить для дослідників складну систему. У цьому зв'язку доречно вказати на необхідність відповідного системного пізнання, що дозволяє визначити природу та характер взаємозв'язків його елементів, розкрити функціональне призначення та ефективність дії кожного з компонентів та охарактеризувати право в цілому [5, с. 37].

Різновидами системного підходу до здійснення наукових пошуків є, зокрема, кібернетичний метод та синергетичний методи. З цього приводу І.В. Венедиктова підкреслює, що поширення застосування системного підходу в наукових дослідженнях пов'язане з ускладненням об'єктів дослідження, а також із зміною змісту методології. Це стало причиною розвитку нових напрямів розуміння і аналізу систем – кібернетики і синергетики. Традиційно, під кібернетикою розуміється дослідження систем і процесів, взаємодіючих між собою, які міняють, удосконалюють себе шляхом саморозвитку. Синергетика робить акцент на формуванні теорії еволюціонування систем з визначенням структури як певного стану, який розвивається внаслідок своєї відкритості, динамічності, здатності створювати інші, більш складні структури [6, с. 138].

Де-факто, кібернетичний метод дозволяє дослідити систему певних правових явищ в якості сукупності взаємодіючих між собою складових елементів, які впливають на суспільні правовідносини, зазнаючи, водночас, впливу соціально-економічних факторів, і проходячи, таким чином, процес поступової трансформації. Синергетичний метод дозволяє розглянути систему досліджуваних певних правових явищ крізь призму трактування її в якості складного структурного утворення, динамічного та відкритого за своєю суттю, що стає запорукою вироблення авторського бачення про динамічність досліджуваного об'єкта та потребу перегляду доктринальних і прикладних положень щодо досліджуваних правових явищ.

Популяризація означених методик наукових розвідок проявляється у трансформації концептуальних підходів ЄС до бачення існуючого стану регулювання суспільних відносин та перспектив його подальшого розвитку. У межах європейської спільноти пріоритетними стають саме системні дослідження, реалізовані на підґрунті розгляду певному правового явища чи інституту саме як складної комплексної системи, побудованої на взаємодії правових, соціальних, економічних, екологічних факторів навколо певного правового явища, що виступає об'єктом наукових пошуків. Яскравим прикладом такого тренду у методології є актуалізації дослідження цифрових екосистем та загалом системних підходів до регулювання окремих сфер суспільних відносин.

Викладені положення дозволяють стверджувати про очевидну тенденцію сучасної науки, в умовах світових процесів глобалізації, до подальшої активації системних методик вивчення права, ефективність якого є максимальною у розрізі розгляду його у взаємозв'язку із економічними, соціальними, геополітичними та існуючими наразі кризовими явищами у сучасній світовій спільноті.

Список використаних джерел:

1. Кочин В. В. Об'єкти та методологічні засади дослідження інституту юридичних осіб. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 19 лютого 2016 р.). Х. : Право, 2016. С. 112–115.

2. Власенко В. В. Вплив процесів глобалізації на правові системи сучасності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2022. С. 9-13. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/2.pdf.

3. Вісин В.В. та Я.І. Ленгер Я.І. Становлення юридичної компаративістики як напряму сучасної правової науки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 54 том 1. С. 124-128.

4. Хавронюк М.І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.ua*. 2017. № 1. С. 5-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_1_3.

5. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. №4. 2011. С. 33-43.

6. Венедиктова І.В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві: монографія. К., 2014. 288 с.

Кимберський З. Ю.

ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ В АНТИЧНОСТІ

Починаючи з виникнення перших суспільств, люди, почали відчувати потребу в упорядкуванні суспільних відносин. Вказане упорядкування у первісних суспільствах базувалося, не на правових нормах, адже їх на той час просто не існувало, а на загальних, основоположних орієнтирах, що визначали загальні правила суспільної взаємодії. При цьому, одним із основних орієнтирів для кожної людини у відносинах з іншими була справедливість. Це поняття охоплювало економічні, політичні та моральні аспекти суспільства, а

з часом стало знаходити своє місце і в контексті правових норм. Справедливість визначала, те як люди розуміють та обирають свої вчинки, взаємодіючи з оточуючим світом та іншими індивідами у спільному житті. Надання тлумачення поняття справедливості стало важливим як для звичайних людей, так і для перших філософів, оскільки останнє визначало основи суспільного устрою.

Кожна особа бажає щоб як у відносинах до неї так і в цілому суспільство було побудоване на справедливості. Важливим базисом для формування філософської та правової культури сучасного євроатлантичного суспільства стала філософія античних авторів.

У вказаних тезах ми коротко окреслимо розвиток наукових підходів до правового розуміння поняття справедливості в роботах грецьких авторів періоду античності.

В період античності відбулася зміна поглядів на право. Іноді такий період називають розквітом раціоналізму. Передував раціоналізму період міфологічних уявлень про природу світу, які ще можна зустріти, наприклад, у творах Гомера та Гесіода. Міфологічні уявлення з часом перетворювалися на філософські концепції, які висловлювали Піфагор, Геракліт, та Демокріт. Їхні ідеї, у свою чергу, розвивалися в рамках раціоналістичних поглядів, що були характерні для софістів. Подальший розвиток філософської думки привів до логічно-понятійного аналізу, представленого, наприклад, у працях Сократа та Платона. Цей аналіз, у свою чергу, вплинув на становлення емпірично-наукового підходу, що був характерний для Арістотеля, а також на розвиток історико-політичного дослідження, яке займалося вивченням правових явищ [1, с. 38]. Використання історико-правового підходу до дослідження правових явищ широко застосовується й у сучасній юридичній науці, адже саме такий підхід надає можливість порівнювати ті чи інші правові явища у історичній ретроспективі, а також вивчати переваги та недоліки їх нормативного закріплення у різні часові періоди.

Перші філософи, аналізуючи суспільні відносини і шукаючи поняття справедливості приходили навіть до математичних наук. Вони вважали їх основою інших речей. В галузі цих наук, числа посідають перше місце. Трактуючи числа, вони шукали в них спільні риси з тим що відбувається навколо і вказували, що властивостями чисел є зокрема справедливість [2, с. 191]. Окрім того, у математичних категоріях вбачалася основа всесвіту, а також рація об'єктивної дійсності.

Філософські погляди Піфагора на поняття справедливості полягали в тому, що справедливість це відплата рівним за рівне. Сама справедливість

уособлюється цифрою "4", оскільки це перше число, що є квадратом - результатом множення іншої цифри, два, на саму себе. Правові та політичні погляди піфагорійців, будувались на тому, що справедливість є головною метою, сутністю та призначенням законів в державі. Свідоме виконання таких справедливих законів в державі є запорукою порядку [3, с. 197]. Саме справедливі закони на думку піфагорійців могли забезпечити мирне співжиття людей між собою, а також сприяти винайденню консенсусу між протилежними інтересами окремих соціальних груп.

Сократ в своїх поглядах був першим, хто пов'язав справедливість з виконанням законів. Він певною мірою отожднював справедливість з законністю та називав її предметом дорожчим від усякого золота. Справедливими за Сократом є вчинки, на виконання яких спрямовані закони. Сократ вказував, що справедливим є той, хто знає постанови законів, що стосуються людей [2, с. 126-127]. Вказана думка Сократа цілком співвідноситься із підходом Піфагора, щодо забезпечення існування у державі справедливих законів. Разом із тим, Сократом використовується суб'єктивістський підхід до тлумачення категорії справедливості, та протипагу об'єктивістському підходу Піфагора. Відтак, за Сократом, реалізація справедливості має починатися із знання індивідом справедливих законів, а також реалізацією особою справедливих вчинків.

За Платоном справедливість виникає коли кожен займається тим чим йому належить (воїни воюють, правителі правлять, а працівники працюють). Справедливість тут означає «кожному своє». Однак важко визначити, що саме варто розуміти під таким визначенням. Зокрема, відкритими залишаються питання хто чим має займатись, як визначити чи ти воїн чи правитель? За Платоном, найкращим варіантом було б оцінка державою цих питань. Платон визначав справедливість у контексті наявності організованої держави, яка могла бути заснована на традиційних принципах або на його власному концептуальному уявленні держави, спрямованому на досягнення етичного ідеалу. Він припускав нерівність у розподілі влади і привілеїв, не вважаючи це несправедливим, адже віддавав владу опікунам як наймудрішим членам спільноти. За визначенням Платона, несправедливість виникала б лише у випадку, якщо б у інших соціальних верствах з'явилися люди, які були б мудріші за деяких опікунів [4, с. 107-108].

Таке визначення справедливості на нашу думку не є повним і потребує уточнень та подальшого аналізу.

Розвинув ідею про справедливість Арістотель, який вказував, що поняття справедливості повинно обмежувати свавілля. Право, яке слугує

мірилом справедливості, виступає як основна норма регулювання політичного спілкування [2, с. 196]. Відтак, саме право мало бути справедливим за своєю суттю та природою, а також виступати тим мірилом, яке забезпечує можливість кожному реалізуючи свої інтереси не перешкоджати реалізації прав третіх осіб.

Відзначимо, що Арістотель зробив один з найважливіших кроків до розуміння поняття справедливості, розмежувавши її на справедливість зрівнюючу і справедливість розподільчу. Арістотель зробив такий розподіл, виводячи на перший план не рівність, а пропорційність, яка не завжди означає те саме. За Арістотелем у нерівних взаєминах, до кожного слід ставитись відповідно до його заслуг[4, с. 157-170].

Таким чином, з праць вище зазначених вчених вбачаємо за можливе зрозуміти важливість поняття справедливості для перших суспільств. За аналізованого нами періоду справедливість виступала настільки наскрізним каменем для наукових досліджень як закони природи, з огляду на це дослідники бачили її не лише у політичних трактатах, але й у математичних формулах та звичайних цифрах. Крім того, вбачається можливість прослідкувати розвиток поняття справедливості від зрівнювальних її елементів, коли справедливістю намагались обґрунтувати виключно виконання законів, до розуміння багатогранності справедливості, що стало підґрунтям для розвитку нових політичних та правових уявлень, що удосконалюються та модернізуються до нині.

Список використаних джерел

1. Добош З.А.. Конвергенція справедливості і права: філософсько-правовий вимір: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.12, Львів. 2012. 195 с.
2. Волинка Г.І. Читанка з історії філософії. У 6 кн. під ред. Г.І. Волинки. Київ.: Довіра, 1992. Кн. I: Філософія Стародавнього світу. 207 с.
3. Шульженко В.П. Історія політичних і правових вчень. В. Київ.. Юрінком Інтер. 1999. 304 с.
4. Бертран Р. Історія західної філософії. Київ. Основи. 1995. 759 с.

Ковальчук О. Я.

ВИКОРИСТАННЯ НАУКИ ПРО ДАНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Інформаційні технології, такі як аналітика великих даних (інтелектуальний аналіз даних і прогнозна аналітика), стрімко розвиваються та

проникають у критично важливі сфери сучасного технократичного суспільства, включаючи систему судочинства. Успішні застосування штучного інтелекту (ШІ) спроможні не лише надати інформаційну підтримку прийняття рішень, а й автоматизувати виконання нескладних рутинних завдань у цьому процесі. Глобальна діджиталізація за останні роки торкнулася і кримінальної юстиції [1, с. 133]. Система судочинства адаптується до сучасних викликів і мегатенденцій, використовуючи цифрові платформи та науку про дані. У наших дослідженнях проведено аналіз можливостей застосування засобів науки про дані та інноваційних інструментів інформаційних технологій (ІТ) для виявлення цікавих взаємозв'язків, неочевидних асоціацій, вагомих закономірностей та тенденцій у наборах даних про злочинність для формування надійного інформаційного забезпечення кримінального судочинства.

Розкриття злочинів є комплексним завданням і потребує значних ресурсів та досвіду. Моделі інтелектуального аналізу даних (ІАД) можуть надати дієві рішення для розв'язання складних нестандартних проблем розкриття злочинів. Алгоритми ШІ все частіше застосовують у прогностичному правосудді для підтримки судових рішень, зокрема кваліфікації злочинів та їх відповідності кримінальному процесу. Інструменти ІАД надають надійну підтримку при формуванні доказової бази, у судовій аналітиці, при прийнятті обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні [2, с. 75]. Прогнозні алгоритми машинного навчання не завжди є на 100% точними, однак система кримінального судочинства стає все більш технологічно складною. Її ефективне функціонування включає обробку великих обсягів неупорядкованих та неструктурованих даних.

Традиційно завдання правоохоронних органів полягає у затриманні злочинців вже після скоєння злочинів. Однак поява нових технологій, таких як ІАД та ШІ, створила нові унікальні можливості справді передбачати злочини та запобігати їм. Нові інструменти створюють ефективні рішення для виявлення та інтерпретації зв'язків і закономірностей у даних з різних відкритих і закритих джерел, таких як дані про злочинність, геопросторові зображення, інформація з соціальних мереж, стрічки новин тощо. Прогнозна поліція вже сьогодні активно використовує проактивні алгоритми ШІ для ідентифікації злочинців за індивідуальними рисами обличчя, оцінювання ризику рецидивізму, передбачення можливих місць скоєння злочину, пошуку інформації у соціальних мережах тощо. Системи ШІ застосовують на різних етапах кримінального провадження, наприклад для встановлення можливості застосування умовно-дострокового звільнення чи участі обвинуваченого у

системі пробації, розрахунку оптимального терміну ув'язнення, визначення рівня небезпеки підсудного для суспільства.

Особливої уваги сьогодні потребує вирішення проблем оцінювання ризику злочинності та рецидивізму, оскільки саме особа ув'язненого, а не сам факт злочину становить суттєву загрозу для особистої безпеки громадян та суспільної безпеки загалом [3, 4]. Злочини є соціальною проблемою та дорого коштують суспільству не лише з економічної точки зору. Будь-яке дослідження, яке допоможе швидше розкрити злочини, є доцільним.

Інформація про попередню злочинну діяльність засуджених зберігається у великих базах даних та може містити приховані знання, що є цікавими і корисними. Аналіз такої інформації полягає у встановленні закономірностей та виявленні нових цікавих знань з наявних масивів даних. Експоненціальне зростання обсягів сучасних баз даних спричинило необхідність застосування масштабованих алгоритмів аналізу інформації. Актуальними є виявлення неочевидних зв'язків та закономірностей у наборах даних та побудова комп'ютерних моделей для прийняття рішень та розв'язання проблем у кримінальній юстиції.

Правоохоронні органи дедалі частіше використовують аналітичні методи та новітні ІТ у боротьбі зі злочинністю [5]. Інструментами їхньої діяльності є проактивні алгоритми, які виконують такі завдання в рамках кримінального судочинства: передбачають потенційних правопорушників і можливих жертв злочину; прогнозують особи винуватців; оцінюють ризик повторного скоєння правопорушень; ідентифікують злочинців за специфічними рисами обличчя тощо.

У кримінальному судочинстві широко використовують статистичні підходи та інформаційні технології для аналізу доказів та оцінки їх відповідності розслідуванню, судовому процесу, дотриманню норм тощо. Зокрема, застосовується технологія машинного читання, що включає аналітику та прогнозне кодування для класифікації документів. Ця технологія є ефективним інструментом для формування доказової бази у кримінальних провадженнях та аналізу рішень на досудовому етапі.

Новітні інформаційні технології, такі як алгоритми штучного інтелекту та технології великих даних, є надійними помічниками у прийнятті рішень у кримінальному процесі та можуть бути надзвичайно корисними для судової системи в цілому [6]. Зокрема, вони допомагають у призначенні застави чи покарання, встановленні вини або невинуватості, оцінюванні та зменшенні кількості неправомірних вироків.

Одним із важливих напрямків застосування інформаційних технологій є створення кримінальних профілів злочинців з метою виявлення потенційних взаємозв'язків між демографічними характеристиками, соціальним статусом, освітою, сімейним станом злочинця, статистикою злочинів, відбутим терміном покарання, наявністю попередньої судимості, умовних вироків, достроковим звільненням, мотивацією вийти на волю тощо [4].

Заходи, спрямовані на забезпечення особистої свободи громадян та безпеки суспільства, мають бути зосереджені на запобіганні скоєнню кримінальних злочинів, а не на розкритті правопорушень, які вже вчинили. Цьому може сприяти розробка проактивних методів, які полягають у передбаченні скоєння кримінальних злочинів у майбутньому, в т.ч. і рецидивів. Сьогодні активно розвивається комп'ютерна кримінологія. Це міждисциплінарна наука, яка використовує обчислювальні методи та комп'ютерні моделі для покращення розуміння неочевидних зв'язків та складних проблем, розробки дієвих рішень у сфері кримінальної юстиції. Для запобігання скоєнню злочинів у майбутньому правоохоронні органи мають активніше використовувати інтелектуальний аналіз даних про злочинність.

Наші дослідження проводяться у рамках розробки єдиної концепції інформаційно-аналітичного забезпечення системи кримінальної юстиції України. Прикладні моделі побудовано на основі унікального набору реальних даних про статистичні та динамічні характеристики і попередню кримінальну діяльність 13,010 засуджених до відбування покарання в установах виконання покарань України.

Ми розробили прогнозу модель для передбачення ймовірності скоєння повторних кримінальних злочинів на основі статистичних та динамічних даних ув'язнених [3], модель для ідентифікації найбільш значущих для прогнозування ризику кримінальних рецидивів індивідуальних характеристик ув'язнених [4], модель асоціативних правил, які можуть пояснити неочевидні зв'язки у даних про попередню злочинну діяльність засуджених та повторними злочинами [7], та модель для створення індивідуальних профілів злочинців [8]. Отримані результати можуть спростити розуміння злочинної поведінки та зв'язку між окремими фактами у кримінальному провадженні чи особистісними характеристиками засуджених і надати правоохоронним органам та судам надійну інформаційну підтримку при ухваленні рішень.

Сучасні в'язниці забезпечують суспільство від небезпечних злочинців, однак не роблять їх законослухняними. Отримані у результаті використання методів науки про дані та інструментів інноваційних ІТ знання можуть бути використані органами кримінальної юстиції при вирішенні питань умовно-

дострокового звільнення, профілактики кримінальних правопорушень, зменшення рівня злочинності та забезпечення внутрішньої безпеки держави. Ймовірно, вони не стануть панацеєю для системи кримінального правосуддя, однак можуть надати вагомі переваги при виборі ефективної стратегії ведення кримінального процесу та оптимізації діяльності органів правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Теремецький В. І., Дуліба Є. В. Особливості впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи як інструмента електронного правосуддя. *Forum Prava*. 2023. № 75(2). С. 130–143.
2. Kovalchuk O., Banakh S. Problem-oriented approach to the formation of information support for judicial and law enforcement agencies. *Actual problems of jurisprudence*. 2024. No. 4. P. 72–78.
3. Berezka K. M., Kovalchuk O. Ya, Banakh S. V., Zlyvko S. V., Hrechaniuk R. A Binary Logistic Regression Model for Support Decision Making in Criminal Justice. *Folia Oeconomica Stetinensia*. 2022. No. 22 (1). P.1–17.
4. Kovalchuk O., Karpinski M., Banakh S., Kasianchuk M., Shevchuk R., Zagorodna N. Prediction Machine Learning Models on Propensity Convicts to Criminal Recidivism, Information. 2023. No. 14(3). P. 161.
5. Safat W., Asghar S., Gillani, S. A. Empirical analysis for crime prediction and forecasting using machine learning and deep learning techniques. *IEEE Access*. 2021. No. 9. P. 70080-70094.
6. Teremetskyi V., Boiko, V., Malyshev O., Seleznova O., Kelbia S. Electronic judiciary in Ukraine: Problems of implementation and possible solutions. *Amazonia Investiga*. 2023. No.12(68). P. 33-42.
7. Ковальчук О., Банах С. Логіка права: стратегія кримінального профілювання. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №3 (31). С. 169–173.
8. Ковальчук О. Асоціативна модель підтримки прийняття рішень у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. №3. С. 56–62.

Кочин В. В

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ДЕФОРМАЦІЯ ЦИВІЛІСТИКИ ЧИ ПОШУК НОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Основною метою будь-якого наукового дослідження є встановлення істинного знання на основі таких критеріїв як об'єктивність, доказовість, обґрунтованість і достовірність. Її досягнення неможливе без належного методологічного підґрунтя – відповідної стратегії дослідження, що у свою

чергу надає можливість обрання вірного тактичного плану вирішення конкретної проблеми [8, с. 293].

Запропоноване дослідження є продовженням наукових пошуків¹ та прагненням висвітлити напрями розвитку приватного права в умовах входження України до Європейського Союзу. Гносеологічні проблеми європейського приватного права за результатами успішної євроінтеграції стануть безпосередніми викликами для вітчизняної цивілістики, яка нині не позбавлена формалістики та нормативізму.

Однією з перших держав в Європі де почала активно застосовуватися методологія правових досліджень стали Нідерланди. Далі тенденція розповсюдилася на іншу частину європейського права, формуючи так звану європейську методологію. Дискусійною доки залишається наукова природа правової доктрини, починаючи з суперечки між формалістами та натуралістами, а також полярності у доктринальності та міждисциплінарності, що впроваджено із юридичної науки США. Проте, названі проблеми у більшій частині стосуються взаємозв'язку науки-освіти-практики, тому для дослідницьких цілей європейському праву характерним є саме доктриналізм та натуралізм [6, с. 27–35].

Формальними координатами цивільно-правового дослідження є відповідна формула спеціальності 12.00.03. Крім того наказом Міністерства освіти і науки України № 1477 від 28.12.2018 затверджено Примірний перелік та опис предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», яким фактично дублюється паспорт спеціальності 12.00.03 в частині досліджень цивільного права.

Відповідно до абзацу третього пункту 9 Порядку присудження наукових ступенів (постанова Уряду № 567 від 24 липня 2013 р. щодо підготовки кандидатів та докторів наук, розпочатої до 1 вересня 2016 р.): «Дисертація виконується з галузі науки та за науковою спеціальністю відповідно до переліку, який затверджує МОН, і повинна відповідати паспорту наукової спеціальності, затвердженому МОН», що загалом дублюється й у абзаці п'ятому пункту 7 чинного Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук (постанова Уряду № 1197 від 17 листопада 2021 р.)

¹ Див.: Кочин В. В. Цивільні відносини у невідприємницьких товариствах та установах: теоретико-правові засади адаптації законодавства України до *acquis* ЄС: дис. ... докт. юрид. наук ... 12.00.03. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Київ, 2021. 416 с. Кочин В. В. Доктринальне розуміння європейського приватного права. *Юридична Україна*. 2022. № 10. С. 36–40. Kochyn, Volodymyr V. Research methodology of legal regulation of economic relations in the conditions of privatization and European Integration. *Приватне право і підприємництво*. 2023. № 22. С. 158–169.

Однак, чинним є лише Перелік наукових спеціальностей, затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1057 від 14.09.2011 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 вересня 2011 р. за № 1133/19871). Натомість, при визначенні паспорта наукової спеціальності використовуються Паспорти спеціальностей, затверджені Постановою президії ВАК України № 45-06/7 від 08.10.2008, які не є нормативним актом МОН чи іншим нормативним актом відповідно до Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 731 від 28 грудня 1992 р.

Тому керуватися до певної міри слід лише формулою спеціальності: «Спеціальність 12.00.03 охоплює юридичні науки, які досліджують цивільне, сімейне, міжнародне приватне право, що регулюють особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, процесуальні форми захисту цивільних прав».

Таке нормативне врегулювання сфери наукової діяльності спричинене, на наше переконання, триваючим розумінням цивільного права як його прямого радянського правонаступника. Звісно, це весь період незалежності України сформувалися нові національні цивілістичні школи, утвердилися міжнародні зв'язки, однак така формалістика досі має місце.

Слід нагадати радянське розуміння цивільного права. Зокрема, Ф. Г. Бурчак у посібнику «Про державу і право» визначав радянське цивільне право як «сукупність юридичних норм, що регулюють майнові і пов'язані з ними немайнові відносини з метою створення матеріально-технічної бази комунізму і дедалі повнішого задоволення матеріальних і духовних потреб громадян» [7, с. 141]. Такий підхід безумовно відповідав розумінню радянського права, котре для стороннього дослідника, необізнаного з тогочасними реаліями репресивного механізму (що можна лише уявити), могло сформувати хибне уявлення про демократію та навіть громадянське суспільство. Так, додержання радянської норми права «забезпечується передусім свідомістю мас, високим моральним та політичним рівнем радянських людей», а «боротьба з правопорушеннями в СРСР здійснюється не лише державними органами, а й безпосередньо громадськістю за допомогою самодіяльних організацій трудящих» [7, с. 26–27].

Неможливість належного сприйняття іноземних джерел та міжнародного правопорядку, постійна боротьба за мир і мирне співіснування

країн з різними соціальними системами унеможлилювала формування парадигми спільного приватного права.

А. С. Довгерт неодноразово звертає увагу на тому, що власне радянське розуміння міжнародного приватного права ґрунтувалося на сентенції про «єдність вихідних начал міжнародного приватного і міжнародного публічного права» [9, с. 13], вимагало відкидання з європейського мультилатерального колізійного методу його «філософії» та залишення «на озброєнні» лише окремих елементів вчення Ф. К. Савіньї [9], що сьогодні вимагає необхідності формування «правдивого» (матеріального) всецивільного права у процесі кодифікації або культивуації, зокрема шляхом «актуалізації доктрин та у вихованні нової генерації компаративно мислячих юристів» [9].

Взаємозв'язок норм національного права та європейського права на сучасному етапі розвитку характеризується двома аспектами, закріпленими у Конституції України: а) виконання міжнародних зобов'язань України (стаття 9); б) незворотність європейського та євроатлантичного курсу України (Преамбула), повноваження парламенту з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (пункт 5 частини першої статті 85); виконання Президентом України функції гаранта реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (частина третя статті 102), а також забезпечення Урядом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (пункт 1-1 статті 116).

Так, Конституційний Суд України послідовно формує юридичні позиції, виходячи із названих аспектів взаємодії національного права та міжнародних зобов'язань (наприклад: «у питанні виконання та відбування кримінальних покарань у міжнародному праві є однаково гуманне та гідне ставлення до всіх позбавлених волі осіб, незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів» підпункт 2.2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення № 11-р(II)/2023 від 20 грудня 2023 року), а також право Європейського Союзу (зокрема, у абзаці першому підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини Рішення № 10-р(II)/2023 від 22 листопада 2023 року утверджується позиція, висловлена «в Рішенні від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023 [в якому Суд] констатував, що у своїх конституційних провадженнях він „<...> зважає на надбання спільноти (*acquis communautaire*) у цілому та на відповідні предметові конституційного контролю окремі акти Європейського Союзу зокрема“ (абзац перший підпункту 3.5 пункту 3 мотивувальної частини)».

Можна навести й інші приклади застосування органом конституційної юрисдикції не лише практики Європейського суду з прав людини щодо розуміння окремих зобов'язань України, а й Суду справедливості ЄС щодо принципів *acquis* ЄС.

Концепція приватного права ЄС ґрунтується на дослідженнях німецького вченого *Peter-Christian Müller-Graff* (1987), який визначив, що «норми приватного права базуються на праві Співтовариства, які побудовані з ідентичним змістом (хоча не обов'язково з повноцінними причинами дії) для усього Співтовариства». Таким чином, *Jürgen Basedow* робить висновки, що приватне право ЄС має: 1) виходити з права Союзу, тобто імплементоване на національному рівні (директиви) або безпосередньо застосовані (регламенти); 2) мати ідентичний зміст, зокрема мають бути діє чітко сформульовані варіанти, які можуть обирати держави-члени; а зміст правового ефекту іноді використовується як мета при вирішенні спорів у Європейському суді. Як результат приватне право ЄС слід розрізняти як національне (суб-національне) приватне право та неформальне приватне право міжнародних конвенцій та недержавного права, що мають відповідний правовий вплив, а також інтереси всього Союзу, відображеного у спеціальних рішеннях [1, с. 537–538].

Європейське цивільне право розглядається дослідниками в межах реалізації ідеї єдиного ринку, що ґрунтується на *acquis* ЄС та *ius commune* (зокрема *acquis commun* та *European common law*). Перше розглядається переважно як європейське позитивне право у частині директив, що регулюють фундаментальні свободи та характеризується фрагментарним характером та складності у загальному застосування. У свою чергу друга частина є Європейським правом, що ґрунтується на римському приватному праві як містку між континентальною та англійською правовою традицією [3, с. 638–639].

Приватне право у Європі досліджується відповідно до римської традиції приватного права з метою забезпечення фундаментальних свобод. Окрім прав людини, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, до таких свобод відносять: вільний рух товарів та осіб; вільний рух працівників; свобода створення юридичних осіб; вільний рух послуг, а також вільний рух капіталу та платежів [5, с. 762].

Більш того, на сьогодні сформувалася відповідним чином філософія цивільного права як сфера рефлексивної і продуктивної активності цивілістичного мислення, змістом і спрямованістю якого є осмислення основоположних питань приватного права, а саме, на підставі інституційної моделі існування цивільного права: *person – res – actiones* [13, с. 995]. Таким

чином, «координатами» цивілістичного дослідження є суб'єкти, об'єкти та зміст відносин відповідно до предмету та принципів цивільного права.

Новим етапом розвитку цивільного права України є імплементація права ЄС. У приватноправовій сфері особливу увагу привертають *Draft Common Frame of References (DCFR)*, принципи яких дещо різняться від засад ЦК України. Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova звертають увагу, що спільними можна назвати лише принципи автономності і принцип правового захисту [14, с. 44]. Разом з тим, загалом же принципи DCFR зводяться до чотирьох: свобода (*freedom*), безпека (*security*), справедливість (*justice*) та ефективність (*efficiency*). Вважаємо, що такий підхід все ж потребує детальнішого дослідження у майбутньому, що спричинено не лише вивченням європейського приватного права, а й розуміння принципів, що мають не лише правовий зміст. Прикладом може слугувати принцип свободи, що втілює європейську zásadu вільного руху товарів, осіб, послуг і капіталів («чотири свободи» ЄС), що у тому числі охоплює свободу заснування юридичних осіб.

Слушною є позиція, що при дослідженнях у сфері права необхідно розрізняти базові концепти (право, справедливість, приватне право, суб'єкт права, власність, договір тощо) і «правові концепти» (закон, правовий інститут, правова норма, судовий захист, позов, представництво тощо) [15, с. 76]. Також звертаємо увагу, що на відміну від єдиної основи методології радянської науки – метод діалектичного матеріалізму – цивілісти можуть звертатися до світоглядів матеріалізму, ідеалізму та інтуїтивізму [10, с. 42–43].

Власноправові методи дослідження, такі як формально-юридичний (юридико-технічний, догматичний) та порівняльні методи ефективні на стадіях дослідження механізму правового регулювання, норм законодавства, юридичної практики про непідприємницькі товариства та установи. Зокрема, на основі узагальнень та виявлення ознак доцільно формулювати нові або удосконалювати існуючі поняття інституту юридичної особи, порівняльний метод знаходить своє широке застосування внаслідок компаративістського характеру дослідження в межах правових систем України та *acquis* ЄС.

Застосування компаративного методу досліджень у праві є досить вагомим за умови реалізації наступних положень: 1) *визначення предмета порівняння*, особливо зважаючи на європейські правові системи та становлення права ЄС (*acquis* ЄС). Так, Французький цивільний кодекс є прототипом кодифікації латинських держав, а *BGB* – приклад кодексів центральної Європи. При цьому, фундаментальною візницею є правова думка та правова техніка держав; 2) *визначення джерел іноземного права*, тобто проблема джерел принципів права, Зокрема європейські держави мають значний вплив

римського права, натомість Угорщина та Скандинавські країни зазнали від нього лише додаткового впливу та термінології. Таким чином, йдеться про а) кодекси; б) інші форми статутного права та регулювання; в) звичаєве право; г) погляди вчених-юристів; 3) *визначення матеріалів для порівняння* [2, с. 83–92].

Методика порівняльного права має відповідати таким ознакам як: 1) функціональність (*Konrad Zweigert, Hein Kötz*), що передбачає вибір права для порівняння, мету такого порівняння та створення системи порівняльного права; 2) концентрування не безпосередньо на нормах, а їх впливі на відносини, правову доктрину та покращення права (*Ralf Michaels*); 3) можливість пересаджування (трансплантація) правових норм (*Alan Watson*), відповідно до подібності правових систем, можливості запозичення норм, мовної прийнятності, а також історичного спільного [4, с. 72–75].

Отже, дослідження законодавства 28 держав – членів ЄС можна поділити на такі умовні групи: 1) держави центральної Європи (ФРН, Австрія, Чехія); 2) держави загального права (Великобританія, Ірландія); 3) західно-європейські держави (Франція, Іспанія, Португалія); 4) південно-європейські держави (Італія, Греція, Словенія, Хорватія, Болгарія, Мальта, Кіпр); 5) Скандинавські держави (Швеція, Фінляндія, Данія); 6) східноєвропейські держави (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія); 7) держави Балтії (Латвія, Литва, Естонія); 8) держави Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди, Люксембург).

Таке групування цілком відповідає компаративному підходу у правознавстві, оскільки дозволяє виділити такі поняття як «правова сім'я», «правова група», «правове коло» та ін. і як результат встановити метарівні (глобальні процеси, об'єднання, регіони), макрорівні (держави, міждержавні об'єднання), мезорівні (галузі права та законодавства) та мікрорівні (конкретні соціальні ситуації) [12, с. 350].

Отже, міжнародні аспекти дослідження приватного права на сьогодні вже вийшли за межі безпосередньо міжнародних зобов'язань, які має Україна відповідно до міжнародних договорів. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС (затверджена Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV) має на меті адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу для досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Навіть в нинішніх умовах законодавство України вже наближалось до права ЄС (*acquis* ЄС), відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо наближення законодавства

України до права Європейського Союзу (*acquis EC*)» від 24 лютого 2016 р. № 160, а лише постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 512 було визначено процедуру здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire*, пов'язаних з імплементацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, виконанням інших міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції. Таким чином, достеменно важко встановити нормативіський підхід в окресленій проблематиці.

Безумовно, отримання статусу кандидата у члени ЄС (23 червня 2022 року) та відкриття переговорів про вступ після виконання вимог (14 грудня 2023 року) докорінно змінили «темп» євроінтеграції приватного права. Вважаємо, що відповідність стандартам *acquis EC* за звітами Єврокомісії – новий виклик для усієї правової системи України. Фактично, нормотворча діяльність у цій сфері ставить на другий (чи навіть третій) план поточні проблеми у формуванні нових актів законодавства на виконання чергових указів Президента України, урядових ініціатив чи планів. Безумовно слід погодитися з необхідністю «поєднання загальнонотеретичних і прикладних напрямів у наукових дослідженнях правового спрямування» [11, с. 17], однак одночасне забезпечення ефективної реалізації державної політики у правовій сфері не може бути завданням наукових досліджень. Такий підхід не лише руйнує сутність будь-якого наукового дослідження (пошук істини, формування нового знання), а й дублює повноваження центральних органів виконавчої влади, які утворюються для виконання окремих *функцій з реалізації державної політики* як служби, агентства, інспекції, комісії, бюро (частина перша статті 16 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади»).

Отже, міжнародні аспекти приватноправових досліджень, що лишаються в межах «формули спеціальності» деформують радянську цивілістику, окремі прояви якої досі існують та засновані на «партійних» вказівках та програмних документах. Фундаментальні приватноправові дослідження щодо взаємозв'язку національного права та *acquis EC* створюють підґрунтя для належного та гармонійного входження цивілістики до європейської наукової сім'ї. На жаль, є ризик, що ми можемо опинитися на порозі нової «рекодифікації» відповідно до чергової концепції в умовах безпосередньої дії *acquis EC* в Україні, норми якого матимуть пріоритет над національним правом.

Список використаних джерел

1. Basedow J. EU Private Law. *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume I.* За ред.: Basedow J., Hopt K. J., Zimmermann R., Stier A.

Oxford: Oxford University Press, 2012. С. 537–541.

2. Gutteridge H. C. The Processes of Comparison. *Classics in Comparative Law. Volume I: Methodology*. За ред.: Ginsburg T., Monateri P. G., Parisi F. Cheltenham, UK. Northampton, MA, USA: An Elgar Research Collection, 2014. С. 83–97.

3. Jansen N. European Private Law. *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume I*. За ред.: Basedow J., Hopt K. J., Zimmermann R., Stier A. Oxford: Oxford University Press, 2012. С. 637–640.

4. Merryman J. H., Clark D. S., Haley J. O. Comparative Law: Historical Development of the Civil Law Tradition in Europe, Latin America and East Asia. LexisNexis, 2010. 632 с.

5. Remien O. Fundamental Freedoms (General Principles). *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume I*. За ред.: Basedow J., Hopt K. J., Zimmermann R., Stier A. Oxford: Oxford University Press, 2012. С. 762–767.

6. VanGestel R., Micklitz H.-W. Revitalizing Doctrinal Legal Research in Europe: What About Methodology? *SSRN Electronic Journal*. За ред.: Neergaard U., Nielsen R., Roseberry L. DJØF Publishing Copenhagen, 2012. С. 25–73.

7. Бурчак Ф. Г. Про державу і право. Київ: Радянська школа, 1976. 230 с.

8. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія. Підручник. Харків: Право, 2015. 432 с.

9. Довгерт А. С. Міжнародне приватне право: зміна концепції. Київ: Алерта, 2024. 256 с.

10. Довгерт А. С., Мережко О. Методологія міжнародного приватного права. *Приватне право*. 2013. № 1.

11. Стефанчук Р. О., Кузнєцова Н. С. Реалізація державної політики у правовій сфері – головне завдання правничої науки. *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія*. За ред.: Журавель В. А., Кузнєцова Н. С., Бандурка О. М. Харків: Право, 2023. С. 7–17.

12. Тихомиров О. Д. Компаративний підхід у правознавстві. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т., Т. 2: Філософія права*. За ред.: Максимов С. І. Харків: Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Право, 2017.

13. Ткаченко О. В. Філософія цивільного права. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т., Т. 2: Філософія права*. За ред.: Максимов С. І. Харків: Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М.

Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Право, 2017. С. 995–996.

14. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. DCFR та деякі проблеми адаптації права України до права ЄС. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції: збірник наукових праць*. За ред.: Білоусов Ю. В. Хмельницький: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права, 2015. С. 40–46.

15. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт: постановка питання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 68–77.

Крушельницька Г. Л.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БІОЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Кінцевою метою пізнання людиною світу і самої себе є певна система істинних знань, яка відображає у свідомості людини її буття у світі. Вибудовування такої системи знань забезпечуються двома основними видами пізнавальної діяльності: відшукуванням нових знань (безпосередньо пізнанням) та формуванням їх у струнку й зрозумілу теоретичну конструкцію (систематизацією знань). При цьому метою процесу наукового пізнання, з одного боку, є практичні потреби людини, а з іншого – теоретичні потреби розвитку системи знань людства [1, с. 32]. Стрімкий розвиток біомедичних технологій у XXI столітті обумовив потребу у формуванні юридичних концепцій, заснованих на необхідності правового регулювання відносин, що базуються на біологічній природі людини. Біомедичні технології, на відміну від традиційної медицини, здатні «давати» життя шляхом штучної репродукції, можуть визначати та змінювати якісні параметри життя через генну інженерію, транссексуальну хірургію [2, с. 60], надають можливість замінити хворі органи на донорські і навіть штучно створені за допомогою біодруку. У зв'язку з цим постала потреба в осмисленні досягнень біомедицини в юридичних категоріях, що стало основою для формування нової галузі правової науки – біоюриспруденції. Як сам термін, так і ключові ідеї біоюриспруденції вперше було запроваджено польським науковцем Р. Токарчиком, який вказував, що цей напрям науки спрямований на вивчення життя людини, сучасний стан і тенденції розвитку біомедичних технологій, які використовуються для штучного втручання в природні процеси життя, а також наслідки такого втручання [3, с. 71]. У вітчизняній правовій науці також сформувалися власні підходи до визначення поняття біоюриспруденції. Досить широко трактує його А. О. Запорожченко,

розуміючи під цим явищем галузь правової науки, що квінтесується на сприйнятті конструкта «життя» як найвищої біосоціальної цінності, визначенні місця людини в системі живої природи та взаємодії з нею, для забезпечення і захисту правовими засобами життя людини та захисту прав тварин у зв'язку з інтенсивним розвитком біомедицини [4, с. 32]. Дещо звужує поняття біоюриспруденції С. Г. Стеценко, визначаючи біоюриспруденцію як новітнє науково-правове утворення, в основі якого лежить сприйняття життя людини як найвищої біосоціальної цінності, метою якого є забезпечення та захист правовими засобами життя людини у зв'язку з інтенсивним розвитком біології та медицини [5, с. 260]. М. В. Белова, Д. В. Данко ще більш конкретизують спрямування біоюриспруденції як галузі правової науки і роблять акцент на дослідженні всіх юридичних питань, які виникають у результаті реалізації особою права на розпорядження власним тілом [1, с. 62]. Якщо ж проаналізувати структуру біоюриспруденції, запропоновану Р. Токарчиком [6], С. Г. Стеценком [3] та А. О. Запорожченко [7] можна підсумувати, що біоюриспруденція є системою правових норм і принципів, спрямованою на правове регулювання меж втручання біомедичних технологій у життя людини від моменту зачаття до моменту смерті.

І хоча біоюриспруденція, як і будь-яке наукове дослідження не починається з нуля, а відбувається в умовах наявності певного мінімуму інформації про фрагмент дійсності, що становить інтерес [8, с. 24], відшукання нових шляхів наукового пізнання досліджуваних процесів і явищ біоюриспруденції, їх адекватне відображення в системі наукових знань не може розвиватися без методологічної забезпеченості науки та точності методів наукових досліджень [9, с. 33].

Методологія описує загальну дослідницьку стратегію, що підкреслює шлях, яким дослідник здійснює дослідження. У широкому сенсі методологічні принципи або підходи як найбільш загальні, вихідні світоглядні положення, що спрямовують суб'єкта пізнання на здобуття достовірних знань, є структурними компонентами теоретико-світоглядного блоку методології [10, с. 28]. При цьому методологічні підходи та принципи на достовірність отриманих результатів не впливають, а лише підкреслюють, під яким кутом зору буде відбуватися їхня оцінка. Тому „антропологічний”, „людиноцентричний”, „етатиський” чи інші подібні підходи можуть слугувати лише орієнтиром, вказівкою на те, у якій парадигмі певне явище розглядатиметься, проте результати дослідження, його висновки можуть бути і досить варіативними [10, с. 28].

Отже, саме з методологічної точки зору, як впливає із визначення біоюриспруденції, вона ґрунтується на яскраво вираженому аксіологічному підході, що полягає у визнанні людини та її життя найвищими соціальними

цінностями та визнанні права цінністю, формою відображення і способом втілення людських цінностей [11, с. 4]. При цьому суверенітет приватної особи (визнання чільного місця індивіда, окремої людини у системі соціальних відносин) властивий для Західного типу цивілізаційного розвитку, на відміну від Східного, до якого належить і Україна [12, с. 237]. Водночас, у зв'язку з такими цивілізаційними відмінностями у ментальності, світогляді і культурі, за наявності в українському законодавстві значної кількості норм, які закріплюють європейські цінності, частина цих норм залишається нереалізованою у правових відносинах [13, с. 118]. Саме для розв'язання цієї проблеми важливо актуалізувати застосування аксіологічного підходу як складової сучасної методології до дослідження проблематики біоюриспруденції.

Як відзначає А. О. Фальковський, аксіологічний (ціннісний) підхід в методології юриспруденції – це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд права крізь призму його відповідності певним цінностям, що можуть забезпечуватися правом та бути його основою [14, с. 8]. Використовуючи аксіологію права, біоюриспруденція визначає зміст та характер життя і здоров'я людини як центральних біосоціальних цінностей, у результаті чого відношення до досягнень біомедицини залежить від того, чи сприятимуть вони покращенню життя людини, чи навпаки призведуть до її загибелі. Тобто життя як найвища цінність обумовлює виникнення, існування і реалізацію усіх інших цінностей.

Крім аксіологічної складової, біоюриспруденція використовує також онтологічний та антропологічний підходи. Зокрема онтологія біоюриспруденції дозволяє уніфікувати спосіб подання знань у сфері біомедичних технологій, а також допомагає встановити змістовні зв'язки між біомедициною та її впливом на життя та здоров'я людини. Структурування інформації в рамках онтології та комплексний аналіз формальними методами дозволяють висунути принципово нові гіпотези та отримати нові результати при вирішенні медичних завдань там, де інші підходи виявляються неефективними, незважаючи на великий інтерес дослідників [15]. Крім того, для онтології біоюриспруденції поруч із духовним началом важливе значення має тіло людини як її матеріальний компонент, тобто людина сприймається цілісно, поєднуючи у собі як тілесне, так і духовне. Такий підхід знаходить своє відображення у статті 3 Хартії про основні права Європейського Союзу, де передбачається право на цілісність особистості, згідно з якою кожна людина має право на власну фізичну і психічну цілісність. Водночас біомедичні технології все більше піддають сумніву монолітність людської особистості, реанімуючи концепти Декарта про дуалізм тіла та душі. Не зважаючи на те, що законодавство різних держав у процесі своєї еволюції завжди розглядало людське тіло з аксіологічних позицій, зводячи поняття його цінності до “блага” або

його розуміння як вартості, економічної цінності [16, с. 113], цінність життя людини не можна урівняти із цінністю людського тіла, що має враховуватися у біоюриспруденції при визначенні правових рамок тіла людини у правовідносинах, що складаються у сфері біомедичних технологій.

Що стосується антропологічної складової методології біоюриспруденції, то вона являє собою сукупність способів і прийомів дослідження конкретних соціально-антропологічних явищ і процесів, які допомагають дослідити проблеми людини у XXI столітті [17, с. 169]. При цьому об'єктом антропології виступає дослідження природи людини, її індивідуальності, а також самого людського існування. У контексті предмета біоюриспруденції така постановка питання відіграє важливу роль, адже розглядаючи цінність життя людини через призму біомедичних технологій, необхідно зосередитися на самій людині як суб'єкті та об'єкті правовідносин та як на прояві життя.

Водночас, як відзначає В. Г. Кремень, в умовах невизначеності, викликів, зростаючих загроз і біотехнологічних революцій концепція людиноцентризму дозволяє глибше аналізувати проблему людини та її природи і краще вписується в поняття «постсучасність», ніж антропологічний підхід [18, с. 3]. Оскільки біоюриспруденція вивчає межі та наслідки втручання біотехнологій у життя, здоров'я і навіть буття людини, важливо зрозуміти, що означає бути людиною у «постсучасному» суспільстві. Крім того, з позицій людиноцентризму має розглядатися сама ідея застосування біомедичних технологій для впливу на природу людини, адже сучасна медицина не лише зцілює людину, але і здатна змінювати її як фізично (за допомогою транссексуальної та пластичної хірургії, протезування тощо), так і на рівні геному. При цьому йдеться не просто про можливість уникати спадкових захворювань, але і впливати на фенотипічні характеристики людини. Відповідно біоюриспруденція має враховувати ідеї людиноцентризму при дослідженні юридичних питань, пов'язаних із реалізацією як свободи досліджень у сфері біомедичних технологій, так і принципу поваги до автономії волі людини в її праві на самовизначення, у тому числі шляхом втручання у власну природу.

Таким чином, можна зробити висновок, що біоюридичні дослідження здійснюються на методологічних засадах аксіології, онтології, антропології і людиноцентризму, що дозволило сформуувати у біоюриспруденції ті принципи, на яких ґрунтується розвиток цієї науки, зокрема через сприйняття життя як найвищої цінності, надання переваги правам та інтересам людини над розвитком біомедичних технологій, а також контрольованості науково-дослідних процесів у сфері біомедицини та втручання у життя людини з моменту її зачаття до моменту її смерті.

Список використаних джерел:

1. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. №1(11). С. 31-44.
2. Бєлова М.В., Данко Д.В., Данко А.В. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 59-62.
3. Стеценко С. Г. Біоюриспруденція: поняття, принципи, значення. Право. Серія 18. Економіка і право. 2016. Вип. 31. С. 68-73.
4. Запорожченко А. О. Понятійно-категоріальне осмислення поняття біоюриспруденції у критичному аспекті. Порівняльно-аналітичне право. 2015. №6. С. 29-32.
5. Стеценко С. Г. Біоюриспруденція як новий напрям правових наукових досліджень. Публічне право. 2013. №3. С. 259-270.
6. Tokarchuk R.A. The outline of the subject of biojurisprudence (part 1). Публічне право. 2013. № 3(11). С. 242–251.
7. Запорожченко А. О., Шевченко Т. В. Сфери та напрями біоюриспруденції. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). № 5. С. 1-6.
8. Новікова М., Задорожня О. До питання витоків і специфіки становлення біоюриспруденції в сучасному правознавстві. National Law Journal: Theory and Practice. April 2016. P. 23-27.
9. Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. №4. С. 33-43.
10. Міхайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В. Криза методології сучасних юридичних досліджень. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Серія Право. Вип. 65. С. 26-30.
11. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.12; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2004. 19 с.
12. Харитонов Є. О. Методологічні засади дослідження проблем правової адаптації України до внутрішнього ринку ЄС. Наукові праці НУ ОЮА. 2015. №9. С. 232-270.
13. Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. Підприємництво, господарство і право. 2016. №9. С. 116-120.
14. Фальковський А. О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.12; Нац. унів. «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 17 с.

15. Прокопчук Ю. О. Онтологія клінічної медицини: проблематика, завдання, рішення. Український журнал телемедицини та медичної телематики. 2010. Том 8. №2.

16. Барабаш О. Соматичні права в системі прав людини: право власності на своє тіло. Право України. 2022. №2. С. 108-121.

17. Воропаєва В. Г. Антропологічні засади дослідження людини як цілісної істоти: теоретико-методологічний аналіз. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2008. Вип. 33. С. 169-176.

18. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в системі сучасних цінностей. Вісник НАПН України. 2023. №5(1). С. 1-6.

Крушинський С. А.

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРОДОВЖЕННЯ
СЛІДЧИМ СУДДЕЮ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
В ОБ'ЄДНАНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ**

Законом України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» було передбачено низку змін та доповнень до КПК України (пункт 7 розділу 4), зокрема, урегульовано новий підхід до обчислення строків досудового розслідування (підпункт 14), порядку їх продовження (підпункти 20-22), у тому числі у разі об'єднання матеріалів кількох досудових розслідувань в одне провадження (підпункт 13) [1]. Вказані зміни до КПК України набули чинності 16 березня 2018 р.

Відповідно до положень ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [2]. Згідно з цим принципом дію нормативно-правового акта в часі потрібно розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності. Тобто до події, факту застосовується той нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали чи мали місце (таке тлумачення надане Конституційним Судом України у рішенні від 09 лютого 1999 р. № 1-рп/99) [3].

Формою реалізації ч. 1 ст. 58 Конституції України є положення ч. 1 ст. 5 КПК України, яка регулює дію норм кримінального процесуального закону в часі та згідно з якою «процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається відповідно до положень цього Кодексу, чинних на

момент початку виконання дії або прийняття такого рішення» [4]. Водночас, пункт 4 § 2 «Прикінцеві положення» розділу 4 Закону України № 2147-VIII передбачає, що підпункти 11-27, 45 пункту 7 § 1 цього розділу «вводяться в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом, не мають зворотної дії в часі і застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін» [1]. З цього можна зробити висновок, що вказані положення Закону України № 2147-VIII стосуються кримінальних проваджень, внесених до ЄРДР після 16 березня 2018 р. та не поширюються на кримінальні провадження, внесені до ЄРДР до 16 березня 2018 р. При цьому закон не встановлює порядку дії його положень щодо об'єднаних кримінальних проваджень, які складаються зі «старих» проваджень, зареєстрованих в ЄРДР до 16 березня 2018 р., та «нових» проваджень, зареєстрованих в ЄРДР після 16 березня 2018 р.

Практика Верховного Суду засвідчує, що положення пункту 4 § 2 «Прикінцеві положення» розділу 4 Закону України № 2147-VIII слід тлумачити таким чином, що підпункти 11-27, 45 пункту 7 § 1 цього розділу підлягають застосуванню щодо об'єднаних кримінальних проваджень, які складаються зі «старих» проваджень, зареєстрованих в ЄРДР до 16 березня 2018 р., та «нових» проваджень, зареєстрованих в ЄРДР після 16 березня 2018 р.

Так, у постанові від 23 квітня 2020 р. (провадження № 51-728 км 20) колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду дійшла висновку про те, що належним суб'єктом продовження строків досудового розслідування після введення в дію положень Закону України № 2147-VIII є слідчий суддя незалежно від того, що кримінальні провадження, внесені до ЄРДР після 15 березня 2018 р., були об'єднані з кримінальним провадженням, розпочатим до цієї дати [5].

Крім того, відповідно до вимог ч. 4 ст. 442 КПК України об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 31 жовтня 2022 р. (провадження № 51-206 кмо 22) зробила висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма, передбачена ст. 294 КПК України в об'єднаних провадженнях, які складаються з проваджень, зареєстрованих в ЄРДР до 16 березня 2018 р., та проваджень, зареєстрованих в ЄРДР після 16 березня 2018 р.

Зміст правового висновку полягає у наступному:

- продовження строків досудового розслідування здійснюється слідчим суддею в межах повноважень, визначених положеннями Законів

№ 2147-VIII і № 2617-VIII, у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР з 15 березня 2018 р. і які були об'єднані з кримінальним провадженням, розпочатим до цієї дати;

- положення п. 4 параграфу 2 «Прикінцевих положень» Закону України № 2147-VIII щодо здійснення судового контролю за продовженням строку досудового розслідування підлягають застосуванню з урахуванням положень ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 58 Конституції України, ст.ст. 5, 8, 9 КПК;

- кримінальні процесуальні відносини із продовження строків досудового розслідування виникають з моменту направлення в спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законом, або безпосереднього звернення із відповідним клопотанням до повноважного суб'єкта у зв'язку із юридичними фактами, визначеними положеннями ст.ст. 295, 295-1 КПК, і до них застосовуються положення цього Кодексу, чинні на момент початку виконання відповідної дії або прийняття процесуального рішення [6].

Відповідно до ч.ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [7].

Положення підпунктів 11-27, 45 пункту 7 § 1 розділу 4 Закону України № 2147-VIII значною мірою передбачають посилення засади змагальності на стадії досудового розслідування, у тому числі за рахунок розширення сфери дії функції судового контролю, завдяки якій забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження (передусім, сторони захисту). Це критично необхідно для урівноваження інквізиційного начала досудового розслідування, певною мірою нівелювання обвинувального ухилу у цій стадії (принцип «favor defensionis»).

Зокрема, законодавець запровадив судовий порядок продовження строків досудового розслідування для унеможливлення необґрунтованого їх затягування та порушення засади розумних строків (ст. 28 КПК України). Об'єднання матеріалів досудових розслідувань, зареєстрованих в ЄРДР у різний час, в одне провадження не повинно обмежувати цю кримінальну процесуальну гарантію.

Таким чином, вважаю, що застосування до таких об'єднаних кримінальних проваджень «старих» норм КПК України було б штучним ухиленням від судового контролю за досудовим розслідуванням. А відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу є істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, що тягне за собою недопустимість отриманих доказів.

Слід також враховувати, що факт об'єднання матеріалів досудового розслідування, зареєстрованого в ЄРДР до 16 березня 2018 р., та матеріалів досудового розслідування, зареєстрованого в ЄРДР після 16 березня 2018 р., в одне провадження відбувається після набуття чинності змінами до КПК України, передбаченими п. 4 параграфу 2 «Прикінцеві положення» розділу 4 Закону України № 2147-VIII, тобто об'єднане провадження виникає після 16 березня 2018 р., а значить на нього повинне поширюватись законодавство чинне на момент об'єднання.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n58>.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України*. URL: [http://http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр).

3. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 09 лютого 1999 року № 1-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 квітня 2020 року (справа № 310/9496/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88979546>.

6. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 жовтня 2022 року (справа № 753/12578/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219619>.

7. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Литвиненко Є. В.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

У товарно-грошовому обороті, договір купівлі-продажу виступає як ключовий тип цивільно-правових зобов'язань. Процес, який проходить товар від виробника до споживача, базується на цивільно-правовому договорі. Ці угоди укладаються між виробниками у різних галузях виробництва, між виробниками та торговими організаціями, між особами, що займаються оптовою та роздрібною торгівлею, між роздрібними продавцями та споживачами та так далі. Важливо відзначити, що саме договір купівлі-продажу виступає основним інструментом для організації та оформлення цих відносин.

Договір купівлі-продажу має за мету виконання наступних ключових функцій:

1. Встановлення юридичного зв'язку між учасниками торговельно-господарських відносин шляхом створення системи зобов'язань.
2. Визначення змісту та очікуваних результатів дій, які становлять суть договору купівлі-продажу.
3. Контроль, захист та забезпечення суб'єктивних прав і обов'язків сторін з використанням інструментів цивільного права.
4. Стимулювання виробництва товарів і послуг, оскільки договір купівлі-продажу виступає як юридичний механізм саморегуляції на ринку товарів і послуг.
5. Задоволення потреб організацій та інтересів громадян-споживачів у виробничо-господарському секторі [1].

Є погляд, що з історичного точки зору договір купівлі-продажу, що існує понад 4000 років, може вважатися корінним прародичом майже всієї загальної частини зобов'язального права.

Відносини купівлі-продажу в широкому розумінні підлягають регулюванню згідно з главою 54 Цивільного кодексу України (далі-ЦК України), Господарським кодексом України (далі-ГК України), а також Законом України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року (у редакції від 11 листопада 2022 року), а також іншими нормативними актами різної юридичної сили в залежності від особливостей предмета договору. Ці

нормативні акти включають, зокрема, Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», Земельний кодекс України, Закон України «Про публічні закупівлі» та інші [2].

Договір купівлі-продажу відноситься до угод, які стосуються передачі майна за оплату. Згідно зі статтею 655 Цивільного кодексу України, договір купівлі-продажу визначається як угода, за якою одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність іншій стороні (покупцеві), а покупець зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну суму грошей. Іншими словами, у договорі купівлі-продажу, який є оплатним, обидві сторони зобов'язані: продавець повинен передати майно у власність або управління покупцеві, а покупець зобов'язується прийняти майно і заплатити обумовлену суму грошей. Цей договір має на меті безповоротне перехід власності майна від продавця до покупця і створює правову основу для таких зобов'язальних відносин, що надають покупцю абсолютне речове право [3].

Предметом угоди купівлі-продажу може бути товар, який знаходиться у власності продавця на момент укладення угоди, або товар, який буде створений, придбаний або набутий ним у майбутньому (відповідно до пункту 1 статті 656 Цивільного кодексу України). Варто зазначити, що у відміну від статей 179 та 190 ЦК України, де вживаються терміни «рiч» та «майно», стаття 656 ЦК України не містить поняття «товар». Термін «товар» визначений у статті 139 ГК України, де зазначено, що товарами у складі майна суб'єктів господарювання можуть бути вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги. Проте відсутність такого визначення зовсім не обмежує предмет угоди купівлі-продажу. Вважається, що під терміном «товар» як предметом угоди купівлі-продажу слід розуміти як річ, сукупність речей, так і майно, майнові права. Положення статті 656 ЦК України не обмежують предмет угоди купівлі-продажу лише товарами, які знаходяться у наявності у продавця. Правовий статус предмета угоди поширюється і на товари, які будуть створені, придбані або набуті у майбутньому.

Укладання угоди купівлі-продажу визначається різновидом цієї угоди. Згідно загального правила, угода вважається укладеною, коли сторони у потрібній формі досягли згоди щодо всіх важливих умов (згідно зі статтею 638 ЦК України). Особливості, передбачені угодою роздрібною купівлі-продажу, зокрема, використання автоматів продажу товарів, регулюються частиною 2 статті 703 Цивільного кодексу України і укладаються з моменту вчинення покупцем дій, необхідних для отримання товару. З урахуванням вищезазначеного, угода купівлі-продажу може бути як реальною (коли

продавець передає, а покупець зобов'язується прийняти товар), так і консенсуально (коли продавець зобов'язується передати, а покупець прийняти майно) [4].

Виникають складнощі при тлумаченні договору купівлі-продажу як недійсного чи неукладеного у випадку, якщо хоча б одна з його сторін заперечує факт підписання. Згідно з В.С. Мілаш, відсутність підписів сторін на договорі свідчить про недотримання письмової форми угоди. Такі випадки рівняються відсутності підпису в договорі, коли його підписала хоча б одна зі сторін або особа, яка на це не мала повноважень [5].

Однак, у судовій практиці та серед правників існують значні відмінності у підходах до цього питання. Наприклад, у справі № 761/26618/15-ц Верховний Суд залишив у силі рішення про недійсність спірного договору, оскільки одна зі сторін довела, що не підписувала його [6]. У справі № 145/2047/16-ц Велика Палата Верховного Суду також залишила у силі рішення першої та апеляційної інстанцій щодо визнання договорів недійсними, зокрема, з підстав їх не підписання, але змінила мотивувальну частину. Водночас, Велика Палата Верховного Суду вказала, що «у випадку відхилення самого факту укладення угоди, це може бути вирішено не через окремий позов про недійсність, а під час вирішення суперечки щодо захисту права, яке порушено шляхом викладення відповідного висновку про невиконання спірних договорів у мотиваційній частині судового рішення» [7].

Підсумовуючи вищевикладене та уточнюючи деякі аспекти, Н.С. Мілішук зауважує, що уникнення цих спорів можна було б забезпечити, внесенням до Цивільного кодексу України новий засіб захисту порушених прав у вигляді «визнання правочину недійсним». Таку позицію необхідно ретельно розглядати та аналізувати у майбутніх наукових дослідженнях, а не відкидати її повністю [8].

Отже, дослідження угоди купівлі-продажу стає надзвичайно важливим у сучасних умовах ринкової економіки, оскільки договірна модель цього виду трансакцій вважається однією з основних у цивільному праві. Окрім цього, багато теоретичних і практичних аспектів, пов'язаних з цим питанням, залишаються недостатньо дослідженими і спірними.

Список використаних джерел:

1. Пуніна О.О. Загальна характеристика договору купівлі-продажу. *Часопис цивілістики*. 2014. №17. С.134-138.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов. / за заг. ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. II. 1048 с.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
4. Пленюк М.Д. Договір купівлі-продажу в умовах реформування цивільного законодавства. *Нове українське право*. 2021. № 1. С. 41-48.
5. Мілаш В.С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання: монографія / В. С. Мілаш; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х.: ХНУМГ, 2014. 227 с.
6. Постанова Верховного Суду у справі № 761/26618/15-ц від 11.06.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89763023>
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 145/2047/16-ц від 16.06.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90933484>
8. Міліщук Н.С. Окремі проблеми правового регулювання укладення договору купівлі-продажу (на основі аналізу прикладів із судової практики). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. № 64. С. 151-154.

Маковій В. П.
ДОГОВІРНІ КОНСТРУКЦІЇ У ЗМІСТІ
ІНСТИТУТУ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ,
ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Цивільно-правовий договір є визначальною правовою конструкцією у будь-якому національному праві сучасної країни, про що свідчать як якісні, так і кількісні показники відповідного нормативного матеріалу. Не менш актуальним є проєкція договірної конструкції у сімейному праві, що опосередковує відповідні міркування в межах даного виступу.

У межах книги 1 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) питання правового регулювання договірних відносин відображені у п. 3 ч. 1 ст. 3, де серед основних засад цивільного законодавства визначений принцип свободи договору, що деталізований у ст. 627 ЦК України. Вказані положення цивільного законодавства у поєднанні зі змістом ст. ст. 7, 8 СК України надають підвалини до поширення договірного механізму правового регулювання і на сімейні відносини. У контексті наведеного слухним є така сфера реалізації сімейних правовідносин як влаштування дітей, позбавлених батьківського

підкування.

Фактично сутність договору про патронат над дитиною цілком узгоджується зі змістом ч. 2 ст. 9 СК України, яка надає можливість особам, які проживають однією сім'єю, врегулювати свої сімейні відносини за договором. За результатами аналізу змісту ст. 253 СК України, Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя та типового договору про патронат над дитиною маємо таке.

Даний договір фактично врегулює відносини між дитиною, щодо якої запроваджується патронат, та сім'єю патронатного вихователя на період перебування в ній дитини. Тобто цей договір є договором в інтересах третьої особи, у даному випадку дитини. Сторонами договору є орган опіки та підкування, батьки чи законні представники (якщо влаштування дитини у сім'ю патронатного вихователя здійснюється за їх згодою), а також патронатний вихователь. Отже, за кількістю сторін такий договір може бути як двостороннім, так і багатостороннім (коли до його укладення залучаються батьки чи законні представники дитини).

Форма договору – проста письмова, типова форма якого затверджена Постановою КМУ від 20 серпня 2021 року № 893 «Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною». Цей типовий договір береться за основу та деталізується сторонами. До врегулювання договірних відносин про патронат над дитиною у відповідності до ст. 8 СК України та ст. 9 ЦК України можуть бути застосованими субсидіарно загальні положення про договір та зобов'язання останнього нормативно-правового акта.

Даний договір є за розподілом змісту – двостороннім, за наявністю зустрічного еквіваленту – оплатним, за моментом укладення – консенсуальним, а також договором про надання послуги фактичного характеру, яка охоплюється змістом наведених категорій: тимчасового догляду, виховання та реабілітації дитини. Істотними умовами договору є: 1) предмет договору; 2) строк його дії.

Предметом договору про патронат над дитиною є охарактеризована у ст. 252 СК України послуга патронату над дитиною. Дана послуга обумовлена взаємною поведінкою сторін договору, за наявності яких може йти мова про її належне надання. Строк диференційований як загальний та спеціальний з огляду на обставини, за яких надається зазначена послуга.

Положення про виплату винагороди за надану послугу патронату над дитиною типовим договором не передбачена, однак вона впливає зі місту чинного законодавства, зокрема ст. 256 СК України.

З урахуванням змісту типового договору необхідно виокремити коло прав та обов'язків сторін, які формують умови такої домовленості. По-перше, їх можна поділити за суб'єктом, тобто стороною, яка їх реалізує (патронатний вихователь, орган опіки та піклування і батьки чи законні представники). По-друге, за функціональним спрямуванням (на надання самої послуги патронату або ж на її організаційне забезпечення). По-третє, за значенням у реалізації змісту таких відносин (на задоволення приватного або публічного інтересу).

Так, серед кола прав патронатного вихователя типовий договір пропонує повноваження щодо отримання інформації про стан здоров'я, психічний і фізичний розвиток влаштованої в сім'ю патронатного вихователя дитини, яке можна віднести до такого, що спрямоване на організаційне забезпечення послуги патронату та на задоволення приватного інтересу патронатного вихователя. У той час як право патронатного вихователя ініціювати розгляд міждисциплінарною командою питань щодо забезпечення прав та інтересів дитини та її сім'ї має бути віднесеним до такого, що спрямоване на організаційне забезпечення послуги патронату та на задоволення публічного інтересу щодо суспільного контролю у даній сфері відносин. А право патронатного вихователя ініціювати перед органом опіки та піклування вирішення питань, пов'язаних із потребою у піклуванні дитини, проведенні складних договарітських обстежень, в операційному втручанні, протезуванні, придбанні для дитини засобів реабілітації чи пересування тощо має бути віднесеним до повноваження, що спрямоване на надання послуги патронату та задоволення перш за все приватного інтересу дитини та наведених її законних представників, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Подібним чином, обов'язки патронатного вихователя можуть бути класифіковані за вказаними критеріями: обов'язок забезпечувати доступ дитини до соціальних, освітніх і медичних послуг, організувати проведення медичного обстеження, у разі потреби - надання невідкладної медичної допомоги та створювати належні умови для проживання, навчання, фізичного та духовного розвитку дитини відповідно до її віку, потреб та індивідуальних особливостей (на надання самої послуги патронату та на задоволення приватного інтересу дитини та її законних представників); обов'язок вести журнал спостережень за дитиною, а після її вибуття із сім'ї патронатного вихователя передати його службі у справах дітей та співпрацювати після вибуття дитини із сім'ї патронатного вихователя протягом семи календарних днів з батьками/законними представниками, до яких вона повернулася, надавати консультації з її догляду, виховання та реабілітації (на організаційне

забезпечення послуги патронату і на задоволення публічного інтересу суспільства щодо забезпечення публічного порядку у даній сфері суспільного буття).

Така модель дослідження кола прав та обов'язків у повній мірі може бути поширеною також і на права та обов'язки органів опіки та піклування й законних представників у змісті договору про патронат над дитиною. При цьому, оскільки типові договори за усталеним підходом у цивільному праві наділені нормативною природою, що в певній мірі обмежує свободу договору, а для потреб охорони інтересів дитини у сімейному праві така сутність зазначених правових конструкцій цілком є слушною, то, вочевидь, всі викладені положення типового договору про патронат над дитиною мають бути відтворені й у будь-якому такому договорі на практиці. Природа ж свободи договору може бути реалізована через умову типового договору щодо можливості доповнення його на власний розсуд сторін у урахуванням вимог чинного законодавства.

Оскільки інститут патронату над дитиною перш за все слугує забезпеченню реалізації прав та інтересів дитини, то додатковими умовами такого договору є положення щодо обов'язків патронатного вихователя по відношенню до дитини та кореспондуючих до них прав дитини, що було відображено у нормативному матеріалі ст.ст. 254 та 255 СК України й у змісті типового договору в оновленій редакції.

Окремо у договорі про патронат над дитиною визначені умови та порядок притягнення до відповідальності сторін. При цьому підставою притягнення до відповідальності може бути повне або часткове невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань за договором. Типовий договір передбачає обов'язку процедуру попереднього вирішення спору щодо цього саме у позасудовому порядку. Серед форм юридичної відповідальності за порушення умов договору положеннями типового договору пропонується його розірвання через невиконання патронатним вихователем своїх обов'язків.

Частина 2 та частина 3 ст. 253 СК України поряд з положеннями типового договору про патронат над дитиною окреслює коло обставин, які можуть слугувати підставою припинення такого договору. Серед таких необхідно виділити ті, які залежать від волі сторін, а також ті, що обумовлюються обставинами об'єктивного характеру. Зокрема, до числа останніх необхідно віднести припинення у разі:

1) прийняття органом опіки та піклування рішення про повернення дитини до її батьків, інших законних представників (у випадку подолання ними

складних життєвих обставин або завершення визначеного у договорі про патронат строку перебування дитини у сім'ї патронатного вихователя);

2) усиновлення дитини, встановлення над нею опіки чи піклування, влаштування її на виховання в сім'ю громадян (прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу) або до дитячого закладу, закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу;

3) досягнення дитиною повноліття;

4) у зв'язку із набуттям повної цивільної дієздатності у випадках, передбачених ЦК України;

5) смерті дитини;

6) смерті патронатного вихователя;

7) добровільного помічника.

Припинення ж договору про патронат над дитиною шляхом його розірвання можливий за згодою сторін, за рішенням органу опіки та піклування чи рішенням суду цілком узгоджується з можливістю поведінки сторін договору згідно цивільного законодавства. Однак, на відміну від останнього конструкція розірвання договору про патронат над дитиною, як сімейного договору, у зв'язку невиконанням патронатним вихователем своїх обов'язків за договором має певні особливості. Це пов'язано перш за все з додатковими засобами захисту інтересу дитини, а тому, на відміну від цивільного законодавства, не вимагається доводити істотність порушення умов договору, розрізняти форму невиконання (часткове чи повне), а також розглядати можливість застосування конструкції зміни умов договору замість його розірвання.

Щодо прийомної сім'ї у контексті положень глави 20¹, то оскільки мова йде про добровільне взяття дитини на виховання та спільне проживання, то маємо саме договірний характер таких відносин, що підтверджується Положенням про прийомну сім'ю, яким затверджено зразок договору про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї. Такий договір є сімейно-правовим, до розуміння правової природи якого у повній мірі застосовані викладені міркування щодо договору про патронат над дитиною.

З числа осіб, які утворюють прийомну сім'ю, для укладення договору про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї і надання в межах нього відповідної послуги важливим є визначення правового положення прийомних батьків.

Прийомними батьками можуть бути окремі працездатні особи та подружжя, тобто жінка та чоловік, які перебувають у шлюбі згідно ч. 1 ст. 21

СК України. Отже, жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю без шлюбу (ч. 2 ст. 21 СК України), фактично у конкубінаті, не можуть виступати у ролі прийомних батьків. Можливість розгляду кожної з таких осіб в якості прийомних батьків може бути сприйнята з огляду ч. 1 ст. 256² СК України, де таке право надається будь-якій особі, яка не перебуває у шлюбі. Разом з тим, Положення про прийомну сім'ю визначає окрему працездатну особу в числі кандидатів на одного з прийомних батьків. У даному випадку, вочевидь, мова йде про особу, яка відокремлена від шлюбу. Системний аналіз нормативного матеріалу Положення про прийомну сім'ю щодо поведінки учасників таких взаємин у випадку зміни сімейного стану (укладення шлюбу) прийомних батьків (6-1), коли припускається відмова нового члена сім'ї від набуття правового положення одного з прийомних батьків, надає можливість зробити позитивний висновок на користь надання права бути одним з прийомних батьків одному з учасників конкубінату. Однак, у будь-якому разі, вочевидь, перевага має надаватись повній сім'ї з урахуванням обставин конкретної справи.

Суб'єктами, які фактично споживають послугу в межах договору про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї, є прийомні діти, до числа яких належать діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї. Таким чином, для того щоб мати статус прийомних дітей особам необхідно: 1) мати вік до 18 років (до 23 років: у випадку навчання у закладах освіти після досягнення повноліття або до закінчення зазначених закладів чи незалежно від факту навчання у закладах освіти за умови встановлення такої особи інвалідності); 2) мати статус дитини-сироти (дитина, в якій померли чи загинули батьки) або дитини, позбавленої батьківського піклування (у зв'язку з позбавленням батьків батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими та через інші обставини об'єктивного та суб'єктивного характеру, що впливають на можливість здійснення піклування батьками щодо своїх дітей, визначені у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»); 3) проходження дитиною процедури влаштування до прийомної сім'ї (ст. 256⁴ СК України).

Прийняття рішення про створення сім'ї, наведеним у ч. 1 ст. ст. 256⁴ СК України органом, є передумовою до укладення договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї, зміст якого згідно ч. 4 цієї ж статті статі формується на основі типового договору затвердженого КМУ. Разом з тим, на сьогодні наявний зразок договору про влаштування дітей на виховання та спільне

проживання у прийомній сім'ї, що є додатком до Положення про прийомну сім'ю і не визначений як типовий. Тобто, фактично підзаконний нормативний акт, на відміну від 256⁴ СК України, оперує поняттям зразкового договору, який припускає дотримання форми, але відступлення від запропонованого змісту на розсуд сторін, що не відповідає сутності таких взаємин, де пріоритетним є саме типовий договір, як обов'язковий для сторін, в силу обставин, викладених у ст. 253 СК України.

Сторонами даного договору є орган опіки та піклування і прийомні батьки. Це договір на користь третьої особи (дитини). Предметом є охарактеризована у ст. 256¹ СК України послуга. Він є двостороннім, оплатним, консенсуальним, письмовим за формою укладення. Істотними умовами цього договору є предмет та ціна (грошове забезпечення).

Відносини з влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї може бути припиненим за взаємною згодою сторін, а також у випадку: 1) досягнення повноліття дитиною (у разі навчання у закладі загальної середньої освіти, за денною формою навчання у закладі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти - 23-річного віку або закінчення відповідного закладу освіти); 2) набуття або надання дитині повної цивільної дієздатності (реєстрація шлюбу, працевлаштування за трудовим договором, запис матір'ю або батьком дитини, провадження підприємницької діяльності); 3) влаштування дитини в заклад освіти на повне державне забезпечення; 4) досягнення батьками пенсійного віку; 5) смерть дитини. У випадку виявлення у порядку контролю органом опіки та піклування негативних факторів побутового характеру, неналежного надання визначеної договором послуги та інших обставин, які суперечать інтересам дитини, такий орган, у випадку недосягнення домовленості з прийомними батьками щодо припинення договірних відносин, може ініціювати розірвання договору в односторонньому порядку зі зверненням до суду.

Окремою підставою припинення відносин з влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї є перевищення кількісного параметру прийомних дітей п'яти, що створює передумови до перетворення розглянутої форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, у іншу, унормовану в межах глави 20² СК України. За наведених умов орган, який прийняв рішення про створення прийомної сім'ї, приймає рішення про створення дитячого будинку сімейного типу на її основі.

Оскільки, дані відносини носять територіальний характер, то підставою припинення також може бути зміна адміністративно-територіальної одиниці місця проживання прийомної сім'ї, якщо прийомні батьки не подадуть

заяву органу опіки та піклування за новим місцем проживання щодо пролонгації взаємин.

Для забезпечення правового режиму дитячого будинку сімейного типу основним локальним документом, який урегулює відносини органу опіки та піклування, з однієї сторони, та батьків-вихователів, з іншої, є договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу. Даний договір має ту ж природу, що і договір про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї, а тому викладена вище характеристика наведених договірних відносин може бути застосована й до даного договору.

Разом з тим, необхідно вказати на включення до істотних умов договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу також і положень, що окреслюють обов'язок передачі органом опіки та піклування батькам-вихователям обладнаного житлового приміщення, земельної ділянки та транспортного засобу з ідентифікацією та визначенням характерних рис таких об'єктів. Зокрема, має бути визначена адреса і стан житлового приміщення та земельної ділянки і їх площа з зазначенням цільового призначення використання останньої, марка, модель, рік випуску та інші характеристики транспортного засобу. Окремо має бути визначено перелік обладнання житлового приміщення, що може включати: шафи для одягу, меблі для кухні, дзеркала, письмові столи, стільці, ліжка або дивани; газову/електричну плиту, водонагрівачі, котли; побутові прилади - холодильник, телевізор, пральну машину, електричну праску, люстри, настільні лампи, годинники; необхідний посуд, столові прибори, текстильну білизну тощо.

Крім підстав припинення договору про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї, договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу може бути припинений також і у випадку зменшення кількості вихованців внаслідок вибуття їх за віком або з інших причин, за умови, що сторони договору не домовилися про поповнення дитячого будинку сімейного типу новими вихованцями. Тоді дитячий будинок сімейного типу може бути переведений у статус прийомної сім'ї з урегулюванням його правового положення згідно вимог глави 20¹ СК України.

Висловлені міркування цілком підкреслюють слушність та значимість використання договірних конструкцій у сфері влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, а також мають перспективу до подальшого вивчення цього питання серед вчених та практиків.

Миронова Г. А.
КОНЦЕПТ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЗАХІДНОЇ ТРАДИЦІЇ
ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН
З НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Помітною ознакою сучасних правових досліджень з проблематики регулювання відносин з надання медичної допомоги є зосередження уваги на формальному аспекті нормативної конструкції, тим часом, як специфічна соціальна природа відносин, що регулюються, часто залишається поза зоною належної уваги. Здається, саме з цієї причини виникають неконструктивні колізії, прогалини та невідповідності у позитивно-правовому регулюванні особистих немайнових відносин у сфері надання медичної допомоги. Ця природна обмеженість суто юридичного та медичного поглядів може бути успішно подоланою через розгляд більш широкого методологічного та теоретико-правового контекстів.

Складний механізм правового регулювання завжди міцно ґрунтується на методології, оскільки неможливо вирішити важливі проблемні завдання, не визначивши спочатку вихідні засадничі передумови творчої наукової діяльності, спрямованої на дослідження проблем правового регулювання та здобуття нового знання про предмет, що досліджується. Адже саме методологія є тим критерієм, який надає можливість встановити прийнятність та доцільність або неприйнятність та недоцільність пропозицій щодо вирішення окремих проблемних аспектів у правовому регулюванні. В інакшому випадку, без належного обґрунтування методології відсутні надійні орієнтири щодо достовірності отриманого знання та його застосовності до розв'язання як теоретичних, так й практичних завдань.

Методологія буквально означає вчення про методи, способи і стратегії дослідження предмету. У філософській гносеології методологія розглядається у двох аспектах: як практична, яка орієнтується на вирішення практичних проблем, та як теоретична, яка прагне до пізнання ідеальної моделі предмета. Загалом у цих двох обличчях методологія у науці переслідує мету точніше вказувати шлях до пізнання і конструювання ідеальної моделі явища, що досліджується. То ж як така методологія покликана надати та реалізувати набір та алгоритм (послідовність застосування) прийомів та способів досягнення нового знання. Перехід від ідеальної моделі до вирішення нагальних практичних питань відбуватиметься тим простіше, чим ретельніше було підбрано адекватну методологію, за якою проведено дослідження.

Феномен методології належить до тих наукових об'єктів, дискусії з визначення яких є практично невичерпними та теоретично вічними. То ж, уникаючи остаточних формулювань, відштовхнемося від існуючого у правознавстві розуміння методології дослідження як складної системи елементів, яка утворюється, з одного боку, з власне наукових методів, які є нічим іншим, як апробованими у науці та надійними шляхами пізнання об'єкта, з іншого – з світоглядного компоненту, тобто вихідних та базових для дослідника ідей, постулатів, принципів. І. Спасибо-Фатєєва підтверджує таке розуміння сучасної методології наукового дослідження цивільно-правових відносин: «виходячи з розуміння методології як вчення про методи, слід також взяти до уваги, що вона складається з двох основних компонентів – теоретико-світоглядних концепцій та системи методів пізнання різного рівня» [1, с. 124]. Ці два види елементів методології у своїй сукупності покликані реалізувати дві важливі соціальні вимоги-очікування з боку спільноти до наукової форми пізнання об'єктивної правової реальності. По-перше, вказувати надійний алгоритм отримання наукового знання та на цих засадах вирішення актуальних теоретичних та прикладних завдань. По-друге, слугувати аксіоматичною концептуальною базою дослідження – тим ґрунтом, яким міцно зчіплюються вчений, суспільство та наука, чим у підсумку забезпечується як приріст знання, так й єдність, спадкоємність, послідовність наукових пошуків та доведеність окремих наукових суджень.

Методологія правового дослідження виконує своє важливе завдання через базовий набір постулатів, на засадах яких вирішуються актуальні проблеми правового регулювання. Тому найважливішу частиною методології правового дослідження складає теоретико-світоглядний рівень, який, утворюючи своєрідний «методологічний імператив дослідження» [2, с. 13] певного спрямування, орієнтує дослідника на пошук надійних засад правового регулювання, які є об'єктивними, то ж існують поза межами позитивного писаного права, і як такі слугують для останнього в якості базових тверджень для подальшого аналізу. Цей базовий рівень методології включає вихідні концептуальні позиції, які спрямовують пошук дослідника у вірному напрямі та шляхом визначених логічних операцій реалізують кінцеву мету дослідження – забезпечення теоретичної обґрунтованості та валідності результатів та висновків.

Викладення методологічних засад дослідження проблем приватноправового регулювання особистих немайнових відносин у сфері надання медичної допомоги включає розгляд концептуально важливих питань, які безпосередньо впливають на формування ідеальної моделі відповідного

правового явища, а також на практику правового регулювання суспільних відносин, які досліджуються. Основні концептуальні елементи методології представленого дослідження включають обраний автором набір доведених у науці доктринальних підходів та постулатів, які мають безпосередній вплив на особливості приватноправового регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги.

Передусім концепт приватного права в його сучасному вигляді є колективним продуктом наукової діяльності вчених не одного покоління, яких об'єднує спільне бачення вихідних передумов – аксіом, принципів, методів, що консенсуально використовуються для напрацювання фундаментальних концентрованих суджень, за допомогою яких науковою мовою відображаються сутність певного правового явища, а також зміст і спрямованість правового регулювання. Методологічну основу для моїх авторських розробок склали доктринальні здобутки, отримані вченими, які розвивають напрям концепту приватного права західної традиції.

Приватне право як одна зі складових сучасного європейського правопорядку відрізняється характерними системними ознаками: набором цінностей, принципів та джерел. В умовах заявленого напрямку європеїзації українського приватного права перший глибинний рівень методології приватноправового регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги складають фундаментальні ідеї та принципи, на яких базується концепт сучасного приватного права західного типу [3, с. 17–22].

Як зазначає з цього приводу Р. Майданик, «ідеологію українського права визначають загальносоціальні та правові цінності ліберального суспільства, які становлять методологію нормотворення і правозастосування». У філософії та теорії права західноєвропейської традиції переважної уваги приділяється обґрунтуванню саме суті природи людини та праву як допоміжного елемента, що сприяє досягненню першорядної мети – реалізації автономії та свободи людини (безумовно у межах існуючого публічного правопорядку). В цьому ж доктринальному контексті: «українське приватне право мають визначати такі основоположні цінності як свобода, демократія, гідність, повага до прав людини та основоположних свобод, верховенство права, співрозмірне (пропорційне) обмеження прав і свобод людини для досягнення публічних цілей, захист фундаментальних прав людини тощо» [4, с. 24].

Зокрема ознакою західноєвропейської традиції права є визнання прав та гідності людини основою праворозуміння. В свою чергу, визнання певним суспільством цих прав як основи означає його ідентифікацію як європейського,

що визнає і сприймає європейські цінності. Ціннісні поняття є за своєю метою та значенням моральними орієнтирами для суспільних практик. Інтерпретовані в певному культурному контексті, вони набувають визначеного семантичного смислового навантаження, слугують орієнтиром для правового регулювання та тягнуть за собою необхідність формування та застосування відповідного набору правових засобів. Ціннісні поняття конкретизуються спочатку через принципи правового регулювання, в яких набувають правової визначеності, а в подальшому позитивуються у правових нормах. Зокрема, для того, щоб з'ясувати, чого вимагає така абсолютна цінність, як гідність людини у контексті правового регулювання відносин у сфері надання медичної допомоги, потрібно звернутися до певного соціокультурного та морального контексту, в даному випадку нас цікавить західноєвропейський [5, с. 30–39].

Поняття гідності людини інтерпретується у сучасному західноєвропейському правовому концепті за допомогою таких значень, як особистість, самоцінність, недоторканість, фізична та психічна цілісність, свобода вибору, які в сукупності утворюють парадигму моральної автономії особи як фундаментальної соціальної та правової цінності. У проєкції на сферу надання медичної допомоги абсолютні цінності гідність, цілісність, недоторканість інтерпретуються через поняття свободи, самовизначення та автономії, та передбачають правову можливість для людини самостійно користуватися і розпоряджатися своїм тілом, окремими органами, частинами тіла та дозволяти або обмежувати доступ до них. Правова охорона гідності пацієнта у сфері надання медичної допомоги ґрунтується на принципі інформованої свідомої згоди. Цей принцип вводиться у правову площину за допомогою системи спеціальних правових засобів, що юридично забезпечують самовизначення та моральну автономію пацієнта у приватноправових відносинах сфери надання медичної допомоги.

Фактично йдеться про утвердження у такий спосіб сучасного правового стандарту шанування гідності людини в умовах втручання у сферу здоров'я. Ним є система нормативних положень, в якій визначено «необхідний та достатній мінімум загальнолюдських вимог до правового і соціального статусу людини» як учасника відносин медичної сфери, «що є базовими і обов'язковими для її гідного існування» [6, с. 12]. Ці вимоги мають реалізовуватись через позитивно-правові механізми окремих країн, що взяли на себе відповідний обов'язок, незалежно від конкретних особливостей правового та соціокультурного устрою.

Реалізація сучасних правових підходів у регулюванні відносин медичної сфери, що зафіксовані у міжнародно-правових та вітчизняних

документах доктринального значення, здійснюється через формування системи правових засобів, адекватних природі предмета регулювання. Перетворившись на норми права, цінності та принципи стають ефективним соціальним регулятором. Тому актуальне завдання науки приватного права полягає в тому, щоби забезпечити адекватний сучасним соціокультурним викликам стан правового регулювання. Результатом такої роботи очікувано стане юридичний механізм, що забезпечить перехід від декларативного проголошення прав та гідність найвищою соціальною цінністю до реального здійснення права на повагу до гідності при наданні медичної допомоги у життєдіяльності кожної особи. Внаслідок чого, зокрема, права та гідність людини в сфері надання медичної допомоги набуватимуть правової регламентації за допомогою спеціальних засобів цивільного права.

Отже, західноєвропейська парадигма правового приватноправових відносин медичної сфери відрізняється самими вихідними установками стосовно мети даних відносин, ролі і значення автономії вибору окремої людини, взаємозв'язків публічно-правових та приватноправових засад, особливостей джерел правового регулювання.

Питання визначення джерел правового регулювання та їх ієрархії є вельми важливим, оскільки саме джерела права, з одного боку, легітимізують, тобто вводять у правову площину певні відносини, а з іншого – акумулюють і реалізують регулюючий потенціал права щодо як найбільш ефективного впорядкування цих відносини. При цьому простежується причинно-наслідковий зв'язок вибору елементів системи та ієрархії джерел з тією парадигмою, яка панує у концепті приватного права. Так, західноєвропейська традиція пов'язана із такими тенденціями, як зростаючий вплив природно-правових засад (принципів, категорій, цінностей) на приватне право та вирішальний вплив принципу автономії волевиявлення на механізм правового регулювання та вибір джерел.

Зокрема, тенденцією сучасного етапу розвитку вчення про джерела приватного права є розширене розуміння нормативності джерел приватноправового регулювання, що пов'язане з розширенням кола відносин, які регламентуються цивільним законодавством, розширенням кола суб'єктів нормотворчості, якими стають самі учасники договірних цивільних відносин. Адже «до джерел приватного права сьогодні невичерпно відносяться закони природного права (ст. 3 ЦК), цивілістичний договір (ст. 6 ЦК), звичай (ст. 7 ЦК), міжнародні договори України (ст. 10 ЦК), національна та відповідна міжнародна судові практика і прецедент (наприклад, рішення Європейського суду з прав людини)». «Сьогодні ми є свідками того, як останні джерела

починають зміцнювати свої позиції в Україні. Зростання частки інших, крім актів законодавства, регуляторів цивільних відносин є об'єктивним процесом, що зумовлений наступними причинами: (i) природною нездатністю законів «покривати» окремі життєві ситуації; (ii) багатьма вадами самих законів, як виду джерел (неминучість протиріч між приписами різних актів, нечіткість і незрозумілість окремих норм, пробільність, складні правила тлумачення, тривала процедура прийняття і внесення змін тощо); (iii) становленням і розвитком громадянського суспільства, в якому виникають недержавні центри нормотворчості. Посилення ролі кожного із так званих нетрадиційних джерел має також індивідуальні пояснення. Так, закони природного приватного права стали найголовнішим джерелом завдяки визнанню ст. 8 Конституції України принципу верховенства права, який, серед іншого, передбачає ґрунтування позитивного права на природному (позадержавному) праві. Роль міжнародного договору в регулюванні цивільних відносин в Україні стрімко зростає внаслідок здобуття Україною незалежності» [7, с. 60].

Природне право у західноєвропейській традиції приватного права є основою визначення правового статусу приватної особи та існує у вигляді норм-принципів правового регулювання, які, в свою чергу спираються на відповідні цінності, та впроваджує їх у діюче право. Так природні права людини сьогодні становлять «найважливіший елемент її загального статусу незалежно від того, чи визнані вони об'єктивним правом, чи ні...», вони є об'єктивними в силу своєї природності, невідчужуваності від людини, і вважаються такими, що надані Богом» [8, с. 8].

В контексті наведених новітніх процесів цілком доречно виглядає тенденція зростання ваги правочину у приватноправовому регулюванні відносин у сфері надання медичної допомоги. Правочин у сучасній доктрині приватного права України має яскраво виражену індивідуалізовану нормативність, яка відрізняється від загальнообов'язкової, і в силу цієї нової якості правочин виступає як джерело приватноправового регулювання. Положеннями ст. 6 ЦК України нормотворча функція визнана за усіма законними правочинами, які стають на місце нормативно-правового акту, створюючи норму права, яка визначатиме правову модель належної поведінки та джерело регулювання приватноправових відносин. У правочині в якості джерела регулювання приватноправових відносин в сфері надання медичної допомоги конкретизуються норми цивільного законодавства стосовно індивідуальних інтересів суб'єкта; регулюються відносини, які не знайшли свого відображення у цивільному законодавстві; регулюються відносини з відступленням від положень актів цивільного законодавства [9].

Перелічені елементи концепту приватного права західноєвропейської традиції детермінують його потужний методологічний потенціал щодо впливу на приватноправові відносини. Методологічна цінність концепту приватного права вимірюється його застосовністю до вирішення проблемних етико-правових колізій, які виникають у сфері надання медичних послуг на тлі сучасних досягнень практичної медицини та наук медико-біологічного спрямування. Наприклад це стосується вирішення таких актуальних проблем, як обмеження прав пацієнта в абсолютних правовідносинах, балансу приватних прав та публічного інтересу в сфері охорони здоров'я, співвідношення медичних стандартів та лікарської дискреції у пацієнт центричній системі надання медичної допомоги. Саме завдяки правильно обраній методології та застосуванню потенціалу концепту приватного права уможлиблюється вирішення складних наукових завдань та належне обґрунтування адекватних правових засобів впливу на досліджувані відносини.

Список використаних джерел:

1. Спасибо-Фатеева И. В. Методология новой формации правового регулирования гражданских отношений. *Методология исследования проблем цивилистики*: сб. ст., посвящ. памяти проф. А. А. Пушкина / под ред. Ю. М. Жорнокуя и С. А. Слипченко. Харьков: Право, 2017. С. 123–154.
2. Крупчан О. Методологічні виміри сучасного вітчизняного приватного права. *Методология приватного права (теоретичний дискурс та практичне застосування)*: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 10 червня 2016 р.). К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. С. 11–16.
3. Миронова Г. А. Модернізація цивільного законодавства у сфері надання медичної допомоги: Монографія / Г. А. Миронова. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака – 2020. – 200 с. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/389>
4. Майданик Р. А. Розвиток приватного права України: монографія. К.: Алерта, 2016. 226 с.
5. Миронова, Г. А. Приватноправове регулювання особистих немайнових відносин у сфері надання медичної допомоги / Г. А. Миронова ; НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака Нац. акад. прав. наук України. – Київ : НДІППП ім. Ф. Г. Бурчака, 2015. – 309 с. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/378>
6. Гришук О. Людська гідність у праві: філософський аспект. *Проблеми державотворення і захисту прав людини*: Матеріали XIII

регіональної науково-практичної конференції. 8–9 лютого 2007 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. С. 11–13

7. Кузнєцова Н.С., Довгерт А. С. Сучасне цивільне законодавство України: здобутки, проблеми, перспективи. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 51–67.

8. Харитонов Є. О. Проблемні питання визначення співвідношення понять «приватне право», «цивільне право» та «цивільне законодавство». *Часопис цивілістики*. 2013. Випуск 14. С. 7–14

9. Миронова Г. А. Представництво пацієнта за довіреністю: цивільно-правова характеристика правочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 117–128.

Митрофанов І. І.

ОБМАН І ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ В СКЛАДІ ШАХРАЙСТВА

Власність розглядається як фундамент функціонування ринкової економіки, і в зв'язку з кожна людина в Україні має право використовувати свою власність для підприємницької й іншої економічної діяльності, відносно здійснення якої не встановлена законодавча заборона.

Частиною 1 ст. 190 Кримінального кодексу (далі – КК) України законотворець пов'язує вчинення шахрайства з двома способами – обманом або зловживанням довірою. У кримінально-правовій науці тривають дискусії щодо співвідношення обману та зловживання довірою в складі шахрайства. Невипадково Пленум Верховного Суду України в п. 17 Постанови № 10 від 6 листопада 2009 року зазначив, що «обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовується винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на майно. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на майно» [1].

Розуміння правової природи способів шахрайства, їх співвідношення уможливило правильну кваліфікацію шахрайства й установити адекватне покарання за це кримінальне правопорушення. У зв'язку з чим актуалізується питання про правильне кримінально-правове оцінювання таких об'єктивних характеристик шахрайства, як обман і зловживання довірою.

Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду, розглядаючи справу № 545/1937/18, зазначив, що доводи засудженого щодо виходу апеляційного суду за межі апеляційних вимог не відповідають вимогам апеляційної скарги прокурора, в якій він просив скасувати вирок районного суду, яким дії засудженого було перекваліфіковано з ч. 2 ст. 186 КК України на ч. 2 ст. 190 КК України, саме з підстав такої перекваліфікації. Суд указав, що в разі, якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, а вилучення майна відбувалося відкрито, то склад шахрайства відсутній, і такі дії слід кваліфікувати як грабіж [2].

У справі № 489/4597/14-к Особа_1 висловила окрему думку до постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 лютого 2019 року, в якій зазначила, що визначальні взаємопов'язані між собою складові шахрайства (вплив винного на свідомість особи, у володінні якої перебуває майно, з метою спокусити її до добровільної передачі майна та, власне, результат такої спокуси – добровільне передавання майна). Без установлення цих обов'язкових елементів не може говорити про шахрайство. Далі зазначається, що не погоджуючись більшістю, що в типових випадках добровільна передача є обов'язковою ознакою злочину, а в нетипових ситуаціях вказаний елемент не вважається обов'язковим. Фактично, колегія сформулировала норму, відповідно до якої за шахрайство можна засуджувати не тільки, коли дії винного містять склад цього злочину, але й коли його дії не мають всіх ознак шахрайства в разі, якщо суд вирішить, що має справу з нетиповим випадком шахрайства [3].

Обман як спосіб заволодіння чужим майном або придбання права на майно може полягати в свідомому повідомленні завідомо неправдивих і таких, що не відповідають реаліям відомостей, або в умовчанні про справжні факти, або в умисних діях (наприклад, у наданні іншого предмета договору, в імітуванні касових розрахунків), спрямованих на введення власника майна або іншої особи в оману. Зловживання довірою в складі шахрайства означає використання з корисливою метою довірливих відносин із власником майна або іншою особою, вповноваженою ухвалювати рішення щодо передавання цього майна третім особам. Довіра може виникати за різних обставин, наприклад, у зв'язку із службовим (посадовим) становищем особи або особистими відносинами винного з потерпілою особою.

Досліджуючи співвідношення між обманом і зловживанням довірою як способами вчинення шахрайства, в першу чергу, потрібно вказати, що законодавцем у частині першій ст. 190 КК України чітко розділяє ці способи

вчинення цього кримінально протиправного делікту. Підтвердженням цього є використання розділового союз «або», що свідчить про намагання законотворця показати, що обман і зловживання довірою визнаються абсолютно різними способами вчинення шахрайських дій, що хоча й взаємозалежать одне від одного. Тому неприйнятним є підхід відносно того, що обман і зловживання довірою відносяться одне до одного як загальне та спеціальне – зловживання довірою вважається різновидом обману. Такий підхід може призвести до того, що фактично неможливим є розмежування двох способів учинення кримінального правопорушення. Законодавцем використано розділову спілку «або», щоб підкреслити, що зловживання довірою не є різновидом обману.

В іншому випадку законотворцем не використовувалася б ця розділова спілка, і зловживання довірою як спосіб учинення шахрайства міг би взагалі не вказуватися в ч. 1 ст. 190 КК України. Разом із тим чітке розмежування зловживання довірою й обману як способів учинення шахрайства є вкрай потрібним, у першу чергу, з криміналістичною метою. Це пов'язано з тим, що для того, щоб вірно визначитися механізмом учинення шахрайства, суттєвого значення набуває правильне розуміння способів учинення цього кримінального правопорушення та співвідношення між ними. Це уможливує встановлення, наприклад, мотивів особи, яка вчинила шахрайські дії, оцінювання шкоди, яку вона заподіяла своїм кримінальним правопорушенням, визначення й самого винного у вчиненні кримінально протиправного делікту, виявлення конкретних методів, які використанні винним для вчинення цього кримінального правопорушення, а отже визначитися із заходами, спрямованими на протидію шахрайству.

Досліджуючи питання співставлення зловживання довірою й обману як способів учинення розглядуваного кримінального правопорушення суттєво вказати, що ці способи представляють собою самостійні дії, проте вони міцно «змішуються» в конкретному кримінально протиправному делікті й у механізмі вчинення кримінального правопорушення. У більшості випадків обман передує встановленню довірливих відносин винного з потерпілою особою, на чому й далі ґрунтується зловживання довірою. Слід також підкреслити, що встановлення довірливих відносин значно спрощує застосування обману для реалізації кримінально протиправного наміру. За відсутності довірливих відносин між винною особою та потерпілим фактично неможливим чи значно ускладненим вважається використання обману для отримання доступу до чужого майна або права на володіння майном.

Так, Верховним судом було викладено правову позицію, відповідно до якої принциповим є встановлення та доведення поза розумним сумнівом, що особа умисно, з корисливих мотивів заволодіваючи чужим майном або набуваючи права на майно шляхом обману чи зловживання довірою, зокрема й беручи на себе певні зобов'язання, одразу не мала наміру їх виконувати, використовуючи певні правові відносини як спосіб реалізації умислу, спрямованого на заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою [4].

У спеціальній літературі зустрічаються погляди відносно того, що в разі, якщо не встановлюються довірливі відносини між винним і потерпілою особою, практично унеможлиблюється й застосування обману для вчинення шахрайських дій. Напевно, для спонукання потерпілої особи до того, щоб повірити в яку-небудь неправдиву інформацію, відомості, які не відповідають дійсності, для того, щоб замовчати про будь-які справжні факти та не викликати підозри в потерпілої особи, потрібне виникнення довіру в неї до винної особи. А якщо такої довіри немає, то в потерпілого повсякчас будуть виникати сумніви в адекватності повідомлених винним відомостей реаліям, а якщо відсутня довіра, то він перевірить будь-яку інформацію та встановить, що окремі фактичні дані замовчувались винною особою, та за таких умов не здійсниться й обман.

Таким чином, установлення довірливих відносин визнається тим попереднім підґрунтям, на тлі якого здійсниться обман. При цьому неважко побачити, що обман і зловживання довірою є самостійними способами шахрайства, що не елімінує можливості їхньої комбінації, тобто спочатку використовуються довірливі відносини та на підставі зловживання довірою винною особою реалізуються обманні дії. Особа, яка вдається до шахрайських дій, вживає заходів для встановлення довірливих відносин з потерпілою особою, а згодом на ґрунті цього здійснити обман і кримінально протиправним шляхом заволодіти чужим майном або придбанням права на майно. Саме цим пояснюється той факт, що слідчі підрозділи правоохоронних органів і навіть суди у процесуальних документах (повідомленні про підозру, обвинувальному акті, вироків і інших остаточних рішеннях суду) здебільшого вказують обидва способи учинення цього кримінального правопорушення, які ставляться у вину підозрюваному (обвинуваченому). Указані процесуальні документи не містять спроб відповідних суб'єктів розмежувати обман і зловживання довірою та пояснити логіку використання цих термінів.

Список використаних джерел:

1. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 16.03.2024).

2. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 липня 2020 року в справі № 545/1937/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90563135> (дата звернення: 16.03.2024).

3. Окрема думка Особи_1 до постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 лютого 2019 року в справі № 489/4597/14-к. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80178372> (дата звернення: 16.03.2024).

4. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogl_yad_KKS_03_2021.pdf (дата звернення: 16.03.2024).

Ніколенко Л. М.

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розуміння допустимості судових доказів на перший погляд не відрізняється складністю. З одного боку, ми маємо уявлення про те, що означає допустимість судових доказів у господарському суді. Але у той же час, у процесуальній науці вчені не припиняють дискусії щодо визначення поняття доказування і доказів, обґрунтування прав та обов'язків суб'єктів доказування та порядку доказування.

Теоретичні проблеми, що виникають при науковому осмисленні діяльності з доказування, настільки складні, що неминуче виникає питання: якщо все є зрозуміло в практичній діяльності, чи є сенс розбиратися із суперечливою теорією? Тим більше, що приклади негативного відношення до теоретизування в сфері доказування існують у країнах загального права, традиційно орієнтованих на змагальну систему здійснення правосуддя. Однак простота практичної сторони доказування тільки видимість. Навіть досвідчені судді й адвокати роблять помилки при вирішенні питань щодо процесу доказування. Вважаємо, що не буде помилкою твердження про необхідність і значимість теоретичного осмислення поняття допустимості доказів.

Допустимість доказів істотно обмежує використання будь-яких фактичних даних в процесі доказування.

У господарському судочинстві, одним із основних принципів якого є диспозитивність, пошук істини не повинен превалювати над гарантіями прав осіб, які беруть участь у справі.

Правило допустимості доказів сформульоване у ст.77 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України): «Обставини, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування». Допустимість доказів прийнято пов'язувати з дотриманням їх процесуальної форми, тобто із засобами доказування. Загальне правило допустимості доказів у господарському судочинстві полягає в тому, що в процесі доказування можуть використовуватися тільки засоби доказування, що передбачені законом. Представляється, що в сучасному господарському судочинстві загальне правило допустимості має спірний характер. Стаття 73 ГПК України визначає, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими, речовими і електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків [1].

У судовій практиці вироблені певні правила щодо допустимості доказів. Верховний Суд у складі судді Касаційного господарського суду розглянув справу № 750/3192/14 та встановив, що допустимість доказів означає, що у певних випадках, передбачених нормами матеріального права, певні обставини повинні або не можуть підтверджуватися певними засобами доказування [2].

Допустимість доказування певної обставини тільки вказаним в законі доказом означає, що такий доказ володітиме доказовою силою до тих пір, поки не буде доведена неспроможність такого доказу. Таким чином, достовірність такого доказу презюмується. Обставина, що підтверджується таким єдино допустимим доказом, визнається доведеною, поки протилежна сторона не доведе неспроможність самого доказу. Якщо обставина, на якій заснований позов, повинна бути підтверджена певним доказом, метою доказування іншої сторони в процесі є не просто представлення доказів, що обґрунтовують його заперечення про відсутність цієї обставини, а представлення доказів невірності доказу, що є єдино допустимим.

Докази, одержані з порушенням закону, судом не приймаються. Отже, недопустимі докази - це докази, що отримані внаслідок порушення закону. Відповідно, тягар доведення недопустимості доказу лежить на особі, яка

наполягає на тому, що судом використано недопустимий доказ. Близька за змістом правова позиція викладена у постановках Верховного Суду від 02.03.2021 у справі № 922/2319/20, від 16.02.2021 у справі № 913/502/19, від 13.08.2020 у справі № 916/1168/17, від 16.03.2021 у справі № 905/1232/19 [3].

Допустимість доказів також обґрунтовується прагненням учасників спору на справедливий суд. Відповідно ст.6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод кожен має право на справедливий судовий розгляд. Критерії «справедливого суду» містяться, перш за все, в переліку мінімальних гарантій визначених вказаною Конвенцією. Серед цих гарантій - право мати достатньо часу і можливостей для підготовки до свого захисту. У широкому сенсі це право включає гарантії від використання недоброякісних, помилкових і сфальсифікованих доказів. Такі гарантії реалізуються саме в правилах допустимості та їх дотриманні. Таким чином, докази повинні бути отримані способом, що гарантує право на справедливий суд. Відповідність порядку отримання, дослідження і оцінки доказів вимогам ст.6 Конвенції є частиною допустимості доказу у господарському судочинстві.

Представляється, що допустимість в сучасному господарському судочинстві повинна розглядатися як спосіб гарантувати права осіб, які беруть участь у справі, в найширшому сенсі. При цьому повинні бути гарантовані не тільки процесуальні права, але й загальні права і свободи людини, закріплені як в Конституції України, так й в міжнародних нормативних актах.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
2. Ухвала Верховного Суду у складі судді Касаційного господарського суду по справі № 750/3192/14 від 20.04.2021 р. *Судова влада України. Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96377193?fbclid=IwAR2FfGBU19Nsow8f7WMixssKPeibnOGykImmRV8qvzqVU6L19dXxvA6A8KA>
3. Судова практика щодо доказів і доказування в господарському процесі (за результатами касаційного перегляду Верховним судом судових рішень північно-західного апеляційного господарського суду та інших апеляційних господарських судів за друге півріччя 2021 року – січень 2022 року). *Складено відділом аналітичної роботи та узагальнення судової практики Північно- західного апеляційного господарського суду.* 31.03.2022 р. URL:

Новікова В. О.
ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА
ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ

У науковій літературі давно триває дискусія щодо висвітлення питання правової природи відносин, які виникають у сфері захисту прав інтелектуальної власності на торговельну марку. Відсутність розмежування поняття «торговельна марка» та поняття «знак для товарів і послуг» призводить до порушень прав суб'єктів інтелектуальної власності та обмеження захисту немайнових прав їх правоволоділців.

Національним законодавством визначене поняття *«торговельної марки»* (від англ. терміну «trade mark», «trademark»), за яким розуміють *позначення товарів і послуг* одних осіб, яке відрізняє їх від товарів і послуг інших осіб (ст. 1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-ХІІ (далі – Закон № 3689-ХІІ)). Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (далі – ЦКУ) унормовує поняття *«торговельної марки»* і допускає, що це може бути *будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень*, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути: слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів (ч.1 ст. 492). Торговельну марку Господарський кодекс України відносить до об'єктів права інтелектуальної власності у сфері господарювання (ч. 1 ст. 155), гарантуючи при цьому, умови їх захисту згідно Цивільного кодексу України (ч. 2 ст. 155). Отже, основні цивільно-правові відносини у сфері інтелектуальної власності на торговельну марку регулюються кодифікованим та спеціальним законодавством. Об'єктом торговельної марки зазвичай є *будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень*, хоча законодавство не дає вичерпного переліку таких позначень.

Безперечно, що право на *торговельну марку* (знак для товарів і послуг) та система її захисту є важливим стратегічним активом будь-якої держави, яка створює передумови для успішного розвитку країни, розширення міжнародних торговельно-економічних відносин, використання інтелектуального потенціалу в інноваційному процесі. Процес глобалізації

тягне за собою трансформацію рівнів зв'язків і взаємодії бізнесу з партнерами, постачальниками і споживачами. У зв'язку з цим, *торговельна марка* є своєрідним символом і механізмом впливу на потенційних споживачів, *візитівкою*, здатною привернути увагу зацікавлених клієнтів. Проте, «вибір споживачем товарів не завжди є раціональним, тобто не обов'язково залежить від характеристик самого товару, а лише визначається його асоціативним сприйняттям, як символ, через який формуються уявлення про товар. Дослідження підтверджують, що близько 85 % прийнятих рішень про купівлю товару ґрунтуються на візуальній інформації про нього...» [5, с. 4].

На думку вченого Бааджи Н.П., *торгову марку* розуміють більше ніж просто товари та послуги. Вона відображає собою все, що робить фірма, і, найголовніше, чим вона є. Зазвичай, *існування компанії залежить від її марки*, але ніяк не навпаки. Тому *торгова марка* — це нематеріальний, і, разом із тим, надзвичайно важливий компонент діяльності компанії, тобто те, що вона собою символізує [10, с.751]. Певною мірою марку можна трактувати як набір зобов'язань, ознаку довіри, стабільності та визначений спектр сподівань. Торгова марка дозволяє розрізнити товари і послуги, що на перший погляд мають схожий набір функцій, властивостей, можливо навіть вигоди, яка стає гарантією впевненості виробника і споживача. У середньому людина контактує із шістьма тисячами рекламних звернень на день, та з 25 тис. нових продуктів на рік [12, с.39-42]. Безперечно, *торговельна марка* сьогодні – це необхідний та важливий елемент товарообміну, своєрідний правовий інструмент, який потребує належного юридичного захисту.

Використання терміну «товарний знак» у вітчизняній правовій доктрині має свій початок з кінця ХІХ – початку ХХ ст., зафіксованого у Правилах про товарні знаки Російської імперії від 26.02.1896 під назвою «Про товарні знаки (фабричні та торгові марки і клейма)» [14, с. 212-223].

У національному законодавстві визначено загальнотеоретичне поняття «торговельної марки» («знак для товарів і послуг», «товарний знак»), закріплене п. 1 ст. 492 Глави 44 «Право інтелектуальної власності на торговельну марку» Цивільного кодексу України, де йдеться, що *торговельною маркою* може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), які виробляються (надаються) іншими особами. Разом з тим, прирівнюючи два різних поняття «товарна марка» та «знак для товарів і послуг» до одного визначення (ч. 1 ст.155), законодавець відносить їх до об'єктів права інтелектуальної власності (гл.16 «Використання в господарській діяльності прав інтелектуальної власності» Господарського

кодексу України). Правова охорона права об'єктів інтелектуальної власності відбувається на підставі чинного законодавства України та міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України. Законодавцем сформована нормативно-правова база регулювання цього виду правовідносин: Цивільний кодекс України, закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» та інш. Слід зазначити, що цивільно-правова охорона надається торговельній марці, яка не суперечить публічному порядку, загальновизнаним принципам моралі та на яку не поширюються підстави для її відмови, встановлені ч. 1 ст. 5 Закону №3689-ХІІ.

На думку Підопригори О.А., Святоцького О.Д., торговельні марки призначені для ідентифікації (індивідуалізації) товарів і послуг різних виробників та для розрізнення сервісу підприємств [8,с.672; 9,с.52], які відносять до засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту (виробників) та продукції, яку вони виробляють.

У науковій літературі існує дискусія про *відсутність підстав* щодо віднесення торговельної марки до об'єктів права власності, оскільки реалізацію такого права, як права на певну діяльність, вбачають на наступному етапі при одержанні матеріальних цінностей [16, с.15]. Дещо іншої думки притримуються вчені, характеризуючи торговельну марку (знак для товарів і послуг), як *об'єкт сегменту промислової власності*, що складає засоби індивідуалізації [7, с.432]. Крім того, поширена класифікація поняття «торговельної марки» за критерієм розрізняльної здатності, при цьому виокремлюють сильну торговельну марку, тобто марку, яка внаслідок тривалого використання має *високу ступінь охороноспроможності* та слабку марку, якій бракує розрізняльної здатності внаслідок процесу її використання як родового або видового поняття певного продукту (товару, послуги) без зв'язку з його виробником (процес розмивання, ослаблення торговельної марки). Найбільш обґрунтованою виглядає думка про існування чотирьох визначальних функцій торговельних марок (дистинктивна, гарантійна, рекламна та стимулююча)[7, с.121-122].

Варто зауважити, що в законодавстві України відсутній спеціальний закон *захисту прав* саме на торговельну марку, який регулював би цивільно-правові правовідносини, хоча чинний Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-ХІІ все ж таки надає

визначення поняттю «*торговельна марка*», як «позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від однорідних товарів і послуг інших осіб» (ст.1), що обумовлює підстави отримання свідоцтва на торговельну марку, її охорону і захист.

З цього приводу, вчений О.В. Піхурець вказує, що «довільне поводження з термінологією може призвести до підміни одних термінів і понять на іншими, ускладнить сприйняття і правильне розуміння спеціальної і ділової інформації» [17, с.203]. Дослідником О.А. Рассомахіною зазначено, що у правовій доктрині досі найбільшого поширення набуває термін «*товарний знак*» (який уживається на позначення знаку обслуговування), а також нормативно закріплені терміни «*торговельна марка*», «*знак для товарів і послуг*». Окрім цього, у законодавстві фігурують терміни «*товарний знак*», «*торговий знак*», «*логотип*», а у засобах масової інформації застосовується поняття «*торгова марка*», або «*бренд*», який часто використовується синонімом до товарного знаку» [14, с.212-223].

Така неузгодженість у використанні згаданої термінології існує не лише в Україні, але й в нормативних актах багатьох країн близького і далекого зарубіжжя, уособлюючи «*торгову марку*» з «*товарним знаком*», при цьому порівнюючи його з символічним позначенням, що розміщується на товари або продукції, на упаковці або супровідній документації» [6].

Серед вітчизняних науковців існує думка, що позначеннями можуть бути, і слова, у тому числі, власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація таких позначень. При цьому не виключається надання правової охорони також *об'ємним (тривимірним) логотипам*, слуховим позначенням, наприклад, музичним нотам чи іншим звуковим символам (крик тварини тощо), стійким нюховим об'єктам. За елементним 129 складом об'єкта виокремлюють словесну, зображувальну, об'ємну, комбіновану та нетрадиційну марки. За типом чуттєвого сприймання об'єкта виділяють торговельні марки, розраховані на зорове, слухове, семантичне (смісловне), нюхове сприйняття споживача відповідних товарів і послуг [7, с.128-129].

Разом з тим, суттєвого значення набуло поширення торговельної марки в Інтернет мережі. Вчені Бошицький Ю.Л. та Рассомахіна О.А. розділяють способи такого використання на: *традиційні* – розміщення позначення торговельної марки на веб-сайтах, використання позначення для реклами, для отримання замовлень на поставку товарів чи надання послуг, а також для використання у різних віртуальних правочинах; *нетрадиційні* – використання позначення у складі доменних імен, у гіперпосиланнях,

контекстній рекламі, метатеггах, банерах, спливаючих вікнах тощо [4, с.176]. Високо оцінюють дослідники присутність *торговельної марки в соцмережах* з огляду на SEO-оптимізацію, адже пошукові роботи при індексації запитів враховують усі посилання на матеріали із соцмереж і сприяють підвищенню показників сайту у Інтернет-пошуковиках (наприклад, пошукова система Google). Згідно класичної теорії маркетингових комунікацій, *торговельна марка і реклама* постають одним з основних інструментів поряд зі стимулюванням збуту, персональним продажем, директ-маркетингом та суспільними зв'язками (анг. *public relations, PR* – зв'язки з громадськістю).

Останнім часом стало поширеним використання *торговельної марки, як ключового слова* близького до рекламної функції об'єкта інтелектуальної власності, хоча дещо ширшого. Вартого зазначити, що США стали першою державою, яка запропонувала правове регулювання правовідносин, що виникають в мережі Інтернет, шляхом прийняття закону «Про захист споживачів від кіберсквотингу» (Anticybersquatting Consumer Protection Act, 1999), згідно якого використання третьою особою *торговельної марки, в якості ключового слова*, визнається правопорушенням. Однак, в сучасному законодавстві України практично відсутнє правове регулювання комп'ютерних злочинів (англ. *cybersquatting* – протизаконна діяльність, що полягає у реєстрації, використанні і пропонуванні до продажу доменного імені, без наміру отримання прибутку від паразитування на торговельній марці, яка належить іншій особі. *До кіберсквотингу також відноситься тайпосквотинг – реєстрація варіантів популярних товарних знаків, в розрахунок на неправильне написання споживачем оригінальної назви торговельної марки при пошуку в мережі*). Оскільки правовідносини, що виникають в мережі Інтернет, мають свою специфіку правового регулювання та виходять поза межі правового поля суто державного характеру - досить актуальним залишається питання перспективи **вирішення доменних спорів альтернативними способами** [18].

На сьогодні регулювання відносин захисту права на торговельну марку знайшло своє вирішення і в період воєнного стану. Так, 03 квітня 2022 року набув чинності Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України» від 01.04.2022 № 2174-IX, відповідно до якого «зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності та строків щодо процедур набуття цих прав» [11, с. 134-137]. Зміни включають всі передбачені цими законами та нормативними актами строки «...подання заперечення проти

заявки, або дії міжнародної реєстрації в Україні, а також строки оскарження рішення Національного органу інтелектуальної власності України або центральним органом виконавчої влади, що заперечує формування державної політики у сфері охорони прав на сорти рослин, відомості, необхідні для набуття права на сорт, за винятком окремих випадків» [13]. Безперечно, що перебіг строків, щодо яких зупиняється дія під час воєнного стану – це строки, пов’язані з охороною прав інтелектуальної власності, строки щодо процедур набуття прав на об’єкти інтелектуальної власності, строки подання заперечення проти заявки або міжнародної реєстрації на території України, строки оскарження Національним органом інтелектуальної власності в судовому порядку або до Апеляційної палати про визнання прав на винахід недійсними, строки, протягом яких можливі поновлення пропущених строків. Важливо, що правила зупинення перебігу строків зумовлюють *зупинення дії свідоцтва, патентів*, якими засвідчується виникнення права інтелектуальної власності відповідно до законодавства, а також інших прав інтелектуальної власності.

Вагомого значення у правовому регулюванні торговельної марки як об’єкта правової охорони, набула Резолюція-2023 Всесвітнього конгресу Міжнародної організації з охорони прав інтелектуальної власності у питаннях дослідження використання торговельної марки (Q285-RES-2023), яка стосується фактичного використання торговельної марки, що порушує права інтелектуальної власності. У Резолюції термін «онлайніві торговельні майданчики» (ОТМ) включає всі типи онлайнівих платформ, які пропонують для продажу товари та послуги третіх осіб, шляхом з’єднання або забезпечення встановлення зв’язку між сторонніми продавцями та покупцями. Цим документом передбачені засоби правового захисту права на *торговельну марку*, із застосуванням *спеціального режиму цифрового права* у випадку порушення права інтелектуальної власності, тобто використання статусу «*safe harbour*» - статус «безпечної гавані»[15].

Отже, можна зазначити, що створений механізм правової охорони та захисту права на торговельну марку, майнових і особистих немайнових прав на об’єкти інтелектуальної власності в державі, потребує покращення, з урахуванням цифровізації послуг у сфері інтелектуальної власності та досвіду європейських країн у процесі гармонізації законодавства України до країн ЄС. Формування правової держави та розбудова громадянського суспільства в умовах сучасності неодмінно передбачає розширення меж регламентації інформаційних відносин та цивільно-правового захисту права інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003/ Відомості Верховної Ради України 03.10.2003. Режим доступу:<<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (дата звернення 15.04.2024)
2. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 / Відомості Верховної Ради України від 02.05.2003. Режим доступу: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>> (дата звернення 18.04.2024)
3. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг. Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII / Відомості Верховної Ради України від 15.02.1994. Режим доступу:<<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text>> (дата звернення 18.04.2024)
4. *Охорона прав на торговельні марки у мережі Інтернет: монографія* / [Ю.Л. Бошицький, О.А. Рассомахіна] Київський ун-т права НАН України. - Київ: ТОВ ВП «Логос», 2017. - 176 с.
5. *Бренд-менеджмент: навч. посібник.* [Смерічевський С.Ф., Петропавловська С.Є., Радченко С.Є.] – Київ: НАН України, 2019. - 156 с.
6. Гришаев С.П. *Интеллектуальная собственность.* М.: Юристъ, Издательская Группа, 2009. - 368 с.
7. Джунь В.В. *Право інтелектуальної власності: навч. посіб. для студ. Вищ. навч. закл.* – Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. – 432 с.
8. Підпригора О.А., Святоцький О.Д. *Право інтелектуальної власності: підручник.* Київ. - 2004. - 672 с.;
9. *Право інтелектуальної власності : навч.- метод. посіб. /* [Чепис О.І., Булеца С.Б., Олійник Р.Б. та ін.] — Ужгород : Goverla, 2023. — 52 с.;
10. Бааджи Н.П. *Використання торговельної марки в мережі Інтернет* // Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С.750-755. Режим доступу: < http://www.lsej.org.ua/1_2024/197.pdf>
11. Бондаренко О.О. *Стан правової охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні під час війни (Проблеми права інтелектуальної власності //* Юридичний науково-теоретичний щоквартальник Київського університету права НАН України: *Часопис.* 2023. № 2, С.134-137 Режим доступу: <<https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/874/813>>;
12. Власенко О.О. *Новітні підходи до створення нового бренда та виведення його на ринок* // Проблеми науки. 2015. № 2. С. 39-42
13. Потоцький М. *Перебіг строків, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності в умовах воєнного*

стану. Київ. 2022. URL: <<https://pravo.ua/perebih-stroktiv-pov-iazanykh-z-okhoroioiy-prav-intelektualnoi-vlasnosti-v-umovakh-voiuo-ho- stanu/>>;

14. Рассомахіна О.А. *Поняття торговельної марки та її співвідношення із суміжними категоріями* // Форум права. 2007. № 3. С. 212-223. Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2007_3_34>

15. АІРРІ - Резолюція – 2023. Питання дослідження загального характеру. Відповідальність онлайнних торговельних майданчиків за порушення прав промислової власності / Всесвітній конгрес Міжнародної організації з охорони прав інтелектуальної власності – 2023. Стамбул. 25 жовтня 2023 року. Режим доступу: <<https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/Q287-RES-2023-web.pdf>>

16. Піхурець О.В. *Охорона права на торговельну марку (цивільно-правовий аспект): автореферат дис. ... к.ю.н. Харків, 2005. 15 с.*

17. Піхурець О.В. *Охорона права на торговельну марку (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2005. 203 с.*

18. Савіна А. *«Доменні спори» і «кіберсквотинг» в українському законодавстві та способи вирішення спорів* /Електронний ресурс від 27.10.2021.Режим доступу: <<https://4b.ua/blog/domain-disputes-and-cybersquatting-in-ukrainian-legislation/>>

Пашков В. М.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕПАРАТІВ АЮРВЕДИ ДЛЯ МЕДИЧНИХ ЦІЛЕЙ

У той час як системи природної медицини добре сприймаються пацієнтами та лікарями в Європі, Аюрведа загалом не визнається медичним актом. Державні правила застосування аюрведичної медицини відрізняються від країни до країни, і існують також серйозні юридичні перешкоди для індійських лікарів аюрведи, які хочуть практикувати в Європі. Зокрема, в Україні використання аюрведи де-юре можна вважати цілітєльством.

Навіть у тих країнах, де лікарі можуть легально практикувати Аюрведу, лікування зазвичай не покривається національною системою охорони здоров'я, а має фінансуватися самими пацієнтами або додатковим приватним страхуванням.

Аюрведа практикується в європейських країнах, тісно пов'язаних з Індією, вже більше століття. Директива ЄС щодо традиційних лікарських засобів рослинного походження була прийнята в 2004 року обмежила продаж

рослинних ліків по всій Європі та серйозно обмежила практику аюрведи на всьому континенті. Ця ситуація, безумовно, викликає занепокоєння в Індії як з наукової, так і з комерційної точки зору. Проте, видається, що реальні проблеми усвідомлюються недостатньо. Як реакція на цю ситуацію професіонали Аюрведи викликали величезний емоційний обурення. Однак системної та стратегічної відповіді для вирішення ситуації явно бракує. Чи виправдана така заборона? Чи повинен ЄС включити Аюрведу до інших практик додаткової та альтернативної медицини? Чи це більше торговий бар'єр, ніж науково обґрунтований попит? Усі ці та багато інших актуальних питань, можливо, піднімалися, але, ймовірно, не дійшли до відповідних органів. Таким чином, відбувся небажаний наслідок заборони більшості аюрведичних ліків у країнах ЄС з 1 травня 2011 року.

Проте у США практика Аюрведи є законною та нерегульованою у всіх 50 штатах, але вона повинна практикуватися відповідно до законів кожного штату. Випускникам пропонується ознайомитися з юридичною сферою їх практики в їх конкретному штаті [1].

Міжнародні правила ліцензування залежать від країни. Випускники повинні ознайомитися з правовими межами своєї сертифікації, щоб вони могли безпечно та законно займатися. Наприклад, у деяких штатах лікарі не можуть вимірювати пульс клієнта, якщо вони не мають ліцензії на дотик.

Наприклад, Каліфорнійська асоціація аюрведичної медицини (СААМ) була заснована в 1998 році. Коли в Каліфорнії було створено схвалений державою навчальний заклад з аюрведи, перший у своєму роді в США, було дуже ясно, що Аюрведа на шляху до того, щоб стати легально практикував професію. З цим прийшла відповідальність за створення стандарту практики та освіти, етичних цінностей для захисту суспільства в цілому та надання довіри до життєздатності та розвитку аюрведичної професії в Каліфорнії через освіту, заходи та інтерактивне спілкування з професіоналами аюрведи, нашими Колеги в інших галузях охорони здоров'я та нашій місцевій та державній спільноті, а також просувають Аюрведу в національному та глобальному масштабі [2].

Крім того, цікавим є факт, що Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) усвідомила в Алма-Аті в 1978 році роль традиційних, альтернативних і додаткових систем медицини в секторах охорони здоров'я як країн, що розвиваються, так і розвинених країн під гаслом «Здоров'я для всіх». Пізніше це питання було розглянуто в глобальній програмі традиційної медицини ВООЗ з кількох точок зору, починаючи від вирощування трав, виробництва, дозування, до підготовки рекомендацій [3].

Але при цьому, в США – FDA регулює аюрведичні продукти як дієтичні добавки. Суперечки виникають через важкі метали (наприклад, свинець, ртуть), що містяться в деяких препаратах. А в ЄС аюрведичні продукти підлягають суворому контролю безпеки та якості. Гармонізація з традиційними знаннями залишається проблемою [4].

Проте, на нашу думку серед препаратів аюрведи необхідно розрізнити ті, що зареєстровані належним чином як лікарські засоби і ті, що мають статус дієтичних (біологічно активних) добавок.

Список використаних джерел:

1. DIET & LIFESTYLE. DISCOVER HOW TO HEAL. URL: <https://www.joyfulbelly.com/Ayurveda/article/Legal-Status-of-Ayurveda-Licensure-Certification/6870> (перевірено 01.04.2024);
2. CAAM's Mission is to promote, protect, preserve & integrate the principles of Ayurveda, through exceptional education, professional practices, advancing industry research, increasing public awareness and being the leading source of advancement for the Profession of Ayurveda in California for sustainable health and wellbeing". URL: <https://www.ayurveda-caam.org/about-caam/> (перевірено 01.04.2024);
3. Anand Chaudhary, Neetu Singh Contribution of world health organization in the global acceptance of Ayurveda. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3255448/> (перевірено 01.04.2024);
4. Ayurvedische rechtliche und regulatorische Orientierung in der Rechtslandschaft Vorschriften fuer die ayurvedische Medizin. 2024. URL: <https://fastercapital.com/de/inhalt/Ayurvedische-rechtliche-und-regulatorische-Orientierung-in-der-Rechtslandschaft--Vorschriften-fuer-die-ayurvedische-Medizin.html> (перевірено 01.04.2024);

Походжук Р. В.

ДО ПИТАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК "ПЛАТИ" У СПОЖИВЧОМУ ДОГОВОРІ

Договірне регулювання споживчих відносин еволюціонує та розвивається. Це призводить і до зміни підходів у їх правовому регулюванні. Однією із новел правового регулювання споживчих договірних відносин є Директива (ЄС) 2019/770 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2019 року про певні аспекти договорів на постачання цифрового контенту та цифрових послуг (далі – Директива 2019/770).

У абзаці першому статті 3(1) Директиви 2019/770 передбачено, що вона застосовується до будь-якого договору, за яким продавець надає або зобов'язується надати цифровий контент або цифрову послугу споживачеві, а споживач платить або зобов'язується сплатити ціну. Водночас під "цифровим контентом" у зазначеній Директиві розуміються дані, створені та надані в цифровій формі (пункт 1 статті 2). А "цифрова послуга" у цьому акті означає: (а) послугу, яка дозволяє споживачеві створювати, обробляти, зберігати або отримувати доступ до даних у цифровій формі; або (б) послугу, яка дозволяє поширювати дані в цифровій формі, завантажені або створені споживачем або іншими користувачами такої послуги, або будь-яку іншу взаємодію з ними [1]. Таким чином, класичне правове регулювання договірних відносин купівлі-продажу та надання послуг отримало певні особливості, які регулюють договірні відносини споживачів у цифровому середовищі.

Крім того, у багатьох випадках споживач не платить гроші за доступ до цифрового контенту чи послуг, а надає персональні дані торговцю. Нова Директива 2019/770 дає споживачам право на відшкодування, якщо цифровий контент або цифрові послуги несправні, незалежно від того, заплатили вони за них чи лише надали персональні дані [2]. Отже, в сучасну еру цифрових технологій з'являється новий різновид споживчого договору, за яким споживач отримує від суб'єкта господарювання товар чи послугу в обмін на свої персональні дані. Таким чином, *de facto* відбувається "оплата" персональними даними споживача.

Така можливість передбачена абзацом другим статті 3(1) Директиви 2019/770, згідно з яким ця Директива також застосовується, якщо продавець надає або зобов'язується надати цифровий контент або цифрову послугу споживачеві, а споживач надає або зобов'язується надати персональні дані продавцю, за винятком випадків, коли персональні дані, надані споживачем, обробляються виключно продавцем з метою надання цифрового контенту чи цифрової послуги відповідно до цієї Директиви або для того, щоб дозволити продавцю дотримуватися вимог законодавства, яким він підпорядковується, і продавець не обробляє ці дані з будь-якою іншою метою" [1]. Таке ж за суттю положення міститься і у Законі України "Про цифровий контент та цифрові послуги" від 10.08.2023 № 3321-IX. Відтак, можна прослідкувати виникнення нового різновиду споживчого договору, за яким споживач надає свої персональні дані суб'єкту господарювання в обмін на цифровий контент чи послугу.

У цьому контексті В. Мак (V. Mak) ставить доволі слушне питання, яким чином класифікувати такі договори – договори кушівлі-продажу, бартеру

чи обміну, чи договори на надання послуг? При цьому, коли дані є частиною договірної операції, виникає питання, чи можна застосувати до такої операції договірні права та засоби правового захисту. Лише з першою категорією тут не викликає проблем, оскільки закони про захист даних зазвичай дозволяють обробку, коли персональні дані необхідні для виконання договору. Для двох інших категорій – особистих даних як контрвиконання та персональних даних, створених або згенерованих користувачем цифрових послуг – простої відповіді немає [3]. Ці питання є доволі складними. Зазначені договори є специфічними і містять персональні дані фізичної особи, особливості правового режиму яких, на думку О. Каретник, не дозволяють використовувати триаду правомочностей власника у повному обсязі [, с. 196]. Отже, з огляду на наведене, можна говорити, що на сьогодні існує ще один різновид споживчого договору, який використовує персональні дані як своєрідну "плату". За таких умов, актуальним є з'ясування правової природи та специфіки цього договору.

Список використаних джерел:

1. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services OJ L 136, 22.5.2019, p. 1–27 ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj> (accessed: 25.03.2024).

2. Digital contract rules. New EU rules will make it easier for consumers and businesses to buy and sell digital content, digital services, goods and 'smart goods' in the EU URL: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/contract-rules/digital-contracts/digital-contract-rules_en (accessed: 14.03.2024).

3. Mak V. Contract and consumer law. In Mak V, Tjong Tjin Tai E, Berlee A, editors, Research handbook in data science and law. Cheltenham UK, Northampton MA USA: Edward Elgar. 2018. p. 17-38 URL: <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/contract-and-consumer-law> (accessed: 07.02.2024).

4. Каретник О. До питання про правову природу персональних даних фізичної особи : цивілістичні аспекти. Право України: Юридичний журнал. 2014. № 9. С. 192–200.

Політова А. С.

ПРАКТИКА ПРИТЯГНЕННЯ ЗА НАСИЛЬСТВО НАД НАСЕЛЕННЯМ У РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ (СТ. 433 КК УКРАЇНИ) ЯК ФОРМИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВОЄННОГО СТАНУ)

Дослідження будь-якої проблеми, а тим паче практики притягнення до відповідальності, потребує комплексного підходу до вивчення та аналізу питання. Як свідчить проведений нами аналіз наукових публікацій, то дослідженням кримінальної відповідальності за насильство над населенням у районі воєнних дій опікувались такі вчені, як А. Мухамеджанова, Я. Лизогуб, В. Стратонов, О. Сотула, А. Дзербель та ін. Проте, відсутність у Єдиному державному реєстрі судових вироків за ст. 433 КК України свідчить про існуючі проблеми щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності. Разом з тим, за даними Офісу Генерального прокурора України такі кримінальні правопорушення обліковуються (див. Рис. 1.), але лише за окремими кримінальними провадженнями є підозри, а обвинувальних вироків – не має.

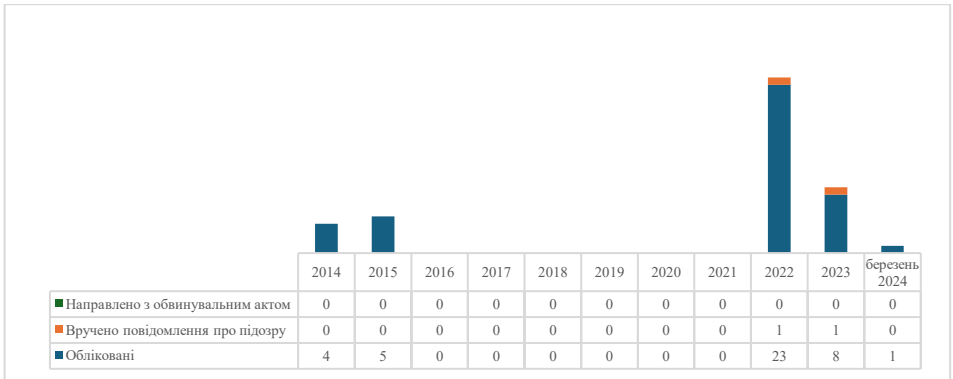

Рис. 1. Обліковані кримінальні правопорушення з 2014 р. по березень 2024 р та результати їх розгляду

Частина 1 статті 433 КК України передбачає відповідальність за насильство, протизаконне знищення майна, а також протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій, тобто об'єктивна сторона цього складу кримінального правопорушення включає:

- насильство щодо населення в районі воєнних дій;
- протизаконне знищення майна під приводом воєнної необхідності;
- протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності.

Що ж стосується ч. 2 цієї статті, то відповідальність передбачена за розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій.

Говорячи про гендерно зумовлене насильство в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) варто відзначити, що воно може мати різні форми (види), серед яких, доволі розповсюдженим є сексуальне насильство (зґвалтування, сексуальна експлуатація, примушування до зайняття проституцією, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства). Але воно не обмежується лише цим, адже як до цивільного населення, так і військовополонених може бути застосовано фізичне (наприклад, катування), психічне або економічне (зокрема, обмеження у можливості придбання їжі, засобів гігієни тощо) насильство.

Враховуючи вищевикладене, серед усіх форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 433 КК України нас цікавить лише насильство щодо населення в районі воєнних дій.

1. Що стосується терміну «насильство», то серед дослідників проблеми насильства немає єдиного підходу щодо його тлумачення. Так, наприклад, О. Храмцов під насильством як кримінально-правовою категорією розуміє умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на іншу особу, який зумовлюється ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією та виявляється у фізичному та (або) інформаційному діянні (дії чи бездіяльності) всупереч чи поза волею людини, таким чином впливаючи на свободу її волевиявлення або завдаючи їй фізичної та (або) психічної шкоди або створюючи реальну загрозу їх заподіяння [1, с. 89].

Л. Аларкон дає наступне визначення насильства: «Насильство – це дії, які здійснюються одним (чи декількома особами), що характеризуються такими ознаками: 1) відбуваються навмисно, спрямовані на досягнення визначеної мети; 2) завдають шкоди (фізичної, моральної, матеріальної тощо) іншій особі; 3) порушують права і свободи людини; 4) той, хто чинить насильство, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), що унеможливило ефективний самозахист жертви від насильства» [2, с. 45].

Не вдаючись у більш глибоке дослідження щодо етимологічного походження терміну «насильство» та дискусії навколо його змісту, ми підтримуємо О. Храмцова, який запропонував змістовне його поняття.

2. Фактичне застосування насильство або загроза застосування насильства є однією із ознак військових, адже сучасні збройні сили є інструментом держави. Їх набирають, оплачують і розгортають в інтересах безпеки, при цьому термін «безпека» охоплює не тільки «внутрішню», а й зовнішню, оскільки можлива загроза з боку інших держав. Традиційно функції

збройних сил визначаються двома різними способами. У той час як стримуєчий і оборонний потенціал можна розглядати як оборонну роль, здатність розпочати напад на іншу державу з метою відстоювання національних інтересів і претензій на політичне панування можна розглядати як наступальну роль. Цей аспект, поступово втрачає свою легітимність протягом ХХ століття, про що свідчить заборона застосування насильства, закріплена у міжнародному праві.

Проте, як відзначає Я. Лизогуб «дослідження певних військових кримінальних правопорушень в Україні після оголошення на території нашої держави правового режиму воєнного стану стають дедалі активнішими. І пов'язане це, як видається, із бажанням науковців «оживити» кримінально-правове обговорення окремих статей, можливість відповідного застосування яких, з урахуванням того, що відбувається на фронті, виглядає як ніколи актуальною» [3, с. 112].

Сьогодні проблема сексуального насильства над жінками, чоловіками і дітьми, яке вчиняється російськими військовослужбовцями є актуальною і привертає постійну увагу не тільки вищого керівництва держави, правоохоронних органів, а й зарубіжних дипломатів. Разом з тим, ще до повномасштабного вторгнення у звітах міжнародних організацій наводились така інформація: «Наприклад, 17 жовтня 2015 р. два військовослужбовці 92-ї бригади Збройних Сил України у стані алкогольного сп'яніння напали на чоловіка і жінку у Каланчаку Херсонської області. У результаті цього нападу у жінки була зламана рука. 5 грудня 2015 р. на її житло напали члени батальйону «Айдар» у стані сп'яніння (деякі з них були озброєні), які, як повідомляється, брали участь у «громадській блокаді» Криму. 18 грудня 2015 р. ті ж особи напали на жінку на вулиці, переслідували та били її і говорили їй «непрстойні слова сексуального характеру». Поліція не вжила жодних заходів за поданою заявою і, як повідомила жертва, не хочуть захищати її, оскільки бояться налаштувати злочинців проти себе.

У листопаді 2015 р. в центрі Бердянська (Запорізька область) три чоловіки у стані алкогольного сп'яніння, які називали себе військовими офіцерами, зайшли в кафе та напали на чоловіка, який здійснював відеозапис. Після того, як вагітна жінка, яка була в кафе зі своєю подругою, попросила їх припинити це, вони почали її ображати. Коли обидві жінки вийшли, двоє «військових» пішли за ними. Один з них вдарив вагітну жінку у живіт, незважаючи на її прохання не робити це через її вагітність. Після цього він штовхнув її на землю, схопив за волосся та почав тягти по землі, завдаючи жінці сильного болю. Він також декілька разів дав ляпаса її подрузі. Як

повідомляється, злочинці були членами батальйону патрульної служби поліції особливого призначення «Шторм». Ефективного розслідування цього випадку проведено не було. Як повідомляється, це пов'язано з небажанням правоохоронних органів проводити розслідування та притягати до відповідальності членів батальйону» [4].

Так, наведені нами факти були задокументовані не у зоні проведення Антитерористичної операції на сході України (вона проводилася на сході України саме в цей період), а лише підтверджують можливість застосування насильства щодо цивільного населення військовослужбовцями Збройних сил України. Саме небажання працівників правоохоронних органів обліковувати такі кримінальні правопорушення вказує на їх латентність. Окрім того, саме насильство щодо населення в районі воєнних дій може полягати у незаконному позбавленні волі або викраденні людини, зґвалтуванні чи вчиненні інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, заподіянні ушкоджень будь-якого ступеня тяжкості, убивства або катування тощо. При цьому заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, вбивство потерпілого чи його самогубство внаслідок заподіяного насильства потребують додаткової кваліфікації за відповідними Розділами Особливої частини КК України, наприклад, ч. 2 ст. 212, ч. 1 чи ч. 2 ст. 115 КК.

Отже, підводячи підсумок, можна відзначити, що конструкція ст. 433 КК України має певні недоліки та охоплює доволі широке коло кримінально протиправних діянь. Практика притягнення за вчинення насильства щодо цивільного населення в районі воєнних дій відсутня через небажання правоохоронних органів обліковувати та розслідувати діяння, що вчиняються військовослужбовцями Збройних сил України щодо цивільного населення. Зроблені нами висновки мають проміжний характер і потребують додаткової аргументації та дослідження, що й планується нами зробити у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Храмцов, О. (2019). Насильство як категорія загальної частини вчення про обставини, що виключають злочинність діяння. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право», (27), 87-94. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-27-11>.

2. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічний аспект проблем насильства. К. : Либідь, 2003. 337 с.

3. Лизогуб Я. Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України): проблеми законодавчого викладу змісту норми. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3fba333-14f8-42df-b33f-7a4676d8d6ae/content> (Дата звернення 22.04.2024)

4. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні 14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р. / Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_UA.pdf (Дата звернення 22.04.2024)

Примак В. Д.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Ефективність функціонування механізмів і окремих засобів цивільно-правового захисту вирішальною мірою залежить від міри їх відповідності предмету правового регулювання та можливостей для повноцінної реалізації регулятивної та охоронної функцій об'єктивного цивільного права у їх нерозривному взаємозв'язку. Водночас йдеться про такі системність та цілеспрямованість при формулюванні змісту, тлумаченні та застосуванні відповідних правових норм, які забезпечують належне втілення принципів об'єктивного цивільного права. Причому серед останніх провідну роль відіграють морально-правові постулати справедливості, розумності й добросовісності.

Наприклад, урахування міркувань справедливості спричиняє відмінності у правовому статусі різних категорій учасників цивільних відносин, що втілюється у встановленні спеціальних умов застосування до певних суб'єктів окремих заходів цивільно-правової відповідальності або визначенні спеціальних підстав для застосування інших способів захисту як майнового, так і організаційно-правового характеру, а так само і заходів, спрямованих на встановлення правової визначеності у спірних правовідносинах. Водночас соціально орієнтована ринкова економіка передбачає підтримання такого балансу в сфері охоронних цивільних правовідносин між суб'єктами господарювання та споживачами, який відображає необхідність упровадження спеціальних гарантій додержання інтересів споживача як вочевидь більш слабкої, вразливої сторони у взаємодії з професійними учасниками цивільного обороту.

Таке становище споживача надто виразно виражається у відносинах з надання житлово-комунальних послуг та при застосуванні до нього заходів цивільно-правової відповідальності у формі стягнення неустойки та

закріплених ст. 625 ЦК України процентів річних разом з інфляційними втратами за порушення грошового зобов'язання. При цьому приватні інтереси суб'єкта господарювання та споживача як сторін правовідносин із застосування зазначених санкцій мають бути збалансовані не тільки одне з одним, а й з публічним інтересом щодо стимулювання динамічного розвитку економіки, її соціального спрямування та додержання верховенства права у діяльності органів публічної влади при здійсненні ними правотворчих і правозастосовних повноважень.

Викладене переконує у тому, що ефективність правового регулювання [1, с. 227–231; 2, с. 291; 3, с. 120; 4, с. 98–99] як загалом, так і у площині охоронних цивільних відносин за участі суб'єктів соціальної ринкової економіки визначатиметься насамперед: 1) урахуванням і справедливим балансуванням приватних та публічних інтересів щодо певних видів матеріальних, а подекуди і нематеріальних, благ та окремих сфер економічної діяльності (ринків товарів, робіт і послуг тощо); 2) забезпеченням права на доступ до ефективного засобу правового захисту [5; 6] через його спроможність або до запобігання вчиненню правопорушень та виникненню спричинених ними негативних наслідків, або через їх усунення чи мінімізацію. Така здатність, своєю чергою, пов'язана з суттю порушених регулятивних правовідносин (порушенням суб'єктивного права або інтересу як фактичної підставою для застосування заходів цивільно-правового захисту), характеристиками протиправної поведінки правопорушника (протиправністю, виною, причинною зумовленістю такою поведінкою завданих потерпілому втрат) та її дійсними наслідками (характером і розміром майнових та немайнових втрат потерпілого суб'єкта); 3) фактичним рівнем реалізації (дієвістю) функцій [7, с. 182–185] і принципів [8 с. 16–23; 9, с. 15–26] об'єктивного права, включно з принципом правової визначеності як невід'ємною складовою верховенства права.

Згідно з абзацом 1 ч. 1 ст. 26 Закону України від 09.11.2017 № 2189-VIII «Про житлово-комунальні послуги» «у разі несвоєчасного здійснення платежів за житлово-комунальні послуги споживач зобов'язаний сплатити пеню в розмірі, встановленому в договорі, але не вище 0,01 відсотка суми боргу за кожен день прострочення. Загальний розмір сплаченої пені не може перевищувати 100 відсотків загальної суми боргу». Зазначені положення: а) дублюються на підзаконному рівні через їх закріплення у типових договорах, дія яких поширюється на відносини з надання окремих видів житлово-комунальних послуг, у тому числі врегульованих спеціальними законами (див., наприклад, абзац 2 п. 4.9 Типового договору постачання природного газу

побутовим споживачам, затверджений постановою від 30.09.2015 № 2500 Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг); б) суто формально диференціюються залежно від правового статусу споживача (див., наприклад, абзац 1 п. 23 Типового договору з індивідуальним споживачем про надання послуги з управління побутовими відходами і абзац 1 п. 22 Типового колективного договору про надання послуги з управління побутовими відходами, які (типові договори) затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 08.08.2023 № 835).

Однак на підзаконному рівні органами виконавчої влади вживались непоодинокі заходи, спрямовані на врахування обставин, що зумовили запровадження воєнного стану, при застосуванні заходів цивільно-правової відповідальності саме за порушення договірних зобов'язань у царині відносин з надання житлово-комунальних послуг. Так, підпунктом 16 п. 1 постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 25.02.2022 № 332 «Про забезпечення стабільного функціонування ринку електричної енергії, у тому числі фінансового стану учасників ринку електричної енергії на період дії в Україні воєнного стану» встановлено «зупинити нарахування та стягнення штрафних санкцій, передбачених договорами, що укладені відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії», між учасниками ринку електричної енергії».

Згадані штрафні санкції є різновидами правових наслідків порушення цивільного або господарського зобов'язання, якими можуть бути неустойка (штраф, пеня), а також проценти річних та інфляційні втрати за порушення грошового зобов'язання. Так, згідно з ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України «боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом».

На вищому підзаконному рівні постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2022 № 206 «Деякі питання оплати житлово-комунальних послуг в період воєнного стану» певний час було заборонено до припинення чи скасування воєнного стану в Україні здійснювати нарахування та стягнення неустойки (штрафів, пені), інфляційних нарахувань та процентів річних на заборгованість, утворену за несвоєчасне або неповне внесення саме населенням (тобто сукупністю фізичних осіб – споживачів) плати за житлово-комунальні послуги. Нині зазначений мораторій поширюється винятково на територіальні громади, що розташовані на територіях, на яких ведуться бойові

дії або які є тимчасово окупованими російським агресором, а також на випадки, коли нерухоме майно споживача було пошкоджено внаслідок воєнних (бойових) дій за умови інформування про такі випадки відповідного виконавця комунальної послуги.

Проте усі вищезазначені акти органів виконавчої влади попри їх змоглядну відповідність міркуванням справедливості суперечать: 1) положенню ст. 19 Конституції України про те, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (натомість ні Кабінет Міністрів України, ні Національна комісія, що здійснює держане регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, не наділені повноваженнями змінювати встановлений законом правовий режим відповідальності за порушення у сфері надання житлово-комунальних послуг, крім випадків його конкретизації при затвердженні визначеного спеціальними законами кола типових договорів); 2) п. 22 ст. 92 Конституції України, згідно з яким винятково законами України визначаються, серед іншого, «засади цивільно-правової відповідальності»; 3) ст. 611 Цивільного кодексу України, відповідно до якої «у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом»; 4) ст. 216 Господарського кодексу України, за якою «учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором».

Прийняття підзаконних актів з такими недоліками створює правову невизначеність у відносинах, які є предметом їх регулювання. Усунути таку невизначеність можна через прийняття спеціального закону, нормам якого буде надано зворотної сили. Адже відповідно до ст. 58 Конституції України «закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи». Тому, виходячи з доцільності звільнення на період дії воєнного стану фізичних осіб – споживачів житлово-комунальних послуг від відповідальності за несвоєчасну їх оплату, таке звільнення від відповідальності мало б поширюватися ретроспективно на весь період з моменту запровадження в Україні воєнного часу.

На підставі вищевикладеного можна сформулювати такі **висновки**.

1. Методологічними засадами захисту цивільних прав та інтересів суб'єктів соціальної ринкової економіки слід вважати підходи до правового

регулювання відповідного кола охоронних цивільних відносин, які враховують особливості певних видів економічної діяльності, суть, значимість і баланс інтересів учасників відповідного різновиду суспільної взаємодії як у площині приватного, так і у розрізі публічного права, а також забезпечують ефективну реалізацію функцій і принципів об'єктивного права.

2. В умовах воєнного стану доцільним є звільнення фізичних осіб – споживачів (у розумінні норм законодавства про захист прав споживачів) як від спеціальних (неустойка у формі пені), так і загальних (три проценти річних та інфляційні втрати) форм цивільно-правової відповідальності за порушення грошового зобов'язання щодо здійснення своєчасної оплати за спожиті житлово-комунальні послуги. З цією метою потрібно прийняти закон, який передбачав би надання зазначеним нормам зворотної сили з часу запровадження в Україні воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Наконечна А. Ефективність впливу правого регулювання на задоволення людських потреб та інтересів. Підприємство, господарство і право. 2020. № 10. С. 227–231.

2. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Видавництво ЛЮБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

3. Савчин М. Чотири вершники трансформацій: ефективність правового регулювання економічних інституцій. Право України. 2021. № 4. С. 89–134.

4. Сунегін С. О. Ефективність правового регулювання: соціонормативний підхід до осмислення. Правова держава. 2023. Вип. 34. С. 89–100.

5. Рішення Європейського суду з прав людини від 30.11.2004 у справі «Михайленки та інші проти України». Офіційний вісник України. 2005. № 27. Ст. 1608.

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 28.03.2006 у справі «Мельник проти України». Офіційний вісник України. 2006. № 41. Ст. 2789.

7. Павлюк Н. М. Проблемні питання класифікації функцій цивільно-правової відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 181–185.

8. Безух О. Принципи правового регулювання приватних господарських відносин. Приватне право і підприємництво. 2022. № 21. С. 16–23.

9. Беяневич О. А. Ідея справедливості у господарському праві. Економіка та право. 2022. № 3. С. 15–26.

Санченко А. Є.

ХОЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЛЮДИНО-ЦЕНТРИЧНОЇ МОДЕЛІ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА УКРАЇНСЬКОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Сталий розвиток сучасного світу, як окреслено ухваленим у 2015 р. глобальним Порядком денним ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року (далі Порядок денний ООН) [1], базується на реалізації загальної та неподільної сукупності економічних, соціальних і екологічних вимірів розвитку, що ґрунтуються на правах людини. Відповідно до п. 67 цього Порядку денного серед його пріоритетів – розвиток динамічного і високо функціонального бізнесового сектора, що дотримується трудових прав людини та стандартів у галузі охорони навколишнього середовища і здоров'я, які встановлено нормами Міжнародної організації праці, й прав людини, закріплених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та іншими міжнародними договорами, а також Керівними принципами ООН з питань бізнесу та прав людини. Підкреслюється, що головною рушійною силою продуктивності, всеохопного економічного зростання та створення робочих місць є приватна підприємницька, інвестиційна та інноваційна діяльність, й всіх підприємців закликано задіяти їхній творчий та інноваційний потенціал для виконання завдань у царині сталого розвитку.

Зазначимо, що у 2015 році, одночасно та співзвучно із схваленням Порядку денного ООН, у рамках Глобального форуму Світового банку з права, справедливості та розвитку, почалася розробка людино-центричної моделі господарювання (*The Human-Centered Business Model*) [2]. Ця діяльність на перетині століть мотивована, зокрема й Глобальним договором ООН 2000 р. як добровільної ініціативи понад двохсот провідних багатонаціональних компаній. Разом із тим, варто зауважити, що усвідомлення важливості зміни парадигми господарювання – шляхом відходу від вузької націленості бізнесу на максимізацію прибутку – транслювалося вже й у першій половині 20-го століття. До прикладу, англійський економіст і засновник кейнсіанського напрямку в економічній науці Дж. М. Кейнс у своїй праці «Національна самодостатність» (1933 р.) висловив низку таких думок: «Декадентський міжнародний, але індивідуалістичний капіталізм, у руках якого ми опинилися після війни, не має успіху. Він не розумний, не красивий, не справедливий, не добродісний – і не дає благ. Стисло кажучи, нам це не подобається (...)» [3, с. III]; «Утім, як тільки ми дозволимо собі не підкорятися лише бухгалтерській перевірці прибутку, ми почнемо змінювати нашу цивілізацію. І ми повинні робити це дуже обачно, обережно і самосвідомо» [3, с. IV].

Отже, сприйняття суб'єктами господарювання Цілей сталого розвитку (далі ЦСР), проголошених Порядком денним ООН, призвело до вироблення ними, незалежно від їхніх розмірів і галузей, нових стратегії діяльності та зміцненню співпраці задля допомоги у досягненні цих Цілей. Глобальний договір ООН, Всесвітня рада підприємців зі сталого розвитку та Глобальна ініціатива зі звітності пропонують різноманітні практичні поради, зокрема, представлені у Посібнику для досягнення ЦСР у сфері бізнесу [4]. Програма розвитку ООН стимулює та підтримує проекти суб'єктів господарювання і неурядових організацій через ініціативу з визнання та просування інклюзивного бізнесу «Заклик бізнесу до дії» (*Business Call to Action*) [5], через онлайн платформу «Акселератор ЦСР» [6] тощо. У 2016 р. у Давосі засновано Комісію з питань бізнесу та сталого розвитку (*Business and Sustainable Development Commission*), яка об'єднала лідерів бізнесу, фінансової сфери, громадянського суспільства, профспілок і міжнародних організацій, з метою визначення шляхів сприяння бізнесу процесу досягнення ЦСР і формування чітких уявлень про економічну користь, яку бізнес може отримати у зв'язку з досягненням цих Цілей. Уже у 2017 р. нею підготовлено Звіт «Кращий бізнес, кращий світ» [7]. ООН створила Платформу знань про сталий розвиток (*The Sustainable Development Knowledge Platform*), на базі якої регулярно проводяться політичні форуми високого рівня, працюють тематичні робочі групи, у 2024 р. відбудеться 9-й Багатосторонній форум з питань науки, технологій та інновацій для досягнення ЦСР, ін. Навіть такий побіжний огляд панорами міжнародних дій у цій сфері свідчить, що ця робота здійснюється під гаслом трансформування бізнесу, який перетворює наш світ.

Проте для реально відчутного і глобального успіху, на переконання експертів, важливо, аби численні ініціативи та зусилля спрямовувалися на винайдення і застосування узгодженого комплексу рішень у сфері корпоративного управління, фіскальної політики, фінансових механізмів, політики закупівель та інших базових потреб бізнесу. Таким рішенням має бути притаманна достатня гнучкість, яка б дозволила адаптувати їх до конкретних обставин як у розвинених країнах, так і у країнах, що розвиваються. ЦСР-свідомому суспільству, зокрема й українському, що включає у тому числі ділове й наукове середовище, необхідне бачення і розуміння загального змісту людино-центричної моделі господарювання та холістичного, комплексного підходу до її формування в окремій державі, регіоні та світі. Таке бачення останніми роками розробляється і просувається ООН, Організацією економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕСР), Світовим банком разом із науковцями та іншими зацікавленими акторами.

Передусім зазначимо, що розробники людино-центричної моделі господарювання визначають її як інноваційну сталу бізнес-екосистему, де корпоративні стратегії, державна політика та регулювання стимулюють компанії прагнути сталого розвитку, вести більш сталу ділову практику [8]. Така практика має поєднувати отримання прибутку з соціальною та екологічною сталістю, етикою та чесністю у ділових відносинах, надаючи цим цілям однакової важливості, та включати, зокрема, забезпечення гідної праці, повагу до інтегративного розвитку територіальних і місцевих громад, сталий вплив на навколишнє середовище, увагу до питань збереження та створення благополучних умов життя майбутніх поколінь тощо.

Холістичний підхід до формування нової екосистеми сталого людино-центричного господарювання, який презентується Центром розвитку ОЕСР, побудовано на шести рівноважливих основах: 1) керівні принципи, які окреслюють для суб'єктів господарювання нову мету їх діяльності; 2) оновлені законодавча база та рішення щодо корпоративного управління, які відповідають цим принципам; 3) узгодження бізнес-цілей і ділової практики з екологічними, соціальними та управлінськими вимогами (ESG); 4) передові практики державних і приватних закупівель, що передбачають, зокрема, заохочення екологічних, соціальних і сталих закупівель; 5) ефективні податкові системи, які заохочують позитивні соціальний і екологічний впливи бізнесу та водночас стримують вчинення негативних впливів або обумовлюють зростання податкового тягаря у таких випадках; 6) зміна бізнес-парадигми із фокусування на задоволення інтересів акціонерів на акцентування користі зацікавлених сторін (споживачів включно), застосування нової технології відносин між бізнесом і цими сторонами.

На думку розробників, така людино-центрична модель є ринковою відповіддю на амбітні завдання сталого розвитку, адже вона сприяє прогресу одночасно у трьох координатах – людина, планета, прибуток, і здатна забезпечити створення спільних для всіх цінностей. Адже за умов її імплементації суб'єкти господарювання добровільно приймають і впроваджують певні узгоджені принципи та цінності у свої статuti/політики як цілі діяльності та встановлюють показники ефективності для оцінювання і вимірювання рівня досягнення цих цілей. Ця модель господарювання спонукатиме гравців ринку фінансових послуг підтримувати відповідальні фінансові рішення та вимагатиме від політиків належним чином виконувати їхню роль у правовій і законодавчій сферах, у регулюванні систем оподаткування і державних закупівель. До того ж, важливу роль у справі успіху цієї моделі господарювання відіграватимуть відповідальні споживачі, які своїм

щоденним вибором товарів і послуг підтримуватимуть сталу та інклюзивну бізнес-практику.

Запропонована модель господарювання базується на потужному фундаменті загальноновизнаних міжнародних політичних документів і правових актів глобального та регіонального рівнів і доповнює міжнародні інструменти та ініціативи приватного сектору. Серед останніх такі, що стосуються відповідальної ділової поведінки, доброчесності та боротьби з хабарництвом і корупцією, чесної конкуренції, кращого корпоративного управління, зайнятості та якості робочих місць, гендерної рівності та безпечних для здоров'я умов праці, навколишнього середовища, відповідальних і «зелених» фінансів, підприємництва та соціальних підприємств. Це лише підтверджує потенціал, життєздатність і затребуваність такої моделі. Тому Центр розвитку ОЕСР просуває впровадження людино-центричної моделі господарювання, зокрема шляхом її пілотування на національному та субнаціональному рівнях.

Про рух у цьому напрямі і подальший розвиток зазначеної моделі свідчать численні публікації та матеріали в журналах, соціальних мережах і на офіційних веб-сайтах, що оприлюднюються дослідниками та, що навіть важливіше – різними суб'єктами приватного сектору. Як приклад останніх наведемо публікації 2023 р. у журналі Forbes. Статті «Сім способів стати людино-центричним бізнесом» члена Ради Forbes, Президента і власника компанії Crosscutter Enterprises Дж. Кноттса [9] та «Створюючи людино-центричний бізнес підхід» члена Ради Forbes та Голови і Генерального директора багатонаціональної компанії Voyager Space Holdings Д. Тейлора [10] транслюють їхні думки та досвід застосування людино-центричного підходу в сфері корпоративного управління. Принагідно зауважимо, що Voyager Space Holdings ставить за мету своєї бізнес діяльності «покращення майбутнього людства шляхом прискорення розвитку сталої космічної економіки [11]. Соціальна мережа LinkedIn привертає увагу до свіжих і передових практичних розробок та послуг із трансформування бізнесу на людино-центричний, які пропонує австралійська компанія «Insync Workplace Solutions», що працює в напрямках розширення можливостей для цілеспрямованого лідерства, адвокатування і поширення знань про людино-центричний підхід у бізнесі та створення високоефективного, інклюзивного, фізично і психологічно безпечного робочого середовища, де процвітають люди та бізнес [12]. Серед науково-практичних досліджень можна навести публікацію італійських науковців Д. Ленці, А. Зорзі «Людино-центрична бізнес-модель і гібридні форми бізнесу: початок і дорожня карта» (2020 р.) [13], аналітичний звіт американських фахівців «Людино-центричність прискорює успішну

трансформацію бізнесу» (2023 р.) [14] та ін. До слова, зазначений аналітичний звіт на підставі узагальнення емпіричних даних аргументує, що людиноцентричні компанії мають у 10 разів більше шансів досягти темпів зростання їх прибутку на 20 або більше відсотків; у них на 25% збільшився показник співпраці між співробітниками, на 23% зросла акціонерна вартість, на 48% відбулося покращення у часі виходу на ринок, ймовірність освоєння креативних інновацій підвищилася на 28%. Доречно зазначити, що закордонні заклади освіти викладають навчальні курси щодо людино-центричного підходу в бізнесі, що забезпечує професійно підготовлену трансформацію господарської діяльності на людино-центричну у її різних галузях у відповідності до потреб і пріоритетів сталого розвитку.

З огляду на майже десятирічний досвід діяльності з розроблення та імплементації в світі людино-центричної моделі господарювання, наявно багато наукових розвідок і практичних напрацювань, які варті уваги українських вчених та дослідників, практиків і політиків. Адже, зважаючи на конституційні засади щодо ладу української держави як демократичної, соціальної та правової, і такої, що забезпечує соціальну спрямованість економіки [15], а також її статус як активного актора сучасних міжнародних глобалізаційних та інтеграційних відносин, є підстави вважати людино-центричну модель господарювання одним із концептуальних і змістовних параметрів її сталого відновлення.

Низка ухвалених у 2019-2023 рр. політико-правових документів стратегічного значення – Національна економічна стратегія на період до 2030 року, Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, Національна стратегія у сфері прав людини, Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року, Стратегія реформування державного управління України до 2025 року, Стратегія розвитку фінансового сектору України, Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Системи управління державними фінансами до 2025 року та ін. – спрямовані на впровадження положень Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [16]. Метою цих Цілей є забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина.

В умовах повномасштабної воєнної агресії російської федерації проти України розроблено План відновлення України та здійснюється масивна за обсягом і значенням робота у напрямі набуття членства нашої держави в Європейському Союзі, ОЕСР та НАТО. Загострений запит українського суспільства на соціальну справедливість та чітка конституційно визначена євроінтеграційна спрямованість розвитку нашої держави виключають можливість подальшої стагнації у транзитивному стані. Вони обумовлюють прискорення переформатування функцій держави на сервісні, перегляд невідповідних викликам, зобов'язанням і потребам політик та законодавства, що у сукупності повинні забезпечувати гарантії реалізації прав людини, які включають право на підприємницьку діяльність та право власності. Людиноцентрична модель господарювання є одним із інструментів українського відновлення, адже є сталою бізнес-моделлю, котра здатна призвести до сталого та всеосяжного процвітання для всіх.

Список використаних джерел:

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція 70/1 Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. (A/RES/70/1). URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>
2. The Human-Centred Business Model (HCBM): A Holistic Approach to a New Model for Doing Business. An initiative within the framework of the Global Forum on Law, Justice and Development. November 2018. URL: <https://www.unidroit.org/english/news/2018/181112-hcbm-workshop-guiding-principles-rome/concept-note-e.pdf>
3. John Maynard Keynes. National Self-Sufficiency (1933), pp. III, IV. URL: <https://www.panarchy.org/keynes/national.1933.html>
4. Компас ЦСР: Посібник для досягнення Цілей сталого розвитку в сфері бізнесу. Глобальна ініціатива зі звітності, Глобальний договір ООН, Всесвітня рада підприємців зі сталого розвитку. URL: https://sdgcompass.org/wp-content/uploads/2016/09/SDG_Compass_Guide_Ukrainian.pdf
5. UNDP Business Call to Action (BCtA). URL: <https://www.businesscalltoaction.org/>
6. Business and the SDGs. UNDP SDG Accelerator. URL: <https://www.undp.org/sdg-accelerator/business-and-sdgs>
7. Better Business, Better World. The Report of the Business & Sustainable Development Commission, January 2017. URL:

https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/news_events%2F9.3%2Fbetter-business-better-world.pdf

8. The Human-Centred Business Model: An Innovative Ecosystem for Sustainable Development, 21 October 2019. OECD, Development Matters. URL: <https://oecd-development-matters.org/2019/10/21/the-human-centred-business-model-an-innovative-ecosystem-for-sustainable-development/>

9. Seven Ways To Become A Human-Centered Business. By John Knotts, Forbes Councils Member, President and Owner of Crosscutter Enterprises. June 12, 2023. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbescoachescouncil/2023/06/12/seven-ways-to-become-a-human-centered-business/?sh=2f6106295e74>

10. Creating A Human-Centric Business Approach By Dylan Taylor, Forbes Councils Member, Chairman & CEO, Voyager Space Holdings. September 20, 2023. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbesbusinesscouncil/2023/09/20/creating-a-human-centric-business-approach/?sh=3bdece80478d>

11. Building our Future in Space. Voyager Space Holdings. URL: <https://voyagerspace.com/company/>

12. The Sustainable Advantage: How Building a Human-Centred Business™ Aligns People, Profit, and Planet. Insync Workplace Solutions. URL: https://au.linkedin.com/company/insync-workplace-solutions?trk=article-ssr-frontend-pulse_publisher-author-card

13. Diletta Lenzi, Andrea Zorzi. The Human-Centred Business Model and Hybrid Business Forms: A Primer and a Roadmap. Banca Impresa Societ`a (ISSN 1120-9453) Fascicolo 3, Dicembre 2020. Societ`a editrice il Mulino, Bologna. URL: https://www.academia.edu/45051220/The_Human_Centred_Business_Model_and_Hybrid_Business_Forms_A_Primer_and_a_Roadmap

14. Human-Centricity Accelerates Successful Business Transformation. By Mike Leiser, Kristen Groh and Becki Zeuner. A commissioned study conducted by Forrester Consulting on behalf of Prophet, July 2023. URL: <https://prophet.com/2023/07/download-human-centricity-accelerates-successful-business-transformation/>

15. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4202>

16. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

Серг О. В.

РАДА ДИРЕКТОРІВ ТА ЇЇ ГОСПОДАРСЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ

В ході історичного євроінтеграційного процесу України 27.02.2022р. було прийнято Закон №2465-ІХ «Про акціонерні товариства», що, серед іншого, ввів в національне право інститут однорівневої структури корпоративного управління (стаття 4, розділ VIII) [1]. Вперше положеннями національного законодавства визначено, що в акціонерних товариствах, в яких на день набрання чинності Законом №2465-ІХ не було створено наглядову раду, функції управління та контролю автоматично починають поєднуватись у єдиному органі – раді директорів, чим обмежується право загальних зборів учасників (акціонерів) продовжувати утримувати за собою функцію контролю (пункт 6 Прикінцевих та перехідних положень) [1]. У разі якщо учасники (акціонери) не бажають мати в акціонерному товаристві однорівневу структуру корпоративного управління, для них обов'язковим є перехід на дворівневу структуру та створення наглядової ради (частина третя статті 4, стаття 69) [1]. В редакції вказаного Закону було змінено Цивільний кодекс України, що регулює загальне законодавче підґрунтя для застосування в Україні на вибір учасників (акціонерів) однорівневої або дворівневої структури корпоративного управління акціонерним товариством і, за аналогією, товариством з обмеженою та додатковою відповідальністю (стаття 160) [2]. Подальше удосконалення законодавства в частині регулювання можливості обрання учасниками підприємства однорівневої структури корпоративного управління проявилось у зміні Законом №3587-ІХ від 22.02.2024р. Господарського кодексу України (стаття 65) [3]. Зазначені норми національного права остаточно відділили участь (володіння акціями, часткою) від контролю в акціонерних товариствах, а учасники (акціонери) на підставі них можуть самостійно обирати форму реалізації такого відділення – однорівнева чи дворівнева структури корпоративного управління. Відділення участі (володіння акціями, часткою) від контролю в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю, підприємствах, наразі, залишається компетенцією вищого органу таких корпорацій, та передбачається статутним документом (статутом, договором).

Учасники (акціонери), створюючи корпорацію, формують також систему її органів, яка становить структуру корпоративного управління [4, с. 165]. Органи реалізують *господарську компетенцію* корпорації. Під терміном «*господарська компетенція*» ми розуміємо сукупність усіх прав та обов'язків, якими наділяється корпорація (її органи), для участі в цивільних правовідносинах, а ці права та обов'язки виникають із самого факту створення

корпорації (формування її органів). Під терміном «корпорація» Спасибо-Фатєєва І.В. та Гарагонич О.В. розуміють будь-які господарські товариства, у яких статутний капітал поділяється на частки, їхні учасники (акціонери) мають права на частину прибутку товариства, на участь та голосування на загальних зборах учасників (акціонерів), тобто це будь-які господарські товариства, щодо яких у їхніх учасників (акціонерів) виникають корпоративні права [5, с. 85; 6, с. 29]. Ми використовуємо термін «корпорація» саме у такому його значенні.

Жигалкін І.П., характеризує діяльність органів корпорації, вказує, що органи виконують функції, які закріплюються в їхніх повноваженнях: волеутворююча, організаційна, внутрішньоуправлінська, контрольна [7, с. 108]. При цьому, загальні збори він характеризує як орган, що реалізовує волеутворюючу функцію корпорації, виконавчий орган – як орган, що здійснює управлінські та організаційні функції, а наглядову раду – як орган, що втілює функцію контролю [7, с. 108]. На противагу, Жорнокуй Ю.М. зазначає, що в публічних корпораціях загальні збори учасників (акціонерів) не можуть вважатись волеутворюючим органом, адже кількість учасників (акціонерів) є великою, їхні долі розпорошені, а всі справи ведуть набувачі контрольного пакету акцій (частки) та обрані переважно їхніми голосами члени виконавчого та наглядового органів [8, с. 10].

На нашу думку, загальні збори учасників (акціонерів) здійснюють обмежену волеутворюючу функцію корпорації, делегуючи її органам, які вони створюють в рамках обраної ними структури корпоративного управління. В подальшому, після створення, волеутворюючу функцію корпорації здійснюють її інші органи, із застереженням про те, що загальні збори учасників (акціонерів) можуть, за визначених законом, статутом, або договором обставин, змінювати суб'єктів, які виконують функції таких її органів, або погоджувати чи забороняти укладення певних правочинів. Однак, такий вплив не підміняє собою факт того, що волеутворююча функція корпорації делегована створеним органам. Саме такий механізм є реалізацією відділення участі (володіння акціями, часткою) від контролю, адже наділення загальних зборів учасників (акціонерів) всією повнотою волеутворюючої функції неминує призвело б до ототожнення інтересу учасників (акціонерів), нехай навіть спільного, із інтересом корпорації [4, с. 166].

В Цивільному кодексі України використовується формулювання, із якого випливає, що господарська компетенція загальних зборів учасників (акціонерів) може бути настільки розширеною, що ототожнюватиметься із компетенцією інших органів корпорації (прийняття зборами рішень із питань, що віднесені до компетенції інших органів), однак «якщо інше не встановлено

законом» (частина перша статті 98) [2]. В Господарському кодексі України для виробничих кооперативів також визначено, що компетенція загальних зборів може бути настільки розширеною, що ототожнюватиметься із компетенцією інших органів (частина друга статті 102) [3]. Аналогічне розуміння компетенції загальних зборів кооперативу визначено в Законі України №1087-IV (частина третя статті 15) [9]. Також, в Законі України №2121-III використовується термін «*виключна компетенція загальних зборів*» в тому розумінні, що учасники банку можуть розширити в статуті виключну компетенцію загальних зборів учасників (акціонерів), окрім тих питань, що законом або статутом віднесені до виключної компетенції ради банку (частина перша статті 38), однак, якщо рада банку не сформована, виключна компетенція ради банку може бути ототожнена із компетенцією загальних зборів за рішенням правління банку про передачу загальним зборам на розгляд того чи іншого питання (частина друга статті 38) [10]. В Законі України 5080-VI виконавчий орган в корпоративних інвестиційних фондах не передбачається взагалі, його функції здійснює компанія з управління активами (частина перша статті 14), термін «*виключна компетенція загальних зборів*» використовується в розумінні, що повноваження загальних зборів не можуть бути передані наглядовій раді (частина третя статті 17) [11].

В Законі України №2465-IX використовується термін «*виключна компетенція загальних зборів*» в тому розумінні, що делегування функцій, які входять до визначеної законами виключної компетенції загальних зборів, будь-яким створеним у корпорації органам не допускається (частина третя статті 39) [1]. Аналогічний зміст цього терміну для акціонерних товариств визначається Цивільним кодексом України (абзаци 7 та 8 частини другої статті 159) [2]. В Законі України №2465-IX компетенцією ради директорів вважаються всі питання діяльності акціонерного товариства, крім питань, що віднесені до виключної компетенції загальних зборів (частина перша статті 63), але компетенція загальних зборів може бути розширена за рішенням ради директорів, які передають їм будь-яке питання, що віднесене до компетенції ради директорів (частина друга статті 63) [1]. На противагу, в Законі України №2275-VIII використовується термін «*виключна компетенція загальних зборів*» в ширшому його розумінні: делегування функцій, які входять до визначеної законами компетенції загальних зборів, будь-яким створеним у корпорації органам не допускається, але якщо інше не випливає із вказаного Закону (частини перша та третя статті 30), також, учасники можуть розширити в статуті визначену вказаним Законом виключну компетенцію загальних зборів (частина четверта статті 30) [12].

Господарська компетенція ради директорів як колегіального органу, у якому поєднані функції управління та контролю, визначається статутним документом корпорації (статутом, договором), із урахуванням обмежень, встановлених законом. Отже, рада директорів наділяється загальними зборами учасників (акціонерів) господарською компетенцією, відтак таке наділення є проявом господарської компетенції останніх. Визначення меж господарської компетенції ради директорів як колегіального органу, у якому поєднані функції управління та контролю, залежить від того, які межі господарської компетенції загальних зборів учасників (акціонерів) випливають із статутного документу корпорації (статуту, договору), прийнятого у порядку та за змістом відповідно до закону. Також, для однорівневої структури корпоративного управління необхідно, щоб статутний документ корпорації (статут, договір) не допускав будь-якої можливості такого розширення господарської компетенції загальних зборів, що ототожнюватиметься із компетенцією ради директорів, окрім як з волі ради директорів (передачі радою директорів на розгляд загальними зборами будь-якого питання із сфери своєї компетенції).

Рада директорів є органом, що наділений повноваженнями діяти від імені корпорації у взаємовідносинах із третіми особами (набувати права для корпорації, здійснювати їх, створювати обов'язки, виконувати їх, нести відповідальність за їхнє невиконання), що неодмінно визначає питання чи реалізує рада директорів при цьому свою власну правосуб'єктність. Однією із теорій юридичної особи є теорія фікції, що полягає у штучній природі юридичних осіб, відсутності у них волі і свідомості, як наслідок, дієздатності, що компенсується представництвом [13, с. 38]. Схожим чином ми можемо описати природу органу юридичної особи. Жорнокуй Ю.М. зазначає, що орган корпорації є ідеальним поняттям, що не існує у реальному житті, а породжений правом із метою дати можливість формувати та виражати волю корпорації, обстоювати її інтереси [8, с. 9]. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону (частина перша статті 92) [2].

Кологойда О.В. зазначає, що відносини, які складаються між органом корпорації та самою корпорацією, є управлінськими, а не корпоративними, на відміну від відносин, які складаються між особами, уповноваженими на здійснення функцій органу корпорації, та самою корпорацією [14, с. 50-51]. Гарагонич О.В., аналізуючи суб'єктний склад відносин, які виникають у зв'язку із виконанням органами корпорації своїх функцій, вказує, що ці відносини виникають не між корпорацією та її органами, а між корпорацією та суб'єктами, які виконують функції її органів (учасниками, акціонерами,

директорами, агентами) [15, с. 110]. Суб'єктів, які виконують функції органу корпорації, слід вважати суб'єктами корпоративного управління [8, с. 11]. Крат В.І. вважає, що реалізація дієздатності для фізичної особи є природною дією, в той час як для юридичної особи, в силу її штучності, є дією її органів, а суб'єкти, які виконують функції органу корпорації, виступають не як фізичні особи, а як частина юридичної особи [16].

Верховний Суд, наразі, дотримується протилежних висновків у своїй правозастосовній практиці [17, 18]. Так, у справі №668/13907/13-ц корпорацією оскаржувався правочин, вчинений від її імені головою правління (суб'єктом, який виконує функції правління), із підстав перевищення представником його повноважень (абзац першої описової частини) [17]. У справі №522/22473/15-ц учасником корпорації оскаржувався правочин, вчинений від її імені директором (суб'єктом, який виконує функції правління), із підстав перевищення представником його повноважень (пункт 9) [18]. При застосуванні статті 241 Цивільного кодексу України Велика Палата Верховного Суду в обох справах виходила з того, що між корпорацією та керівником як особою, яка виконує функції органу правління корпорації, існують правовідносини представництва, а у вирішенні спору досліджувала питання наявності чи відсутності подальшого схвалення корпорацією оскаржуваних правочинів, вчинених представниками [17, 18].

Вважаємо означений підхід невиправданим наділенням органу корпорації власною правосуб'єктністю. Крат В.І. також критично сприймає постанову Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019р. у справі №911/2129/17 в частині її висновків, що між корпорацією та керівником як особою, яка виконує функції органу правління корпорації, існують правовідносини представництва (пункт 1.2) [16]. Ми підтримуємо твердження про те, що *«орган корпорації є частиною господарської організації, а не самостійним суб'єктом господарського права»* [6, с. 39].

Отже, рада директорів діє від імені корпорації, здійснює делеговані їй загальними зборами функції управління і контролю, при цьому є частиною корпорації, а суб'єкти, які виконують функції ради директорів (виконавчі та невиконавчі директори), діють не як фізичні особи, а як частина корпорації, тобто відносини представництва між ними та корпорацією відсутні. Законом №2465-IX визначено, що рада директорів вирішує всі питання діяльності акціонерного товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів (частина перша статті 63), а також, що рада директорів може винести на розгляд загальних зборів будь-яке рішення з питань, що належать до її компетенції (частина друга статті 63) [1]. Таким чином, межі

господарської компетенції ради директорів акціонерного товариства формуються навколо окресленої законом необхідності відділення участі (володіння акціями, часткою) від контролю, визначаються статутом. Межі господарської компетенції ради директорів товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, підприємства, за аналогією, можуть бути встановлені учасниками (акціонерами) шляхом відділення участі (володіння акціями, часткою) від контролю, що визначатиметься у статутному документі (статуті, договорі).

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022р. №2465-IX / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№18-19. ст. 81.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003р. №435-IV/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№40-44. ст. 356.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003р. №436-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№18-22. ст. 144.
4. Серт О.В. Поняття і сутність однорівневої структури корпоративного управління. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*. Матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції. 21 грудня 2023р. Львів - Торунь. 2023. с.с. 165-168.
5. Спасибо-Фатеєва І.В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. №6. 2014. с.с. 84-92.
6. Гарагонич О.В. Суб'єкти корпоративних відносин: теоретико-правові аспекти. *Право України*. №6. 2021. с.с. 26-45.
7. Жигалкін І. До визначення правового статусу керівника юридичної особи як її органу і як працівника. *Вісник Національної академії правових наук України*. №4. 2014. с.с. 105-113.
8. Жорнокуй Ю.М. Окремі питання визнання членів органів акціонерного товариства учасниками корпоративного конфлікту. *Підприємництво, господарство і право*. №9. 2015. с.с. 8-12.
9. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003р. №1087-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. ст. 35.
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000р. №2121-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №№ 5-6. ст. 30.

11. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05 липня 2012р. №5080-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 29. ст. 337.

12. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лютого 2018р. №2275-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №13. ст. 69.

13. Прилуцький Р.Б. Основні теорії юридичної особи та їх вплив на розвиток організаційних форм суб'єктів господарювання. *Юридична наука*. №3. 2013. с.с. 35-49.

14. Кологойда О.В. Окремі аспекти корпоративної відповідальності осіб, що здійснюють управління акціонерним товариством. *Господарське право та процес*. №4. 2016. с.с. 47-53.

15. Гарагонич О.В. Корпоративна природа правовідносин між акціонерним товариством і суб'єктами, які виконують функції його органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. №42. 2017. с.с. 109-114.

16. Крат В.І. Окрема думка від 05.01.2024р. у справі №149/184/21. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду. Електронний ресурс: [<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116258602>]. Дата звернення: 22.04.2024р.

17. Постанова від 27.06.2018р. у справі №668/13907/13-ц. Велика Палата Верховного Суду. Електронний ресурс: [<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977588>]. Дата звернення: 22.04.2024р.

18. Постанова від 01.03.2023р. у справі №522/22473/15-ц. Велика Палата Верховного Суду. Електронний ресурс: [<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110231822>]. Дата звернення: 22.04.2024р.

Сіщук Л. В.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

У сучасних умовах правотворення, за яких триває рекодифікація Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), внесення доповнень у формі ст. 96⁻¹ до чинного Кодексу, що містить визначення корпоративних відносин і корпоративних прав, зумовило сприятливі умови для подальшого наукового дослідження корпоративного права, як одного з базових елементів цивільного права. Адже внесення змін до ЦК України є відображенням колосальної довгорічної наукової діяльності відомих вчених-цивілістів, якою наведено методологічно підтверджені наукові аргументи, що корпоративні відносини є

такими відносинами, що засновані на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення і майнової самостійності їх учасників.

Водночас у працях про методологію наукових досліджень надаються пропозиції до удосконалення вчення про методологію та вибір методів дослідження юридичної науки, які, на думку вчених-теоретиків, нині застосовуються у наукових колах юридичної спільноти більш суб'єктивно без врахування потреб проведення наукових досліджень згідно сучасних вимог об'єктивної реальності. Тобто йде мова про те, що дослідниками визначається поле наукових розробок певної проблематики і застосовуються тільки ті методи наукового пізнання, які обираються вченим, а не ті, які варто обрати.

Також теоретиками пропонується виділяти чотирирівневу або трьохрівневу структуру методології наукових досліджень і наголошується на тому, що варто відмежовувати поняття методології наукових досліджень від методів наукової діяльності, розрізняти методологію наукових досліджень та методологію права, що варто розглянути детальніше. Зокрема, Г. Ю. Лук'янова зазначає, що методологія є вченням про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності, що має чотирирівневу структуру – фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретнонаукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань [3, с. 36]. Іншу позицію займає Т. В. Міхайліна, Ю. В. Гоцуляк, які пропонують обмежитися класичною тривірневою структурою методології юридичних досліджень, а саме: загальнонаукові методи дослідження, які здебільшого виробляються у межах загальної філософії, приватнонаукові методи дослідження, які розробляються у межах однієї науки або групи споріднених наук і спеціальні методи дослідження, методика застосування яких формується у межах однієї науки або групи споріднених наук [4, с. 29]. Останній підхід, на нашу думку, є більш конкретним і правильно згрупованим, оскільки дозволяє чітко розмежувати філософські, загальні і спеціальні методи наукового пізнання без додатково повторення чи поділу, а також взаємозаміни таких понять, як принципи дослідження, методи дослідження та техніка їх застосування при проведенні конкретної наукової діяльності.

М. Кельман також пропонує розмежовувати поняття «методологія правознавства» і «методологія права». Методологію правознавства автор розглядає як систему принципів та способів організації теоретико-пізнавальної діяльності у сфері дослідження державно-правової дійсності. Методологію права слід розуміти системою методів правового регулювання, тобто прийомів

впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин, а також систематизації нормативного матеріалу, тлумачення правових текстів та вчення про них [1, с. 35]. Якщо метою методів пізнання є виявлення нових закономірностей розвитку права та інших правових явищ, формування ефективної системи правових знань, то метою застосування методів правового регулювання є впорядкування суспільних відносин, досягнення правової визначеності [1, с. 43]. Вказаний підхід теж має наукове та практичне підґрунтя, оскільки хоча наукова діяльність має враховувати практичні здобутки у сфері права і, навпаки, практика має черпати ідеї вдосконалення з науки, тим не менш важливо розмежовувати методи наукової діяльності, що спрямовані на пізнання правових явищ об'єктивної дійсності, і методи правового регулювання суспільних відносин, що визначаються нормами законів та удосконалюються у результаті правотворчої діяльності.

У зв'язку з цим варто підкреслити, що наукове дослідження є цілеспрямованим пізнанням, результати якого виступають як система понять, законів і теорій. Мета наукового дослідження включає визначення об'єкта, достовірність вивчення його структури, характеристик, зв'язків на основі розроблення у науці принципів та методів пізнання для отримання корисних для діяльності людини результатів, впровадження в практику, отримання певного ефекту [5, с. 7]. Тому у вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження [5, с. 15].

Фундаментальні принципи ґрунтуються на узагальнюючих, філософських положеннях, що відображають найсуттєвіші властивості об'єктивної дійсності та свідомості з урахуванням досвіду, набутого в процесі пізнавальної діяльності людини. До них, зокрема, належить принцип діалектики, що відображає взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ дійсності [3, с. 36]. Усі досягнення минулого були опрацьовані у вигляді діалектичного методу пізнання реальної дійсності, в основу якого було покладено зв'язок теорії і практики, принципи пізнання реального світу, детермінованості явищ, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного [5, с. 16]. У правових наукових дослідженнях діалектичний метод є необхідною складовою процесу, оскільки метою правового впливу на суспільне життя є забезпечити стан відповідності норм права принципам моралі та інтересам суспільства, а також при проведенні наукової діяльності не втратити зв'язок науки і практики, що мають в ідеальному співвідношенні взаємодіяти та сприяти пізнанню правових явищ, їх сутності, і в той же час

наданню пропозицій щодо впровадження тих теоретичних моделей в правозастосовну практику, які найбільш ефективно зможуть подолати колізії чи заповнити прогалини у правовому регулюванні суспільних відносин.

До загальнонаукових принципів дослідження належать: історичний, термінологічний, функціональний, системний, когнітивний (пізнавальний), моделювання та інші [5, с. 17]. Звісно, що наукове дослідження для розуміння сутності об'єкта, щодо якого здійснюється наукове пізнання, потребує застосування історичного методу, який дозволяє краще зрозуміти специфіку сприйняття певного правового явища та фактори історичного впливу на його формування. Окрім того, нові знання досить часто отримують своє продовження у відродженні окремих ідей попередників – відомих вчених, оскільки саме на даному етапі еволюції правової дійсності є найбільш ефективною пропозицією, яка в минулому не могла бути реалізованою через певні історичні, політичні чи економічні умови стримування прогресу у регулюванні суспільних відносин. Для прикладу, в Україні перехід до виникнення ринкової економіки і розвитку корпоративних відносин відбувся на початку набуття статусу незалежної держави, що зумило можливість вивчення та впровадження європейських доктрин щодо створення та функціонування юридичних осіб на ринкових умовах, які мають глибоку історію становлення, розвитку і впровадження у практику з позитивним досвідом їх застосування.

Також варто приділити увагу системному підходу, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. До загальних характеристик системи відносять цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізацію [5, с. 20]. Завдяки системному підходу корпоративні відносини досліджуються як через розкриття цивільної сутності даного правового явища, якому притаманні приватні засади впливу на їх формування в економічному середовищі, так й через аналіз внутрішньої структури таких відносин, а саме об'єкт, суб'єкт та їх зміст, що теж є окремими об'єктами наукових досліджень, проведення яких дає можливість розкрити сутність корпоративного правовідношення, як цілісного правового явища об'єктивної дійсності.

Окрім того, в умовах динамічного розвитку сучасних правових відносин важливу роль у їх дослідженні відіграє синергетичний підхід, предметом якого є механізми спонтанного формування і збереження складних

систем, зокрема тих, які перебувають у стані стійкої нерівноваги із зовнішнім середовищем. Нестійкість системи розглядається як перешкода, що потребує обов'язкового подолання [5, с. 22]. В умовах подолання на міжнародній арені наслідків епідемій і в умовах воєнного стану на території України економічні процеси та їх утримання на належному рівні зумовили відповідний синергетичний вплив на наукові дослідження корпоративних відносин, шляхи удосконалення їх регулювання у повоєнний час та правотворчі процедури, які паралельно тривають з метою приведення нашого правового простору у відповідність до права Європейського Союзу, а також продовження рекодифікації Цивільного кодексу України відповідно до викликів часу.

Спеціальна методологія – це сукупність ідей або методів науки, які є базою для розв'язання конкретної дослідницької проблеми [5, с. 27]. Ці методи спрямовані на створення теоретичних узагальнень та формулювань закономірностей досліджуваних явищ, а їх мета полягає у поясненні відкритих явищ, встановленні закономірних зв'язків між явищами, формулюванні законів і закономірностей розвитку явищ і на цій основі передбаченні нових явищ [1, с. 46]. На теоретичному рівні дослідження використовуються такі методи, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, абстрагування, моделювання тощо. Саме завдяки цим методам стало можливим визначити поняття, ознаки та дослідити структуру корпоративного правовідношення, його співвідношення з іншими правовими явищами, їх взаємовплив на економічні процеси та суспільний розвиток загалом, а також виокремити основні аргументи, що визначають правову сутність цих відносин, критерії їх класифікації та визначення місця у системі цивільного правовідношення.

Як зазначає О. Д. Крупчан, нині пріоритетними є проблеми окремих груп майнових та немайнових відносин, а також питання, що виникають у сфері правозастосування. При цьому дослідження мають характеризуватися двома ознаками: єдністю правової системи України з акцентуванням на адаптацію національного права до *acquis communautaire* ЄС, а також збереженням «чистоти» приватного права, що забезпечується належним окресленням його предмета та методу правового регулювання, а також його принципами справедливості, розумності, добросовісності та іншими [2, с. 30].

Впродовж останнього десятиліття одним з таких пріоритетних напрямків були наукові дослідження поняття і правової сутності корпоративних відносин та визначення їх місця в системі правового регулювання цивільного правовідношення. Нині, враховуючи Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і документацію, яка готується Україною для вступу до Європейського Союзу, важливість наукових

розробок полягає в аналізі специфіки становлення та розвитку корпоративних відносин у країнах Європи і США, а також їх законодавства, рекомендацій, директив Європейського Союзу та міжнародних договорів у частині їх імплементації в українське корпоративне право, їх правовий, економічний та соціальний ефект на правову систему України та на наше громадянське суспільство.

Отже, методологія наукових досліджень корпоративних відносин відіграє важливе значення для проведення науково-дослідної роботи у сфері корпоративного права і управління. За допомогою філософських принципів, загальних та спеціальних методів дослідження можна визначити найбільш ефективні для запозичення стандарти європейської та міжнародної доктрини, законодавства і практики, що сприятимуть розкриттю сутності корпоративних відносин, удосконаленню їх регулювання та позитивно впливатимуть на економіку, правотворчість та громадянське суспільство нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. Психологія і суспільство. 2015. № 4. С. 33 – 46.
2. Крупчан О. Д. Методологічні виміри сучасного вітчизняного приватного права. Приватне право і підприємництво. 2016. Випуск 16. С. 30 – 34.
3. Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 4. 2011. С. 33 – 43.
4. Міхайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В. Криза методології сучасних юридичних досліджень. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 65, 2021. С. 26 – 30.
5. Стояцька Г. М. Методологія наукових правових досліджень: курс лекцій. Дніпро, 2016. 77 с.

Софіюк Т. О.

СИМУЛЯЦІЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Фізична особа має право на індивідуальність. Фізична особа має право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 300 Цивільного кодексу України).

Дослідженням регулювання особистих немайнових прав, пов'язаних із правом фізичної особи на індивідуальність, займалися такі вчені, як Kharytonov & Kharytonova (2018, 2019, 2022), Kodynets (2016, 2018), Kokhanovska (2006, 2021), Kuznietsova, Kharytonov, Maidanyk et al. (2013), Onishchenko (2021), Slipchenko (2013), Slipchenko & Zhornokui (2019), Stefanchuk (2007a, 2007b, 2018), Stefanchuk & Posykaliuk (2013), Zaika, Kukhariev, Skrypnyk, Burlakov & Ilkiv (2022) та інші.

Проте у вітчизняній цивілістиці до цього часу не звернено належної уваги на проблему симуляції громадської думки. Це утворює потребу в розв'язанні важливого наукового і практичного завдання – вивчення вказаного явища. Сучасні вчені торкалися деяких аспектів зазначеної проблеми. Зокрема, було досліджено громадянське суспільство та особисті немайнові права (Kuznietsova, 2015). Проте у сфері дослідження громадської думки і розумової свободи у демократичні часи є низка питань, які потребують уважного аналізу.

Метою доповіді є обґрунтування необхідності законодавчого закріплення права фізичної особи на індивідуалізацію думки і почуття.

Розпочнімо зі звернення до питання визначення і розмежування громадської думки і народних настроїв.

Lukacs (2005) стверджував: ««Громадська думка» як така належала радше дев'ятнадцятому сторіччю; це була думка, і часто загальноприйнята думка, середніх класів. (Bagehot: думка «лисих джентльменів, які сидять на задньому сидінні omnibus»). Крім того, у тому тепер усе більш віддаленому минулому все ще існували помітні розбіжності між думками та настроями. «Громадську думку»... у наші часи, навіть протягом усього двадцятого століття... надто часто плутають із народними настроями. Але «громадське» і «народне», «думка» і «настрої» — це не одне й те саме... відмінності між публічно висловленими думками та приватними чи навіть народними настроями часто помітні... Проблема... отже, існує... з тим, що часто неточно називають громадською думкою» (с. 177–178).

На наш погляд вивчення теоретичних підходів до аналізу явища громадської думки, наявних у науковій літературі, допоможе нам краще зрозуміти поняття права фізичної особи на індивідуалізацію думки і почуття та його значення. Звернімося до дослідження питання тиранії більшості й симуляції громадської думки.

Думка є сила невидима і майже неловима, яка сміється з будь-якої тиранії (Tocqueville, 2010a, с. 417).

Тиранія полягає в тому, що найсильніші вдаються до сили без нагальної потреби і дозволяють собі те, чого не дозволить собі рівний з рівними (Брусе, 1995b, с. 986).

Tocqueville (2010a) стверджував: “Тиранія в демократичних республіках... звертається просто до душі. Повелитель... каже: Ви можете думати інакше, ніж я; Ваше життя, майно, все залишається при Вас, але з цього дня Ви чужий між нами. Ви зберігаєте Ваші права громадянина, але вони стануть для Вас некорисними, бо якщо Ви запропонуєте себе на вибір Ваших співгромадян, то вони Вас не оберуть, і якщо Ви вимагатимете від них тільки поваги, то й тоді вони будуть удавати, що відмовляють Вам у ній. Ви залишитеся серед людей, але втратите свої права людини. Коли Ви наблизитеся до когось із собі подібних, то вони утікатимуть від Вас, як від істоти нечистої; і навіть ті, хто вірить у Вашу невинуватість, залишать Вас, бо інакше їх також стали б уникати. Ідіть з миром, я залишаю Вам життя, але воно буде гіршим за смерть” (с. 418-419).

Як раніше сказав Holtzendorff (1879) “Страх перед можливістю перетворення думки на дію править за узду для тих, хто не хоче підкоритися їй добровільно” (с. 48).

Але настав новий розвиток подій, чого навіть Токвіль... не врахував і, можливо, навіть не міг взяти до уваги. Це був зростаючий і, зрештою, переважний вплив публічності, її маніпуляцій та її дедалі всепроникнішої присутності. Це була... часто нова небезпека для демократії, менш пряма, але, можливо, навіть більш підступна, ніж тиранія більшості (Lukacs, 2005, с. 185-186). Джеймс Фенімор Купер (як цитується в Lukacs, 2005) стверджував, що зусилля «створити громадську думку... полягають в симуляції існування загального почуття на користь або проти будь-якої конкретної людини або заходу; настільки велика повага до громадської думки в такій країні, що люди фактично поступаються своїми почуттями тому, яке, на їхню думку, є почуттям більшості» (с. 186). Тож цього... письменника не так хвилювала перспектива тиранії більшості чи навіть повага до громадської думки, як її симуляція (Lukacs, 2005, с. 186).

Тому йдеться не про те, що є істинним чи правильним з моральної точки зору, а про те, що здається правильним разом з іншими. Залежно від того, наскільки жадібною та антагоністичною є мегабредня, згубні наслідки можуть варіюватися від дратування до краху цивілізації (Larsen, 2022).

З огляду на зазначене перейдімо тепер до вивчення явища фаталізму народної маси.

Larsen (2022) стверджував: “Більшість з нас хотіли б вірити, що люди піддаються брехні та політичному екстремізму, тому що їх підштовхують до цього, нічого не підозрюючи... Інші, з іншого боку, стверджуватимуть, що люди мають не дуже приємні якості, і що саме нова медіа-реальність виявляє в нас найгірше”.

Як сказав Walbank (1957), “Душа може мати хвороби, які можна порівняти з виразками і пухлинами в тілі. Частково такі хвороби викликані поганим вихованням, а частково – прихильністю до жорстоких і жадібних лідерів” (с. 145).

Слабкість, властива нам, людям, полягає в тому, що ми часто підкоряємося силі; доводиться поступатися, ми не можемо бути завжди сильнішими (Воéтіе, 1576, с. 5).

Першою причиною добровільного рабства є звичка (Воéтіе, 1576, с. 15).

Для людини природно бути вільною і бажати бути нею, але разом з тим природа її така, що вона зникає до того, до чого вона привчена (Воéтіе, 1576, с. 15).

Не можна заперечувати, що й природа має над нами чималу владу, захоплюючи нас, куди їй бажається й змушуючи нас виявляти добрі чи погані схильності, а проте слід визнати, що вона має над нами меншу владу, ніж звичка: бо природні схильності, хоч би які гарні вони були, втрачаються, якщо їх не підтримувати, і виховання завжди змінює нас по-своєму, у той чи інший бік, незважаючи на природні дані (Воéтіе, 1576, с. 12–13).

Звернімося тепер до з'ясування значення розумової свободи та її співвідношення з громадською думкою у демократичні часи.

Як зазначив Брайс (1995b), “Відсутності розумової свободи Токвіль приписує не лише нестачу великих державних людей, а й низький рівень літератури, наукових знань та розумової діяльності” (с. 991).

Що більше культура стає загальнодоступною, то більше вона перешкоджає групам вироджуватися у касту (Prins, 1895, с. 139).

Необхідно забезпечити людині можливість вільно виявляти властиві їй здібності та давати їм належне застосування (Prins, 1895, с. 38).

Книги та науки найбільше дають людям можливість дізнатися про себе і збуджують ненависть до тиранії (Воéтіе, 1576, с. 15). Як сказав Vargas Llosa (2023), “Ми повинні визнати інтелектуальну перевагу літератури, слів та ідей над образами, які залишають досить швидкоплинний слід у нашій пам'яті... Література потребує свободи, щоб існувати... З цієї свободи народжуються інші: свобода змінювати уряд або просто критикувати його, свобода судити з цілковитою незалежністю та дискутувати між собою, якими б різними не були

наші думки”. Натомість ми отримали фабрики тролів, екстремізм, мову ненависті, фейкові новини, поляризацію, ... перевірку фактів і критику джерел в Інтернеті як окремий предмет у школі (Larsen, 2022).

Levy (2023) стверджував: “Роман – надзвичайна протиотрута від отрути, яку щодня виділяють соціальні мережі. Розвиваючи у читача співчуття, дозволяючи йому розуміти, а не засуджувати чи упереджувати. Дозволяючи вам відчувати та заглибитися в джерело твору, чого, на жаль, не можна сказати про мережі, які часто зводяться до пліток або, що ще гірше, до маніпуляцій чи дезінформації”.

Драматичні та радикальні ідеї, які ми давно вважали застарілими, набрали вітер у вітрила. Культурна війна, озлобленість, боротьба за правду та потяг до авторитарного дають привід для занепокоєння (Larsen, 2022).

Chesterton (як цитується в Lukacs, 2005) сказав: “Жадання цивілізації... це апетит, який нелегко оцінити зараз, коли люди настільки надмірно цивілізовані, що можуть жадати лише варварства” (с. 54).

Отже, концентрація влади та поневолення особистості зростатимуть у демократичних народів не лише разом із розвитком рівності, а й пропорційно їхньому невігластву (Tocqueville, 2010b, с. 1213).

З огляду на зазначене ми вважаємо за необхідне запропонувати законодавчо закріпити у Цивільному кодексі України право на індивідуалізацію думки і почуття. Ми пропонуємо сформулювати законодавче визначення права фізичної особи на індивідуалізацію думки і почуття таким чином:

Стаття 300-1. Право на індивідуалізацію думки і почуття.

Фізична особа має право на особисті індивідуальні думки та почуття, в тому числі у сфері творчої діяльності.

Фізична особа має право не поступатися власними думками та почуттями впливові публічності, в тому числі соціальних мереж, якщо вона не заподіює шкоду іншим.

Фізична особа має право не бути підданою впливу переконань, які обмежують або забороняють повну незалежність суджень та обговорення, за винятком випадків, передбачених законом.

Список використаних джерел

1. Boétie, É. de la. (1576). *The Discourse of Voluntary Servitude*. (H. Kurz, Trans). Indianapolis: Unknown. Retrieved from https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2250/Boetie_Discourse1520_EBk_v6.0.pdf [in English].

2. Bryce, J. (1995b). *The American Commonwealth*. (Vol. 2). Indianapolis: Liberty Fund. Retrieved from https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/697/0004-02_Bk.pdf [in English].
3. Holtzendorff, F. von. (1879). *Wesen und Werth der öffentlichen Meinung [Nature and Value of Public Opinion]*. München: M. Rieger. Retrieved from <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044103210654&seq=5> [in German].
4. Kharytonov, Ye. O., & Kharytonova, O. I. (2019). Tsyvilistychni katehorii doby informatsiinoho suspilstva u natsionalnii doktryni pryvatnoho prava: pravovidnosyny [Civil Categories of the Information Society Era in the National Private Law Doctrine: Legal Relations]. *Pravo Ukraini – Law of Ukraine*, 1, 136–153. O. D. Sviatotskyi (Eds.). Retrieved from <https://rd.ua/storage/lessons/570/352Юридичний%20журнал%20Право%20України.№1.2019..pdf#page=136> [in Ukrainian]. Doi: 10.33498/loou-2019-01-136
5. Kharytonov, Ye. O., & Kharytonova, O. I. (2022). *Pryvatne pravo yak kontsept. Protystoiannia vidkrytoho ta zakrytoho suspilstv i pryvatne pravo. Chastyna I. Pryvatne pravo u vidkrytomu suspilstvi* [Private Law as a Concept. The Confrontation of the Opened and Closed Societies and the Private Law. Part I. Private Law in the Opened Society]. (Vol. 5). Odesa: Feniks [in Ukrainian].
6. Kharytonov, Ye. O., & Kharytonova, O. I. (Ed.). (2018). *Aktualni problemy tsyvilistyky u tsyfrovu dobu [Topical Issues of Civil Law in the Digital Era]*. Odesa: Yurydychna literatura [in Ukrainian].
7. Kodynets, A. O. (2018). Dohovirni vidnosyny u sferi nadання prav na informatsiiu: okremi aspekty pravovoho rehuliuвання [The Contractual Relation on Disposal of Information: Some Aspects of Legal Regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu: seriia: Pravo – Scientific Bulletin of The Uzhhorod National University: series: Law, Vol. 1, 49*, 122–125. Yu. M. Bysaha (Eds.). Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34657/1/ДОГОВІРНІ%20ВІДНОСИНИ%20У%20СФЕРІ%20НАДАННЯ.pdf> [in Ukrainian].
8. Kodynets, A. O. (2016). *Tsyvilno-pravove rehuliuвання zoboviazalnykh informatsiinykh vidnosyn [Civil Law Regulation of Obligatory Information Relations]*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
9. Kokhanovska, O. V. (2006). *Teoretychni problemy informatsiinykh vidnosyn u tsyvilnomu pravi [Theoretical Problems of Informational Relations in the Civil Law]*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskyi universytet” [in Ukrainian].

10. Kokhanovska, O. V. (2021). Pravotvorchist u sferi osobystykh nemainovykh prav v umovakh postludstva [Lawmaking in the Field of Personal Non-Property Rights in the Conditions of Posthumanity]. *Pravo Ukraini – Law of Ukraine*, 12, 176–194. O. D. Sviatotskyi (Eds.). Retrieved from <https://pravoua.com.ua/en/store/download/?dtype=article&id=3665> [in Ukrainian]. Doi: 10.33498/louu-2021-12-176

11. Kuznietsova, N. S. (2015). Hromadianske suspilstvo ta osobysti nemainovi prava [Civil Society and Personal Non-Property Rights]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 4, 9–17. O. D. Sviatotskyi (Eds.). [in Ukrainian].

12. Kuznietsova, N. S., Kharytonov, Ye. O., Maidanyk, R. A. et al. (Eds.). (2013). *Pravova doktryna Ukrainy Doktryna pryvatho prava Ukrainy [The Legal Doctrine of Ukraine: The Doctrine of Private Law of Ukraine]*. (Vols. 1-5). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

13. Larsen, B. (2022). Folket har alltid rett, bortsett fra når de tar feil [The People are Always Right, except when They are Wrong]. *Tendens – Tendency*, 5 December. Retrieved from <https://tendens.no/kommentar/folket-har-alltid-rett-bortsett-fra-nar-det-tar-feil/> [in Norwegian].

14. Levy, M. (2023, October 21). Marc Levy : "La Russie se sert des enfants ukrainiens pour éliminer un peuple, sa culture, son Histoire" [Marc Levy: "Russia is using Ukrainian Children to Eliminate a People, its Culture, its History"]. (J. Vermelin, Interviewer). Retrieved from <https://www.tflinfo.fr/culture/la-symphonie-des-monstres-robot-laffont-versilio-livre-marc-levy-la-russie-se-sert-des-enfants-ukrainiens-pour-eliminer-un-peuple-sa-culture-son-histoire-2273642.html> [in French].

15. Lukacs, J. (2005). *Democracy and Populism: Fear and Hatred*. New Haven: Yale University Press. Retrieved from <https://dokumen.pub/democracy-and-populism-fear-and-hatred-0300107730-9780300107739.html> [in English].

16. Onishchenko, N. M. (2021). Prava, svobody i zakonni interesy yak zahalnoliudski nadbannia [Rights, Freedoms and Legitimate Interests as Common Heritage]. M. Holdenblat (Eds.), *Formation of Innovative Potential of World Science: Collection of Scientific Papers «SCIENTIA» with Proceedings of The I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 1)*, (pp. 86–88). Tel Aviv, State of Israel: European Scientific Platform. Retrieved from <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/issue/view/07.05.2021/525> [in Ukrainian]. Doi: 10.36074/scientia-07.05.2021

17. Prins, A. (1895). *L'organisation de la liberté et le devoir social [The Organization of Freedom and Social Duty]*. Bruxelles: T. Falk; Paris: F. Alcan. Retrieved from <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k75851q/f8.item> [in French].

18. Slipchenko, S. O. (2013). *Osobysti nemainovi pravovidnosyny shchodo oborotozdatnykh ob'ektiv [Personal Non-Property Relations Concerning Negotiable Objects]*. Kharkiv: Disa plus [in Ukrainian].

19. Slipchenko, S. O., Zhornokui Yu. M. (2019). Osobysti nemainovi prava u natsionalnii doktryni tsyvilnoho prava [Personal Non-Property Rights in the National Doctrine of Civil Law]. *Pravo Ukraini – Law of Ukraine*, 1, 105–119. O. D. Sviatotskyi (Eds.). Retrieved from <https://pravoua.com.ua/ua/store/download/?dtype=article&id=2954> [in Ukrainian].
Doi: 10.33498/louu-2019-01-105

20. Stefanchuk, R. O. (2007a). Osobysta svoboda ta pravo na svobodu: tsyvilno-pravovi aspekty [Personal Freedom and Right to Freedom: Civil Law Aspects]. *Universytetski naukovy zapysky – University Scientific Notes*, 2, 170–177. R. I. Kondratiev (Eds.). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_2_24 [in Ukrainian].

21. Stefanchuk, R. O. (2007b). *Osobysti nemainovi prava fizychnykh osib u tsyvilnomu pravi (poniattia, zmist, systema, osoblyvosti zdiisnennia ta zakhystu) [Personal Intangible Rights of Individuals in the Civil Law (Concept, Content, System, Special Aspects of Conduct and Protection)]*. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava [in Ukrainian].

22. Stefanchuk, R. O. (2018). Informatsiini tekhnolohii ta pravo: quo vadis? [Information Technologies and Law: Quo Vadis?]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 1, 30–50. O. D. Sviatotskyi (Eds.). Retrieved from: <https://pravoua.com.ua/ua/store/download/?dtype=article&id=2688> [in Ukrainian].
doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-01-030>

23. Stefanchuk, R. O., & Posykaliuk, O. O. (2013). Tsyvilno-pravove rehuliuвання osobystykh nemainovykh vidnosyn fizychnykh osib u konteksti dosvidu zakonodavstva yevropeiskykh krain [Civil Law Regulation of Personal Non-Property Relations of Natural Persons in The Context of The Legislative Experience of European Countries]. *Tsyvilne zakonodavstvo Ukrainy v konteksti rozvytku yevropeiskoho pryvatnoho prava – The Civil Legislation of Ukraine in The Context of European Private Law*, (pp. 9–48). Yu. V. Bilousov (Ed.). Kyiv: Redaktsiia Zhurnalu “Pravo Ukrainy”. Retrieved from https://www.pravoua.com.ua/ua/store/cdownload/academy/academ_2/ [in Ukrainian].

24. Tocqueville, A. de. (2010a). *Democracy in America: Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique*. (J. T. Schleifer, Trans). E. Nolla (Ed.). (Vol. 2). Indianapolis: Liberty Fund. Retrieved from <https://oll-resources.s3.us-east->

2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2286/Tocqueville_1532.02_LFeBk.pdf [in English].

25. Tocqueville, A. de. (2010b). *Democracy in America: Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique*. (J. T. Schleifer, Trans). E. Nolla (Ed.). (Vol. 4). Indianapolis: Liberty Fund. Retrieved from https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2288/Tocqueville_1532.04_LFeBk.pdf [in English].

26. Vargas Llosa, M. (2023, February 9). Discours de réception de M. Mario Vargas Llosa [Reception Speech by Mr. Mario Vargas Llosa]. Retrieved from <https://www.academie-francaise.fr/discours-de-reception-de-m-mario-vargas-llosa> [in French].

27. Walbank, F. W. (1957). *A Historical Commentary on Polybius* (Vol. 1. Commentary on Books I–VI). Oxford: The Clarendon Press. Retrieved from <https://vdoc.pub/documents/a-historical-commentary-on-polybius-vol-1-commentary-on-books-1-6-49ivgop0ehl0> [in English].

28. Zaika, Y. O., Kukhariev, O. Y., Skrypnyk, V. L., Burlakov, S. Y., & Ilkiv, O. V. (2022). Protection of Honour and Dignity: Theoretical and Practical Issues. *International Journal of Public Law and Policy*, 8 (3-4), 202–214. Retrieved from <https://www.inderscienceonline.com/doi/pdf/10.1504/IJPLAP.2022.124423> [in English]. <https://doi.org/10.1504/IJPLAP.2022.124423>

Старинський М. В.
ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК НЕОБХІДНИЙ
ЕЛЕМЕНТ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ
ДЕРЖАВИ І ЙОГО ЗАКРІПЛЕННЯ
В КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ ДЕРЖАВ

Одним з найбільш важливих факторів розвитку сучасного світу є глобалізація як процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції і уніфікації [1, с. 304]. Глобалізація економіки, науки, технологій, комунікацій поряд з глобалізацією інформаційного середовища значно підвищило можливості як суспільств так і окремих індивідів.

Разом з цим світова економічна система перетворюється в сукупність економічних систем окремих держав, що активно взаємодіють між собою. При цьому абсолютизація ринку і вільної конкуренції призвели до заперечення ролі національної держави як ефективного регулятора економіки. Наслідком цього стало те, що все більший і більший об'єм державних функцій (захист території, економічний розвиток, екологічна безпека) доводиться вирішувати узгоджено

і у співпраці з іншими державами, вилучаючи для цього ресурси окремих держав на користь загального блага. Також інтеграційні процеси проявилися і в тому, що відбулося укріплення економічних і політичних позицій окремих об'єднань, які в певних випадках стали значно потужнішими ніж держави. Як результат – відбулося викривлення національних пріоритетів розвитку держав, знищення основ національного підприємництва та втрата державами самостійно розпоряджатись їх ресурсами на благо свого населення.

В зазначеній ситуації об'єктивно постає ряд питань, відверта відповідь на які є запорукою подальшого розвитку будь-якої сучасної держави. Одним з найбільш важливих питань для держави є питання можливості вільно, на власний розсуд, проводити свій розвиток і використовувати всі наявні в неї ресурси. В сучасному світі така можливість пов'язується з наявністю економічного суверенітету як ознаки держави. Разом з тим, на сьогодні, дослідження питань економічного суверенітету, не дивлячись на його надзвичайну важливість, знаходяться лише на початковій стадії і потребують свого подальшого розвитку.

Як свідчить аналіз наукової літератури та практики функціонування держав у світі, економічний суверенітет будь-якої держави є формою об'єктивації матеріальної складової її фактичного суверенітету[2, 4, 5]. В науковій літературі з деякими застереженнями поряд з назвою «економічний суверенітет» використовують також такі назви як «фінансовий суверенітет», «податковий суверенітет», «ресурсний суверенітет»[2]. В цілому можна погодитися з таким підходом, оскільки в умовах світової глобалізації саме наявність у держави економічних можливостей самостійно розвиватись власними матеріальними ресурсами, що об'єктивуються у її фінансах, податках, валютних і грошових надходженнях дає підстави вважати її такою, що володіє державним суверенітетом.

У науковій літературі, що присвячена дослідженню економічного суверенітету, висловлюється багато поглядів щодо нього[2, 4, 5]. Але разом з тим, з нашої точки зору, найбільш чітко зміст економічного суверенітету був сформульований Ю.В. Байдінім. Так, аналізуючи позиції науковців щодо економічного суверенітету, вчений дійшов висновку, що основними моментами, на які варто звертати увагу, є : а) суверенне право держави розпоряджатись своїми ресурсами; б) здатність державної влади самостійно визначати напрямки своєї економічної політики; в) суверенне право вступати в міжнародні об'єднання; г) визнання рівноправності всіх держав у міжнародних економічних відносинах, повага до економічних інтересів держав, право на участь у рішенні міжнародних економічних проблем і перш за все тих, які

стосуються національних інтересів. Врахування зазначених моментів дало можливість Ю.В. Байдіну, розкриваючи зміст економічного суверенітету, визначити його як можливість держави самостійно приймати рішення по питаннях розвитку національної економіки шляхом реалізації сукупності суверенних прав держави в економічній сфері[3, с. 100-101]. При цьому суверенні права в економічній сфері об'єктивуються в економічній політиці, яку може проводити держава.

Враховуючи те, що економічний суверенітет держави це її можливість самостійно, без вказівки від інших держав, розпоряджатись своїми ресурсами при їх взаємодії, питання його закріплення на міжнародному рівні поставало досить давно і знайшло своє вирішення в прийнятті Генеральною Асамблеєю ООН 12 грудня 1974 року Хартії економічних прав і обов'язків держав[6]. Даним актом на міжнародному рівні були закріплені основні засади міжнародної економічної взаємодії держав. Зокрема були закріплені такі принципи економічної і політичної взаємодії як: суверенітет, територіальна цілісність і політична незалежність держав; суверенна рівність всіх держав; ненапад; невтручання; взаємна і справедлива вигода; мирне співіснування; рівноправність і самовизначення народів; мирне врегулювання суперечок; усунення несправедливостей, що виникли в результаті застосування сили, які позбавляють будь-яку націю природних коштів, необхідних для її нормального розвитку; сумлінне виконання міжнародних зобов'язань; повага прав людини і основних свобод; відсутність прагнення до гегемонії і сферам впливу; сприяння міжнародній соціальній справедливості; міжнародне співробітництво з метою розвитку; вільний доступ до моря і з нього для країн, які не мають виходу до моря, в рамках вищевказаних принципів.

Хартія закріпила фундаментальне положення відповідно до якого кожна держава має і повинна вільно здійснювати повний постійний суверенітет над усіма своїми багатствами, природними ресурсами і економічною діяльністю, включаючи право на володіння, використання та експлуатацію. При цьому за державами було визнано право вільно розпоряджатись своїми ресурсами і діяти відповідно до встановленого ним правового порядку, яке об'єктивувалось у трьох основних правах: регулювати і контролювати іноземні інвестиції в межах дії своєї національної юрисдикції згідно зі своїми законам і постановам і у відповідності зі своїми національними цілями і першочерговими завданнями; регулювати і контролювати діяльність транснаціональних корпорацій в межах дії своєї національної юрисдикції і вживати заходів щодо забезпечення того, щоб така діяльність не суперечила її

законам, нормам і постановам і відповідала їй економічній та соціальній політиці; націоналізувати, експропріювати або передавати іноземну власність.

При цьому за державами було визнано право брати участь в міжнародній торгівлі і в інших формах економічного співробітництва, незалежно від будь-яких відмінностей в політичних, економічних і соціальних системах. Хартія констатувала, що жодна держава не повинна піддаватися будь-якої дискримінації, заснованої лише на таких відмінностях.

При здійсненні міжнародної торгівлі та інших форм економічного співробітництва кожна держава може вільно вибирати форми організації своїх зовнішньоекономічних відносин та укладати двосторонні і багатосторонні угоди міжнародного економічного співробітництва, що відповідають його міжнародним обов'язків і потреб.

Закріплюючи зазначені положення на міжнародному рівні ООН ставила собі за мету встановити загальноприйняті норми міжнародної економічної взаємодії та створення справедливого міжнародного правопорядку, підтримання міжнародного миру і безпеки, розвиток дружніх відносин між націями і здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем в економічній і соціальних сферах. Це вимагало від держав підтвердити ці положення на національному рівні та закріпити їх у національних законодавствах, що в своїй переважній більшості це було зроблено на рівні конституцій держав, як актив на основі яких функціонують практично всі держави.

Практично кожна конституція містить положення якими закріплюється право власності народу на природні багатства і можливість їх використовувати для блага нації. Прикладом може бути ст. 15 Конституції ФРГ відповідно до якої «земля і надра, природні ресурси і засоби виробництва можуть бути передані з метою усупільнення в суспільну власність або в інші форми суспільного господарства відповідно до закону, ...». Також конституції держав закріплюють положення, що стосуються фінансової складової їх функціонування, а саме положення які визначають право держави встановлювати систему податків та зборів. При цьому в одних випадках за державою закріплюється виключне право приймати такі закони (ст. 105 Основного закону ФРН) в інших закріплюється положення відповідно до якого лише законами можуть бути введені чи відмінені податки і збори (ст. 47 Конституції Французької республіки, ст. 84 Конституції Японії, розділ 8 ст. 1 Конституції США).

Також конституції держав містять положення які закріплюють суверенне право держави вступати у міжнародні зносини з іншими державами

та укладати міжнародні договори. При цьому в одних випадках мова може йти про загально-цивілізаційне співробітництво (ст. 88 Конституції Французької Республіки), в інших випадках – право державних органів на укладення договорів пов'язаних з міжнародною торгівлею (Розділ 8 ст. 1 Конституції США).

Значна увага в конституціях приділена питанням захисту території держави. Зокрема закріплюється право нації на захист, що реалізується урядом (ст. 20 Конституції Французької Республіки, ст. 15-а Основного закону ФРГ) та право оголошення війни для захисту своєї держави (ст. 35 Конституції Французької Республіки). Досить цікавим є положення конституцій окремих держав, які в силу різних соціально-політичних причин відмовились від війни як інструменту вирішення міжнародних питань. Так в ст. 9 Конституції Японії закріплено: «Щиро прагнучи міжнародного миру, заснованого на справедливості і порядку, японський народ на вічні часи відмовляється від війни як способу здійснення державного суверенітету, а також від загрози збройною силою або застосування її як засобу вирішення міжнародних суперечок. Для досягнення цієї мети ніколи надалі не створюватимуться сухопутні, морські і військово-повітряні сили, так само як і інші види військового потенціалу. Право держави на ведення війни не визнається».

Таким чином як бачимо основний вектор конституційного закріплення економічного суверенітету здійснюється в напрямку закріплення права власності на природні багатства, що знаходяться на території держави, суверенного права на встановлення та справляння податків, зборів та митних платежів з різних видів економічної активності яка здійснюється на території держави, права на укладення міжнародних договорів та права на захист своєї території.

Все зазначене переконливо свідчить про те, що в сучасних умовах економічний суверенітет є невід'ємним елементом сучасної держави та її характеристикою, оскільки вказує на її суверенне право вирішувати самостійно власні, внутрішні питання пов'язані з економічною діяльністю.

Список використаних джерел:

1. Francesco Montanaro, Federica Violi. The Remains of the Day: The International Economic Order in the Era of Disintegration. *Journal of International Economic Law*, Volume 23, Issue 2, June 2020, P. 299–322, <https://doi.org/10.1093/jiel/jgaa018>
2. Starinskyi M., & Zavalna, Z. Economic sovereignty of a modern state in the context of sustainable development. *Law, Business and Sustainability Herald*, 2021, 1(2), 5–15. <https://doi.org/10.46489/lbsh.2021-1-2-1>

3. Байдін Ю.В. Економічний суверенітет держави: проблеми визначення змісту // Декларація про державний суверенітет України – передмова її незалежності та демократичного розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 16 червня 2010 р. / Редкол. Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк, Г.В. Чапала. – Х.: НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування, 2010. С. 100-101.

4. Мочерный С. Национальный и экономический суверенитет страны. Экономика Украины. 2005. №10. С. 4-13.

5. Старинський М., Кисельова О., & Шлапко Т. Забезпечення економічної безпеки України як складова економічного суверенітету нашої держави в стані війни // Давид і Голіаф: проблеми безпеки та сталого розвитку України в умовах війни. Монографія. Львів: Львівський університет бізнесу та права. 2022. С. 186-221. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6811019>

6. Харгія економічних прав і обов'язків держав. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077#Text

Тищенко Ю. В.

ПОНЯТТЯ БІЖЕНЕЦЬ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

З проблемою біженців людство стикнулося досить давно (перші міграції Homo sapiens зі Східної Африки на північ можна назвати першим прикладом такого явища), проте правове врегулювання цього питання на міждержавному рівні почалося тільки на початку ХХ століття.

Розглядаючи правовий статус біженців в міжнародному приватному праві, варто почати із дослідження еволюції цієї дефініції. Хоча категорія «біженець» більш властива міжнародному публічному праву, проте, ці особи отримуючи такий статус в країні перебування, реалізують свої права на працю, на житло на освіту, що пов'язано із їх вступом в приватно-правові відносини.

Одним із перших міжнародних документів є Конвенція про статус біженців, що прибувають з Німеччини від 1938 року, де біженцями визнавалися особи, які володіють чи володіли німецьким громадянством і які не володіють жодним іншим громадянством, щодо яких доведено, що вони не користуються, юридично чи фактично, захистом уряду Німеччини; та особи без громадянства, на яких не розповсюджуються попередні конвенції чи угоди, які залишили територію Німеччини після поселення на ній і щодо яких доведено, що вони не користуються, юридично чи фактично, захистом уряду Німеччини [3]. Слід зазначити, що конвенція виключала із даного визначення осіб, які залишили Німеччину виключно з особистих причин.

Відповідно до п. 6 глави II Статуту Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних націй зі справ біженців [6] компетенція Верховного комісара поширюється на біженців, які підпадали під дію попередніх договорів; а також на біженців, які стали такими в результаті подій до 1 січня 1951, знаходилися поза країною свого походження та не могли або не бажали користуватися її захистом у зв'язку із цілком обгрунтованими побоюваннями стати жертвою переслідувань або з причин, не пов'язаних з особистою вигодою; а також всіх інших осіб, які знаходяться поза країною свого громадянства або, якщо вони не мають громадянства, поза країною свого попереднього постійного місця проживання у зв'язку із цілком обгрунтованими побоюваннями щодо переслідування за ознакою раси, релігії, громадянства чи політичних переконань або не можуть, або не бажать з причин вказаних побоювань, скористатися захистом уряду країни свого громадянства або, якщо вони не мають громадянства, повернутися в країну свого попереднього постійного місця проживання.

Як бачимо Статут Управління Верховного комісара Організації об'єднаних націй дає більш універсальне визначення поняттю «біженець», не обмежуючись лише територіальним походженням, проте особа, що претендує на отримання захисту повинна довести конкретні обставини, які свідчать про наявність у неї побоювань щодо переслідування за ознакою раси, релігії, громадянства чи політичних переконань.

Дискусійна робота щодо визначення поняття «біженець» велася при прийнятті Конвенції про статус біженців від 28.07.1951 року. Результатом цієї полеміки стало таке визначення: по-перше біженцем є особа, що вважається такою в попередніх міжнародних угодах та конвенціях, зокрема 1926 р., 1928 р., 1933, 1938 р. та згідно зі Статутом Міжнародної організації у справах біженців; по-друге, біженцем є особа яка внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 р., і через обгрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [2].

Такими чином, до ознак особи-біженця, порівняно із попередніми визначеннями додалася ознака побоювання особи стати жертвою переслідувань за ознакою належності до певної соціальної групи. Також

цікавою новацією цього міжнародного акту є надання статусу біженця особі, що є громадянином декількох країн.

Слід також додати, що Протоколом щодо статусу біженців 1967 року, в преамбулі якого обгрунтовано, що Конвенція 1951 року поширювалася лише на тих осіб, які стали біженцями внаслідок подій, які сталися до 1 січня 1951 року, а з часу прийняття Конвенції виникли нові ситуації щодо біженців і що тому біженці, які мають до цього відношення, можуть не підпадати під дію Конвенції, і беручи до уваги бажаність того, щоб усі біженці, які підпадають під визначення, яке міститься в Конвенції, користувалися рівним статусом, незалежно від вказаної дати, з визначення поняття «біженець», яке міститься в статті 1 Конвенції 1951 року, вилучено слова «в результаті подій, які сталися до 1 січня 1951 року» [5].

Хоча Конвенція про статус біженців та Протокол до неї є основоположними міжнародними документами в сфері забезпечення прав біженців, проте ці документи не є єдиними.

Аналізуючи Декларацію про територіальний притулок, прийняту Комітетом Міністрів Ради Європи 1977 року, до осіб, які мають право отримати притулок в державах-членах Ради Європи, відносяться ті, що відповідають Конвенції про статус біженця 1951, а також особи, які за їх думкою, відповідають відповідним умовам для отримання притулку з гуманітарних міркувань [1].

Конвенцією щодо конкретних аспектів проблем біженців в Африці, яка прийнята 1969 року Організацією Африканської Єдності, також надано визначення поняття «біженець». Так, в статті 1 цієї Конвенції, крім ознак особи, яка визнається біженцем відповідно до Конвенції 1951 року, додано також додаткові, а саме: «термін «біженець» застосовується також до будь якої особи, яка внаслідок зовнішньої агресії, окупації, іноземного панування або подій, які суттєво порушують громадський порядок з якоїсь частини країни або у всій країні її походження або громадянської належності, змушена залишити місце свого звичного проживання та шукати прихисток в іншому місці за межами країни свого походження та громадянської приналежності [4].

В Картахенській декларації 1984 року, хоч вона і не породжує міжнародно-правові зобов'язання, поняття «біженець» також містить більш широке тлумачення. Крім ознак особи-біженця, що містяться в Конвенції 1951 року, Декларація також включає осіб, що залишили країну у зв'язку із тим, що їх життя, безпеці чи свободі загрожували ситуація насилля, іноземна агресія, внутрішні конфлікти, масові порушення прав людини чи інші обставини, які суттєво порушують громадський порядок [7].

Як бачимо, в наступних міжнародно-правових документах поняття «біженець» закріплене Конвенцією 1951 року є засадничим, що, зокрема, не обмежує більш широкого тлумачення цього поняття та застосування.

Список використаних джерел:

1. Декларація про територіальний притулок, прийняту Комітетом Міністрів Ради Європи 1977 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169429__169429
2. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU51K02U>
3. Конвенція про статус біженців, що прибувають з Німеччини від 1938 року. URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1938/en/17547>
4. Конвенція щодо конкретних аспектів проблем біженців в Африці від 1969 року. URL: https://www.unhcr.org/ru/wp-content/uploads/sites/73/2019/08/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%92%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%AF_1969_%D0%93%D0%9E%D0%94%D0%90_%D0%9F%D0%9E_%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9A%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%9D%D0%AB%D0%9C_%D0%90%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%A2%D0%90%D0%9C_%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C_%D0%91%D0%95%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%92_%D0%92_%D0%90%D0%A4%D0%A0%D0%98%D0%9A%D0%95.pdf
5. Протокол щодо статусу біженців 1967 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text
6. Статут Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних націй зі справ біженців. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU50004R>
7. The Cartagena process: 30 years of innovation and solidarity. URL: <https://web.archive.org/web/20170207113536/http://www.fmreview.org/climatechange-disasters/maldonadocastillo.html>.

Ховпун О.С., Федірко В. А.

СТАН МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДІВ В УКРАЇНІ

Матеріально-технічне забезпечення є важливим чинником для забезпечення ефективного і справедливого судочинства. В Україні, де судова система перебуває в процесі реформування і модернізації, дослідження стану матеріально-технічного забезпечення функціонування судів в Україні набуває особливої актуальності. Утім важливо висвітлити не лише її поточний стан, а

й проблеми та потенційні напрями розвитку матеріально-технічного забезпечення судів в Україні.

У своїй щорічній доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2022 рік Вища рада правосуддя вкотре наголосила, що «систематичне недофінансування судової системи повинно розглядатися суспільством загалом як неприпустиме втручання в конституційну роль судової влади, оскільки це підриває основи демократичного суспільства та принцип верховенства закону» [1]. Крім того, враховуючи особливості фінансового та матеріально-технічного забезпечення в період дії воєнного стану Вища рада правосуддя зазначила, що «питання забезпечення належного фінансування судової влади, відновлення судів, які зазнали пошкоджень внаслідок військової агресії, є пріоритетними в роботі Вищої ради правосуддя» [1].

Серед проблем, які останніми роками активно обговорювалися в науковій літературі в контексті теми нашого дослідження, були такі: аналіз стану будівель судів, включаючи їх розташування (зокрема, наближеність до населення), архітектурні особливості, внутрішнє облаштування [1]; оцінка доступності судів для людей з особливими потребами [2]; наявності та належне використання сучасного комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення для ведення діловодства [3]; наявності систем безпеки, включаючи охорону, відеоспостереження та контроль доступу [4]; наявності заходів, направлених на забезпечення безпеки працівників та відвідувачів судів [5] тощо. Утім останніми роками найгостріші дискусії тривають навколо питання фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності судів в період дії воєнного стану [6; 7].

Аналіз цих та інших проблем функціонування судів в Україні призвів до таких висновків:

– встановлено відсутність забезпечення судів необхідними ресурсами, зокрема наявність застарілого обладнання і комп'ютерних технологій через недостатнє фінансування. Крім того, недостатнє фінансування впливає як на стан судових будівель і технологічне оснащення, так і обмежує можливості для підвищення кваліфікації працівників апарату суду і впровадження інновацій;

– вплив політичних та економічних факторів на можливості модернізації та підтримки судової інфраструктури. Так, В.І. Теремецький, наводячи приклади суперечливих законопроектів, висловив справедливую думку, що основною метою окремих із них є отримання контролю над частиною судової системи, що негативно впливає на покращення роботи судів та розвиток судочинства [7, с. 59];

– нерозвинутість існуючої системи відеоконференцз'язку, електронного документообігу та інших технологічних інновацій. Зокрема, криза, викликана пандемією, виявила проблеми, пов'язані із недосконалістю правового регулювання, технічною неготовністю судів переходити до електронного судочинства, що є нагальною потребою часу, викликану введенням в Україні воєнного стану. Однак важливість розвитку електронного судочинства є безумовною, адже воно є одним зі способів забезпечення покращення доступу до правосуддя та потенційного скорочення видатків на матеріально-технічне забезпечення діяльності органів судової влади [7, с. 68]. Також є необхідність в регулярному оновленні систем відеоспостереження та контролю доступу, посилення охоронних заходів. Підтвердженням цього є науковці праці вчених, присвячені аналізу законодавства, що регулює відносини із забезпечення безпеки функціонування українських судів співробітниками Служби судової охорони [8];

– існування значних розбіжностей у забезпеченні судів різних рівнів; наявність проблеми з доступністю для людей з особливими потребами; забезпечення якнайшвидшого відновлення зруйнованих судів та належних умов їх діяльності. Так, станом на кінець 2022 року внаслідок постійних бомбардувань та обстрілів 109 приміщень 102 судових установ зазнало пошкоджень різного ступеня аж до повного руйнування та розкрадання майна, з них 96 – суди (13 % від загальної кількості приміщень судів). Найбільше пошкоджено/зруйновано приміщень судових установ в Харківській, Донецькій Херсонській та Миколаївській областях [1].

Як відомо, Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» [9] ДСА України як головному розпоряднику бюджетних коштів затверджено 17 324,5 млн грн, що забезпечує 51,4 % від її потреби у фінансових ресурсах. Як наслідок, впродовж 2022 року до Ради суддів України надходили звернення від місцевих та апеляційних судів щодо неналежного фінансового та матеріально-технічного забезпечення їхньої діяльності, а також щодо недостатнього рівня заробітної плати працівників апаратів місцевих та апеляційних судів.

На жаль, основні проблеми, визначені у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [10], а саме: «неефективність системи фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення гарантій незалежності судової влади; недосконалість системи органів судової влади, організації їх діяльності, у тому числі щодо фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів усіх рівнів» і досі залишилися невирішеними.

Умови воєнного стану, звісно, не дозволяють розраховувати на фінансування судової системи у належному обсязі. Однак критично важливим для держави є недопущення припинення третьою гілкою влади виконання своїх функцій [11, с. 340].

Вважаємо, що покращення матеріально-технічного забезпечення судів в Україні є критично важливим для підвищення ефективності та прозорості здійснення судочинства. Це включає не лише будівництво чи капітальний ремонт зруйнованих судів, модернізацію існуючих будівель, обладнання та інфраструктури, покращення заходів безпеки, але й інтеграцію новітніх технологій, що можуть значно підвищити доступність та якість надання судових послуг для всіх категорій населення. Ключовим аспектом є також забезпечення сталого фінансування. При цьому міжнародний досвід показує, що інвестиції в судову інфраструктуру сприяють не лише підвищенню ефективності судової системи, але й загальному зміцненню правової держави.

Список використаних джерел:

1. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь за 2022 рік. Затверджено рішенням Вищої ради правосуддя від 24 серпня 2023 року № 851/0/15-23. Київ, 2023. 112 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/prezentaciya_shchorichna_dopovid_final.pdf

2. Teremetskyi V., Duliba Ye., Drozdova O., Zhukovska L., Sivash O., Dziuba I. (2021). Access to Justice and Legal aid for Vulnerable Groups: New Challenges Caused by the Covid-19 Pandemic. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, Vol. 24, Special Issue 1: Business Ethics and Regulatory Compliance, 1-11. URL: <https://www.abacademies.org/articles/access-to-justice-and-legal-aid-for-vulnerable-groups-new-challenges-caused-by-the-covid19-pandemic-11384.html>

3. Kovalchuk O. Ya, Teremetskyi V. I. Informational and Legal Support of the Justice System. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 15. С. 271–278. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-271-278>. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/378/389>

4. Teremetskyi V., Boiko V., Malyshev O., Seleznova O., Kelbia S. Electronic Judiciary in Ukraine: Problems of Implementation and Possible Solutions. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Issue 68. P. 33–42. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.68.08.3>. URL: <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2482>

5. Teremetskyi V., Zhuravlov D., Boiko V., Stratonov V., Ilchenko O., Glukh, M., & Chudyk N. (2023). Organization of courts operation in Ukraine in the

period of martial law: comparative and legal research. *Revista de Gestão e Secretariado. Management and Administrative Professional Review*, 14(10), 18976–18991. <https://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2945>. URL:

<https://ojs.revistagesec.org.br/secretariado/article/view/2945/1833>

6. Теремецький В.І., Дуліба Є.В. Особливості впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи як інструмента електронного правосуддя. *Форум права*. 2023. № 2 (75). С. 130–143. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10007341> URL:

https://forumprava.pp.ua/files/130-143-2023-2-FP-Teremetskyi,Duliba_12.pdf

7. Bandurka O., Teremetskyi V., Boiko V., Zubov O., Patlachuk V. Current Situation of Judicial Reform in Ukraine: Problems and Ways of Their Solution. *Lex Humana*. 2023. V. 15. № 4. P. 55–72. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2700/3614>

8. Деревянко Б. В., Теремецький В. І., Попович Т. Г. Про можливі зміни у правовому статусі служби судової охорони. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 111. С. 32–40. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8126429>. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2014/02/derevyanko_teremetskyi_popovych_111.pdf

9. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

10. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

11. Пушкар С. І. Забезпечення незалежності суддів як гарантія їх діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 336–341. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/56.pdf>

Шаповалова О. В.

ТРУДОПРАВОВІ СТИМУЛИ ПІДВИЩЕННЯ АДАПТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ¹

Важливою та почесною категорією населення є військовослужбовці (як діючі так і колишні), які мають статус ветеранів війни. Пріоритетним завданням для дослідження проблем правового забезпечення професійної

¹ Статтю підготовлено в межах теми фундаментального дослідження «Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни» (РК УкрІНТЕІ № 0123U104874)

адаптації ветеранів війни залишається пошук ефективних та гнучких трудовправових стимулів.

У межах фундаментальної теми дослідження «Правового забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни», яку виконує колектив науковців НДІ ПЗІР Національної академії правових наук України, вже було обґрунтовано доцільність створення гібридних робочих місць для ветеранів війни. Натомість проблема запровадження трудовправових стимулів підвищення адаптивних можливостей ветеранів війни є новою та майже не дослідженою.

Дійсно, у сучасних умовах актуалізувалася потреба у забезпеченні гнучкості та/або міжгалузевої рухомості правового режиму організації праці ветеранів війни, залучених у процес здійснення трудової діяльності з метою їх професійної адаптації та пристосування до цивільного життя.

Актуальність подальшого розвитку військово-соціальної роботи як необхідного напрямку соціальної політики держави як у теперішній час, так і у період повоєнного відновлення України є очевидною та незаперечною. У її межах і доцільно вивчати трудовправові стимули підвищення адаптивних можливостей ветеранів війни.

Представниками наукового середовища було зроблено перші розвідки щодо тенденцій зростання якості та кількості соціальних послуг, виплат, пільг категоріям учасників бойових дій, що потребують соціального захисту не лише в умовах воєнного стану, але й з врахуванням перспективної адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Наприклад, В.І. Швердіна [1], В.П. Кохан [2] та інш.

Натомість традиційно маємо спиратися на ті напрацювання із загальних питань трудового права щодо утворення гібридних робочих місць та трудовправових стимулів, які же були представлені у науковому середовищі раніше ніж виникла проблема трудової адаптації ветеранів війни до цивільного життя.

У межах колективного монографічного дослідження, яке виконали Я. Сімутіна, М. Шумило, О. Середя, А. Юшко [3, с. 171-286] було розглянуто особливості нетипової, нетрадиційної зайнятості, нетипової трудової діяльності тощо, а також – трансформації умов праці у цифровій економіці. Цінним є аналіз досвіду досліджень, що проводились у країнах Європейського Союзу щодо дев'яти нових форм зайнятості за період з 2000 року, об'єднаних у дві групи: 1) нові моделі трудових відносин між роботодавцем і працівниками, або клієнтом і працівником; 2) нові способи виконання роботи.

Саме по собі запровадження гібридних робочих місць є важливим загальносоціальним організаційним стимулом підвищення адаптивних можливостей ветеранів війни. Щодо трудових стимулів, то активна життєва позиція ветеранів війни спонукає до обов'язку держави активізувати свою комплексну функцію зі створення та підтримки необхідних умов для реалізації кожним ветераном-працівником своїх можливостей, у тому числі, шляхом реалізації для ветеранів війни механізму пільг та соціального захисту на упередження.

Т.В. Колеснік та М.М. Клемпарським встановлено, що основою метою соціального захисту є створення нормативно-правового середовища, у якому працівник матиме змогу повністю забезпечувати реалізацію своїх мінімальних потреб та потреб своїх близьких, а також розвиватися та бути суспільно корисним у кожному аспекті свого життя. Почуття впевненості в завтрашньому дні надає працівникові додаткових стимулів у роботі, підвищує продуктивність праці та виводить на вищій щабель рівень розвитку трудових правовідносин [4, с. 19].

Але нез'ясованим залишається співвідношення таких складових поняття моделі гібридного робочого місця, як-то індивідуалізація способу виконання роботи під кожного з робітника-ветерана та інклюзивні трудові стимули для такого виконавця роботи.

Відомо, що основним елементом механізму правового стимулювання у трудовому праві є правові стимули. Для нашого дослідження важливими є напрацювання М.Л. Смолярової щодо визначення їх природи та властивостей стимуляційного правовідношення.

Зокрема, такої якості, як індивідуальність, тобто в ньому визначено конкретних учасників і міру їх правомірної поведінки. Головне – це прояв волі учасників, оскільки стимуляційне правовідношення реалізуються, перш за все, через свідомість людини; стимуляційні правовідносини особливо охороняються державою, яка прямо зацікавлена в їх дієвості [5, с. 261].

Фактичне правовідношення має у стимуляційних правовідносинах вид нерозкритої правової моделі [6, с. 261].

Його розкриття щодо організації гібридних робочих місць та запровадження нових трудових стимулів для працівників-ветеранів війни дорівнює динаміці зміни стимулів та умов праці у залежності від досягнутого рівня адаптивності до цивільного життя.

Висновки:

Правове регулювання питання організації гібридних робочих місць та запровадження нових трудових стимулів для працівників-ветеранів війни повинно бути переглянуте та доповнене актуальними нормами в частині спонукання роботодавця до запровадження нестандартних форм зайнятості і умови праці таких категорій працівників, які мають статус ветеранів війни.

В умовах КОВІДа актуалізувалася потреба у забезпеченні гнучкості та/або міжгалузевої рухомості правового режиму залучення до осіб до нетипової трудовою діяльністю. Але вже на початку 2023 року вказане явище стало предметом уваги української та міжнародної спільноти стосовно професійної адаптації ветеранів війни. Розпочаті дослідження низки пов'язаних з цим правових проблем поки що не надають наукового обґрунтування процесу моделювання гібридних робочих місць для ветеранів війни. Потребує також актуалізації тематика напрацювання інноваційних організаційно-правових стимулів як для роботодавця так і для робітника-ветерана війни.

Список використаних джерел:

1. Шeverдіна В. І. До питання правової основи соціального забезпечення учасників бойових дій та ветеранів війни. *Право та інновації*. № 1 (45). 2024. С. 73-79.

2. Кохан В.П. Захист трудових прав ветеранів війни. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції» (29 березня 2024 р.)*. Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. С. 42-45.

3. Сімутіна Я., Шумило М., Серeda О., Юшко А. Розділ 2. Легалізація нестандартних форм зайнятості в Україні: сучасний стан і перспективи. Соціально-трудова права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я. В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. С. 171-286.

4. Колеснік Т.В., Клемпарський М.М. Правовий часопис Донбасу / *Law journal of Donbass* № 4 (85). 2023. С. 18-23.

5. Смолярова М.Л. Правові стимули та стимуляційні правовідносини в трудовому праві. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 1 (2). С. 84-87.

6. Смолярова М.Л. Стимуляційні відносини як самостійний різновид трудових правовідносин. *Актуальні проблеми вітчизняної*

юриспруденції: науковий збірник. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2017. № 5. С. 78–81.

Шаркова І. М.

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ З ТОЧКИ ЗОРУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕЛЕОЛОГІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТТЯ

Юридична телеологія – вчення про цілі або доцільність людської діяльності є розділом філософії права і має спільні концептуальні засади із загальною філософською телеологією (назва походить від грец. *τέλειος*, «заклучний, довершений»). Для галузевих правових наук теорія юридичної телеології виступає загальнонауковим телеологічним методом.

Наукове поняття телеології в латинській транскрипції запровадив німецький філософ Христіан фон Вольф (Christian Freiherr von Wolff; 1679–1754), застосувавши його в роботі *Philosophia Rationalis, Sive Logica* (1728) [1].

Сама ж ідея окремого вчення про цілепокладення всіх явищ, процесів, всесвіту в цілому, виникла значно раніше, ще у Платона та Арістотеля, отримала свій розвиток Г. Лейбніца, Ф. В. Шеллінга, І. Канта та Г. В. Ф. Гегеля [2, с. 631–632].

Телеологія передусім є філософським вченням про причинність. Однак, на відміну від детермінізму, який визнає жорстку обумовленість усіх подій виключно зовнішніми факторами, телеологія пояснює світобудову через реалізацію наперед завданої мети, яка і належить до категорії так званих ідеальних *кінцевих причин* [3].

Подібну причину Арістотель виокремлював з чотирьох основних причин усіх речей: матеріальної, формальної, діючої та кінцевої або цільової. Саме фінальну причину він назвав телосом або «остаточною причиною».

На цій ідеї і побудована концепція загальних цілей у сучасній філософсько-правовій телеології права. Саме вона дає можливість з'ясувати сутність такого негативного явища як зловживання правом (*abuse of law*) яке набуває масштабів глобальної та національної небезпеки, загрози безпеці людини [4, с. 35–39].

Загальноприйнятим у сучасній юриспруденції є трактування зловживання суб'єктивними правами як умисні недобросовісні дії чи бездіяльність, що завдають окремій особі чи категорії осіб, суспільству в цілому дійсну матеріальну чи особисту нематеріальну шкоду без

формального порушення норм чинного законодавства чи умов договору, користуючись такою їх інтерпретацією, яка суперечить загальним морально-правовим принципам справедливості, розумності та добросовісності [5, с. 25].

При цьому слід урахувати позицію Верховного Суду, яка узагальнена в Постанові від 27. 07. 2023 р. у справі № 910/12713/22, де визначення зловживання права загалом і зокрема зловживання процесуальними правами дається в контексті телеології судового процесу [6]. Найбільш істотними положеннями цієї позиції слід виокремити наступні.

1. Верховний Суд зазначає, що «зловживання правом – це свого роду спотворення права. У цьому випадку особа надає своїм діям повну видимість юридичної правильності, використовуючи насправді свої права в цілях, які є протилежними тим, що переслідує позитивне право» [7]. Отже, сутність цього явища необхідно виявляти саме через встановлення протиправного характеру телеології зловживання правом.

2. Верховний Суд принципово протиставляє цілі судочинства і зловживання правом: «Правовідносини суду з кожним учасником процесу підпорядковані досягненню головної мети – ухваленню законного та обґрунтованого рішення, а також створенню особам, що беруть участь у справі, процесуальних умов для забезпечення захисту їх прав і так само прав та інтересів інших осіб. У разі ж, коли сторона у справі вчиняє будь-яку процесуальну дію не з цією метою, а задля досягнення якихось сторонніх цілей (для введення суду в оману, для затягування розгляду, для створення перешкод опоненту), вона виходить за межі дійсного змісту свого права, тобто зловживає ним» [8].

3. Протиправні цілі зловживання процесуальним правом, наприклад, кваліфіковано як такі, що «призводять до порушення процесуальних прав інших учасників процесу з метою перешкоджання господарському судочинству». Таким чином «зловживання процесуальними правами зводиться до того, що особа реалізує свої процесуальні права і вчиняє передбачені процесуальним законодавством процесуальні дії, але робить це на шкоду іншим особам з метою, яка не співпадає з завданням господарського процесу, визначеним у статті 2 ГПК України» [6]. Отже, «основною ознакою зловживання процесуальними правами є відсутність наміру вирішити реально існуючий цивільний спір, або забезпечити захист свого реально порушеного права, або намір перешкодити законним діям інших осіб шляхом звернення до суду та створення штучного судового

спору, або використання судового спору як способу не виконувати вимоги законодавства щодо здійснення визначених ним дій» [9].

Таким чином з точки зору юридичної телеології сутність зловживання правом полягає в тому, що воно є *нецільовим використанням суб'єктивних прав*, що «полягає в такому застосуванні певного права, при якому спотворюється мета, яку законодавець передбачив, надаючи це право. Як правило переслідується мета, в більшості своїй, відмінна від первісної мети, та наслідки її досягнення зовсім інші. Застосування не за призначенням процесуальних прав спрямоване на деструктивний вплив на судовий процес, в наслідок чого, посередньо погіршується правове становище іншої сторони правового конфлікту» [10, с. 191].

Негативна телеологію зловживання процесуальними правами, які «використовуються з метою, що є протилежною або не відповідає тій, яку має переслідувати реалізація» відповідного права [11, с. 139]. По суті – це підміна правосудної, суспільно значущої стратегії судочинства (отримання справедливого рішення у справі) агресивною, егоїстичною тактикою сторін при вирішенні спору в суді. Саме тому ці дії отримали назву «процесуальні диверсії» – «будь-які непрямі та деструктивні дії з використанням процесуальних прав особи, яка бере участь у розгляді господарської справи, з метою максимально ускладнити противнику виграш правового конфлікту в цілому або завдати збиток його певним інтересам» або з метою відволікти противника всіма можливими процесуальними засобами від вирішення справді важливих питань та основного конфлікту [12, с. 103–105].

Логічним є висновок про те, що провідне місце у визначенні цілепокладення зловживання правом займає методологія телеологічного тлумачення та похідний від них метод добросовісної інтерпретації (*ex bona fides*) [13, с. 148].

Список використаних джерел:

1. Christian von Wolff . *Philosophia Rationalis Sive Logica: Methodo Scientifica Pertractata Et Ad Usus Scientiarum Atque Vitae Aptata*. Praemittitur Discursus Praeliminaris De Philosophia In Genere. Renger, 1732. 866 pp. [Online]. Available: https://play.google.com/store/books/details?id=uQg_AAAAcAAJ&rdid=book-uQg_AAAAcAAJ&rdot=1. Accessed on: 14.05.2024.
2. Загороднюк В. Телеологія в *Філософський енциклопедичний словник* : енциклопедія. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. С. 631–632.

3. Júnior, Paulo Pereira Martins; Vasconcelos, Vitor Vieira (2011-12-09). A teleologia e a aleatoriedade no estudo das ciências da natureza: sistemas, ontologia e evolução" = Teleology and randomness in the study of the natural sciences: systems, ontology and evolution]. Revista Internacional Interdisciplinar INTERthesis (in Portuguese). 8 (2): 316–334. doi:10.5007/1807-1384.2011v8n2p316.

4. Шаркова І. М. Зловживання правом як глобальна загроза безпеці людини: особистісні та суспільні виміри. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки» (18 травня 2022 року). Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2022. С. 35–39.

5. Шульженко Ф. П., Шаркова І. М., Гайдунін О. О. Морально-правові принципи доброчесності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 428 с.

6. Постанова Верховного Суду від 27.07.2023 у справі № 910/12713/22. [Електронний ресурс]. Доступно: https://verdictum.ligazakon.net/document/112545735?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=j103. Дата звернення: 14.05.2024.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08 травня 2018 року у справі № 910/1873/17. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74221169>. Дата звернення: 14.05.2024.

8. Постанова Верховного Суду від 16.10.2019 у справі N 906/936/18 [Електронний ресурс]. Доступно: <https://verdictum.ligazakon.net/document/85075551>. Дата звернення: 14.05.2024.

9. Окрема думка судді Сімоненко В.М. щодо постанови ВС від 02 жовтня 2019 року у справі № 750/3021/18 (провадження № 61-371св19). Доступно: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=85009040&red=10000382f250e28f2da072c93134a2f3ec9488&d=5>. Дата звернення: 14.05.2024.

10. Фонова О.С. Зловживання процесуальними правами учасниками господарського процесу. *Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України*, 2008, Вип. 6(74) С. 187–199.

11. Берназюк Я. О. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2021. Вип. 66. С. 135–141.

12. Смітюх А. Щодо змісту поняття «Процесуальна диверсія» в *Підприємництво, господарство та право*. 2006. № 2. С. 103–105.

13. Гайдулін О. О. Інститут інтерпретації (*ius interpretatio = law of interpretation*): методологічні засади цивілістичної теорії: монографія: у 2 т. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. Т. 1. 453 с.

Шендер Т. Ю.
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ВИКОРИСТАННЯ
АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ
ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ

Збройна агресія сусідньої країни докорінно змінила намічені напрямки реформування та розвитку в усіх сферах життя України. Значної шкоди від масованих ракетних ударів зазнають об'єкти інфраструктури, зокрема, енергетична галузь. Для досягнення стратегічних цілей та шантажу, ворожі сили спрямовують свої зусилля на ліквідацію енергетичних ресурсів та інфраструктури в цілому. «Унаслідок ракетних обстрілів енергетичної інфраструктури й знищення промислових споживачів, енергосистема щодня перебуває під загрозою розбалансування. Тому виробництво електричної енергії вимушено обмежене або повністю припинене для недопущення критичних наслідків для системи.» [1, с. 30]

Проте, намічений «зелений» курс України не змінив свого вектора. Зручне географічне положення та висока сонячна активність забезпечують великий потенціал сонячної енергії, а завдяки багатим природним ресурсам не стоїть на місці розвиток вітрової енергетики. Отже, наша держава продовжує впроваджувати інтеграційні процеси та виконувати взяті на себе зобов'язання, як сторони Договору про заснування Енергетичного співтовариства.

В період війни стимулювання використанню альтернативних джерел енергії стало ще актуальнішим сектором економіки, який викликає зацікавленість, як українських, так і закордонних інвесторів. Крім того, використання альтернативної енергетики є важливим кроком для забезпечення сталого розвитку міцної економіки, декарбонізації та безпеки України.

Отже, дослідження інноваційних підходів використання альтернативних джерел енергії для сталого розвитку економіки України в

сучасних умовах займає ключове місце в збереженні енергетичної інфраструктури та перспективному розвитку країни, оскільки енергоощадні рішення та заходи допоможуть зміцнити енергетичну галузь, зменшити залежність від імпортованих джерел енергії, підвищити безпеку та обороноздатність країни, що є вкрай важливим в умовах війни.

09 лютого 2024 року робоча група високого рівня з питань екологічних наслідків війни презентувала проект Екологічного договору для України, який містить багаторівневий рекомендаційний план заходів для відновлення довкілля України від шкоди, завданої внаслідок війни. У вказаному договорі міститься слушна рекомендація стосовно того, що «Україна має пріоритизувати директиви ЄС, пов'язані з екодизайном та застосуванням «найкращих доступних технологій» для підтримки «зеленого» промислового відновлення та забезпечення доступу української промислової продукції на ринок ЄС». [2, с. 16].

Для реалізації завдань пов'язаних з виконанням директив ЄС для підтримки «зеленого» промислового відновлення та забезпечення доступу української промислової продукції на ринок ЄС неминуче потрібна розробка, використання та впровадження засобів діджиталізації, штучного інтелекту та інших сучасних технологій в енергетиці, що забезпечить ефективніше управління енергоресурсами. Наприклад, розвиток систем мікрогенерації, таких як сонячні панелі на дахах будинків та малих вітряних турбін, може допомогти забезпечити стабільне енергопостачання на місцевому рівні, незалежно від централізованих джерел.

Термін нетрадиційні і поновлювальні джерела енергії вперше в Україні визначено в Законі України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 року. В той же час, вже майже 30 років відбувається вдосконалення законодавчого підґрунтя та технічної бази даного сектора, а також адаптація господарських процесів до інновацій сучасності. Нанотехнології мають потужний потенціал революціонізувати декарбонізацію, забезпечуючи ефективне використання альтернативних джерел енергії, що значно зменшить витрати та забруднення навколишнього середовища.

Варто зауважити, що незважаючи на великий ресурсний потенціал альтернативних джерел енергії в Україні та сприятливе поєднання кліматичних умов наша держава вимушена ще й досі закупляти іноземні ресурси для виробництва електричної й теплової енергії.

Водночас, за інформацією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, станом

на кінець березня 2024 року в Україні діють 1844 об'єктів генерації з відновлювальних джерел енергії. [3]

Найпопулярнішим інструментом стимулювання виробництва електричної енергії з відновлювальних джерел вже багато років є «зелений» тариф, застосування якого полягає у виплаті винагороди виробникам за генерацію електричної енергії з відновлюваних джерел.

24 липня 2023 року прийнято зміни до Закону України «Про альтернативні джерела енергії», якими, зокрема, розширено систему стимулювання виробництва електричної енергії з відновлювальних джерел та запроваджено механізмом ринкової премії, який полягає у виплаті суб'єктам господарювання, яким встановлено «зелений» тариф, та суб'єктам господарювання, які за результатами аукціону набули право на підтримку, різницю між розміром «зеленого» тарифу або аукціонної ціни з урахуванням надбавки до нього (неї) та розрахунковою ціною, визначеною у порядку, встановленому Законом України «Про ринок електричної енергії».

Таким чином, незважаючи на важкі економічні та соціальні умови життя нашої країни ми спостерігаємо і ряд позитивних тенденцій, пов'язаних з використанням та розвитком альтернативної енергетики.

Крім того, цінним є досвід української енергетичної компанії ДТЕК, яка разом з Honeywell запустили спільний пілотний проект зі створення першої в Україні промислової системи накопичення енергії. Навіть в умовах війни, ДТЕК успішно запустила першу в Україні промислову систему накопичення енергії на основі літій-іонних акумуляторів з потужністю 1 МВт та ємністю 2,25 МВт г. Ця система призначена для зберігання, накопичення та подачі електроенергії в мережу, а також для надання послуг з підтримки надійності енергосистеми України. Проект є пілотним і створений для вивчення оптимальних моделей використання систем накопичення енергії на різних сегментах енергетичного ринку країни. [4]

Водночас, побудова та експлуатація енергоефективних «розумних» мереж набуває все більшої важливості. На думку, Л.М. Михайлової та О.В. Думанського «перспективним напрямком впровадження штучного інтелекту в енергетичному секторі є використання відновлювальної енергетики за допомогою віртуальних електростанцій. Моделі використання можуть бути автоматично проаналізовані та змінні у відповідності на неочікувані стрибки у споживанні енергії, а внутрішні системи відповідно налаштовані. Це має потенціал для значного підвищення енергоефективності, особливо в галузі будівництва, шляхом

оперативного визначення проблемних сфер та зменшення використання енергії та викидів.» [5, с. 8]

З метою наближення, не лише України, а й світ до «зеленого» майбутнього українські винахідники розробляють багато стартапів, зокрема: SolarGaps – віконні жалюзі з сонячними панелями, Sigocco – вітроенергетична установка, яка не шумить і працює навіть при мінімальній швидкості вітру, Go-to-U – безкоштовна мережа зарядних станцій для електромобілів тощо. [6]

З огляду на вищезазначене, можна дійти висновку, що, впровадження інноваційних підходів використання альтернативних джерел енергії для сталого розвитку економіки України в умовах війни є актуальним та необхідним. А часи прогресу, діджиталізації та штучного інтелекту важливим є побудова гнучкої системи для регулювання енергетичного ринку із врахуванням інноваційних технологій, а саме: модернізація основних фондів з теплопостачання, зменшення частки втрат в електромережах, складання енергетичного балансу за допомогою штучного інтелекту, аналіз інформації з різних типів сенсорних пристроїв, використанням ресурсозберігаючих технологій тощо. Необхідно вже сьогодні попереджати майбутні виклики у сфері генерації електричної енергії з ВДЕ. Інноваційні підходи можуть включати розвиток сонячних ферм з використанням сучасних технологій, таких як фотоелектричні панелі нового покоління з високою ефективністю та інтеграцією з системами зберігання енергії. Інноваційні підходи включають використання високоефективних засобів та розробку технологій для максимізації використання ВДЕ.

Список використаних джерел:

1. Іван Бондарчук, Юлія Усенко. Аналітичний звіт. Огляд розвитку ВДЕ в електроенергетиці: бар'єри та загальні рекомендації. 2022 року. URL: <https://energytransition.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/62d7b240-c8ce-4187-904d-16f894fd5749.pdf>

2. Екологічний договір для України. Зелене майбутнє: Рекомендації щодо відповідальності та відновлення. Робоча група високого рівня з питань екологічних наслідків війни Андрій Єрмак та Маргот^[E]_[SEP]Вальстрем, співголови. 09 лютого 2024 року. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/24/65/148029c127aa3b2a3fe9f482f9226118_1707492894.pdf

3. НКРЕКП зробила наступний крок для запровадження гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел

енергії. 25 березня 2024 року. URL: <https://www.nerc.gov.ua/news/nkrekr-zrobila-nastupnij-krok-dlya-zaprovadzhennya-garantij-pohodzhennya-elektrichnoyi-energiyi-viroblenoi-z-vidnovlyuvanih-dzherel-energiyi>

4. Краус К.М., Краус Н.М., Манжура О.В. Актуальні питання у сучасній науці № 3 (9) 2023. С. 50-62. Стратегічні орієнтири інноваційного розвитку та управлінські рішення в енергетичній галузі України. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/3996/4018>

5. Михайлова Л.М., Думанський О.В. Наука і техніка сьогодні № 2 (30) 2024. С. 899-909 Інноваційні технології у зеленій енергетиці: перспективи та виклики. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/9432/9485>

6. Як українські стартапи наближають «зелене» майбутнє. Коаліція «Енергетичний перехід» URL: <https://energytransition.in.ua/project/yak-ukrains-ki-startapy-nablyzhaiut-zelene-maybutnie/>

Шуба Б. В., Татіщев О., Конопелько М. В.
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
БАНКРУТСТВА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

За час дії нової редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (з 2013 року) накопичено певний досвід його функціонування. Поряд з позитивними моментами (наприклад, покращанням у динаміці застосування судами України, в тому числі, і господарськими, прогресивних положень Рішень Європейського Суду з прав людини у майнових спорах фізичних та юридичних осіб проти держави), актуалізувалась потреба у подальшому вдосконаленні відповідного законодавства, особливо в тій його частині, що регулює питання банкрутства державних підприємств. Для визначення напрямків зазначеного вдосконалення необхідно виявити проблеми існуючої системи правового регулювання процедури банкрутства державних підприємств для вдосконалення діючого законодавства у цій сфері, навчання та підвищення кваліфікації арбітражних керуючих, які виконують повноваження на державних підприємствах, та працівників органів управління таких підприємств, відповідальних за супровід процедур банкрутства.

Актуальність наукового дослідження правового регулювання банкрутства саме державних підприємств в Україні та розробки пропозицій

щодо внесення змін до чинного законодавства у даній сфері обумовлюється декількома чинниками:

1) необхідністю аналізу причин неоднакового застосування норм права в аналогічних спорах про банкрутство та надання пропозицій щодо упорядкування у цій частини судової практики вирішення спорів між учасниками провадження у справах про банкрутство;

2) гострою потребою подолання невинуватеного затягування судового провадження у справах про банкрутство, що іноді затягується на роки та десятиріччя, та зменшення витрат на його проведення. Так, відповідно до даних, зібраних за методологією рейтингу DoingBusiness, серед усіх компонентів рейтингу в Україні найгірший стан справ з врегулюванням процедури неплатоспроможності, середня тривалість процедури банкрутства підприємства, описаного методологією рейтингу, складає 2,9 років (для порівняння, у розвинених країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – 1,7 роки), а її вартість – 42% від вартості майна боржника (9% для країн-членів ОЕСР). Вітчизняна процедура банкрутства забезпечує повернення кредиторів – 8,3%. За цим показником Україна ділить з Камбоджею 161-162 місце серед 165 країн, у яких існує судова процедура банкрутства [1];

3) невинуватеністю, на думку авторів, декриміналізації Законом України від 15 листопада 2011 року 4025-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності" таких складів злочинів, як приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконні дії у разі банкрутства та фіктивне банкрутство; соціальна та економічна обумовленість криміналізації зазначених діянь [2];

4) важливістю забезпечення впливу держави на економіку шляхом збереження та примноження за органами державної влади не лише адміністративних, а й ринкових методів регулювання економічної сфери, одним із найважливіших інструментів чого є відновлення платоспроможності фінансово нестійких державних підприємств;

5) недостатністю системних науково-теоретичних досліджень правового регулювання банкрутства саме державних підприємств в Україні. Із аналізу наукових досліджень теми банкрутства в Україні можна дійти до висновку, що науковці, як правило, не виділяють процедуру банкрутства державних підприємств в якості окремого об'єкта наукових досліджень, фактично прирівнюючи процедури банкрутства державних підприємств до банкрутства комунальних та приватних підприємств та вказуючи у своїх

дослідженнях лише на окремі особливості різних форм власності суб'єктів господарювання, що перебувають у процедурі банкрутства. Разом з тим, відповідно до статистичних даних Державної служби статистики України розподіл підприємств за обсягом виробленої продукції у довоєнний період (у 2015 році) мав наступне співвідношення: великі – 43,7% (2014 – 44,7%), середні – 39,7% (2014 – 38,2%), малі – 16,6% (2014 – 17,1%) [3]. Таким чином, незважаючи на те, що кількісний склад великих підприємств на території України складає 0,1%, попри дещо скривлене розуміння ролі цих підприємств на фоні поширення лібертаріанських концепцій та багато в чому популістських та політичних закликів деяких політиків та суспільних діячів орієнтувати економіку України на діяльність малих та середніх підприємств, великі підприємства створюють майже половину ВВП України. При цьому, незважаючи на роздержавлення цілісних майнових комплексів державних підприємств протягом останніх років, державні підприємства продовжують відігравати значну роль в економіці держави. Так, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у довоєнний період (до широкомасштабного вторгнення росії в Україну) питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки складає 6,7%, питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки 14,7%, питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки 26,0%, питома вага державного сектору економіки 15,8% [4]. Вказані підприємства, як правило, належать до великих або середніх підприємств реального сектору економіки, мають значну інфраструктуру та виробничі потужності, сформований цілісний майновий комплекс підприємства. У процедурі банкрутства такі підприємства характеризуються тим, що мають, як правило, багатомільйонну кредиторську заборгованість, об'єкти соціальної інфраструктури, які слід передавати у власність територіальних громад, комунікації, значний обсяг невпорядкованої кадрової документації, необхідної для передання до місцевих архівів, особливо небезпечні хімічні речовини та інші дуже складні проблеми, вирішення яких орган управління та кредитори зазвичай покладають на арбітражного керуючого, відсторонюючись від фінансування цих витрат. Крім того, значну роль у процедурах банкрутства державних підприємств продовжує відігравати орган управління (профільне Міністерство або державний комітет), позиція та інтереси якого щодо ходу процедури банкрутства може кардинально відрізнятись від позиції та інтересів боржника, арбітражного керуючого або

кредиторів, та без відсутності позитивної згоди якого стає неможливим затвердити мирову угоду, план санації або перелік ліквідаційної маси для продажу. Державні підприємства, щодо яких здійснюються судові процедури розпорядження майном, санації або ліквідації, знаходячись у процедурі банкрутства, в багатьох випадках продовжують здійснювати господарську діяльність та залишаються задіяними у таких надважливих сферах народного господарства, як оборонна промисловість чи житлово – комунальні послуги. За таких обставин, у процедурі банкрутства державних підприємств здійснюється управління не лише активами підприємства та його господарською діяльністю, а й його кредиторською заборгованістю. Для подолання протиріч між учасниками процедури банкрутства державних підприємств та їх виведення зі стану неплатоспроможності з метою вдосконалення діючого законодавства у сфері банкрутства державних підприємств, на основі системного підходу до особливостей зазначеної процедури, нами розроблено цільову комплексну програму її вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Малюська Д. Довго, дорого, неефективно: процедура банкрутства у сучасних реаліях України [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://brdo.com.ua/analytics/dovgo-dorogo-neeefektyvno-protsedura-bankrutstva-u-suchasnyh-realiyah-ukrayiny/>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 р. №4025-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – №98 – Ст. 3570.

3. Романська О. Аналіз статистичних показників розвитку підприємництва в Україні у 2015 році [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://platforma-msb.org/analiz-statystychnyh-pokaznykiv-rozvytku-pidpryyemnytstva-v-ukrayini-u-2015-rotsi/>.

4. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Частка державного сектору у складі економіки за I півріччя 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikiIs>.

Ярмоленко О. С.
ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА ЯК КРЕДИТОР
У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

Достатньо актуальним практичним питанням є визначення можливості Державної податкової служби бути кредитором у справах про банкрутство. Адже в цьому процесі є певні особливості та проблеми, з якими можуть зіштовхнутися як учасники справи, так й суди.

Статтею 1 Кодексу України з процедур банкрутства передбачено, що кредитор юридична або фізична особа, а також контролюючий орган, уповноважений відповідно до Податкового кодексу України здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у межах своїх повноважень, та інші державні органи, які мають вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, які мають підтверджені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника; забезпечені кредитори - кредитори, вимоги яких до боржника або іншої особи забезпечені заставою майна боржника; конкурсні кредитори - кредитори за вимогами до боржника, що виникли до відкриття провадження у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника; поточні кредитори - кредитори за вимогами до боржника, що виникли після відкриття провадження у справі про банкрутство [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства конкурсні кредитори за вимогами, що виникли до дня відкриття провадження у справі про банкрутство, зобов'язані подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують, протягом 30 днів з дня офіційного оприлюднення оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство.

Визначення статусу вимог кредитора (конкурсні чи поточні) пов'язується безпосередньо з моментом виникнення цих вимог. При цьому набуття статусу кредитора законодавець пов'язує з наявністю у особи (як фізичної, так і юридичної) грошових вимог до боржника, поданих у встановленому законом порядку.

Згідно із статтею 39 Кодексу України з процедур банкрутства, з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство пред'явлення

поточними кредиторами вимог до боржника та їх задоволення може відбутися у випадку та порядку, передбачених цим Кодексом [1].

У статті 59 Кодексу України з процедур банкрутства наведено наслідки визнання боржника банкрутом, згідно із частиною першою якої з дня ухвали господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури: господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу за виключенням укладення та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) у належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу в процедурі ліквідації тощо; строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав; у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань (у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів)), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури [1]. З урахування вищевикладеного, поточні вимоги кредитора - це неоплачені боржником вимоги, які виникли в процедурах банкрутства, за період після відкриття господарським судом провадження у справі про банкрутство і до винесення постанови про визнання боржника банкрутом, відкриття ліквідаційної процедури і призначення ліквідатора. При цьому в ліквідаційній процедурі у банкрута не можуть виникати зобов'язання зі сплати обов'язкових платежів, оскільки господарська діяльність банкрута завершується і строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав.

Звільнення від обов'язку щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін сплати яких настав у період після прийняття постанови про визнання боржника банкрутом, передбачено законом (частина перша статті 59 Кодексу України з процедур банкрутства), що в свою чергу зумовлює раціональне сподівання такого боржника на те, що після встановлення його неплатоспроможності у нього не виникають додаткові зобов'язання. Причому на такі сподівання боржника не впливають вчинені ліквідатором непослідовні дії з подання звітності до податкового органу.

Відповідно до ч. 3 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства з метою виявлення кредиторів з вимогами за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, господарський суд здійснює офіційне оприлюднення

повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури на офіційному веб-порталі судової влади України.

Отже, господарський суд зазначає, що після визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури вимоги можуть заявляти виключно поточні кредитори із поточними вимогами, на які не поширюються обмеження, встановлені ч. 1 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства [2].

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що Державна податкова служба може бути визнана кредитором у справі про банкрутство при дотриманні умов зазначених у Кодексі України з процедур банкрутства, Податкового кодексу України та інших нормативних актів.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.

2. Ухвала Господарського суду Запорізької області від 20.06.2023 у справі № 908/1688/21. *Судова влада України. Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://zp.arbitr.gov.ua/sud5009/gromadyanam/advert/1442143/>

ПРО АВТОРІВ

Аврамова Ольга Євгенівна

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Василюк Дмитро Володимирович

аспірант,
кафедри галузевого права та загально-правових дисциплін
Відкритого міжнародного університету розвитку людини
«Україна»

Вахліс Інна Володимирівна

аспірант 1 року навчання,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Волкович Олена Юріївна

кандидат юридичних наук, доцентка,
доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної та
цивільничної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового
інституту права Національного університету «Одеська юридична
академія»

Гайдулін Олександр Олександрович

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

Гевко Володимир Львович

доктор філософії в галузі права,
суддя Господарського суду Тернопільської області
викладач Національної школи суддів України,
викладач кафедри правознавства Міжрегіональної Академії
управління персоналом

Гнедик Євген Сергійович

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем
національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-
дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені В.В.
Сташиса НАПрН України

Деревянко Богдан Володимирович

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу міжнародного приватного
права Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України

Дорошенко Ліна Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічного права та економічного судочинства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Заїка Юрій Олександрович

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу приватного права та
процесу Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України

Зайчук Олег Володимирович

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік)
Національної академії правових наук України,
головний науковий співробітник відділу міжнародного приватного
права Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України

Запорожченко Аркадій Віталійович

доктор філософії з права,
науковий співробітник відділу міжнародного приватного права,
голова Ради молодих вчених Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

Зеліско Алла Володимирівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права Навчально-наукового
юридичного інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України*

Кимберський Захар Юрійович

Академія адвокатури України

Ковальчук Ольга Ярославівна

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету*

Конопелько Микола Володимирович

*аспірант
кафедри господарського права Міжрегіональної академії управління
персоналом*

Король Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
в.о. завідувача відділу міжнародного приватного права Науково-
дослідного інституту приватного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових
наук України*

Кочин Володимир Володимирович

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
науковий консультант судді Конституційного Суду України,
старший науковий співробітник відділу приватного права та
процесу Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України*

Крушельницька Ганна Леонідівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного
права Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України*

Крушинський Сергій Антонович

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

Литвиненко Євгенія Віталіївна

*доктор філософії зі спеціальності 081 право,
викладач-стажист кафедри кримінально-правових дисциплін та
судочинства Навчально-наукового інституту права Сумського
державного університету*

Майданик Роман Андрійович

*доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік)
Національної академії правових наук України,
професор кафедри цивільного права Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету імені
Тараса Шевченка*

Маковій Віктор Петрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського
державного університету внутрішніх справ*

Миронова Галина Анатоліївна

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка лабораторії медичного права України та ЄС Науково-
дослідного інституту приватного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових
наук України*

Митрофанов Ігор Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету імені
М. Остроградського*

Ніколенко Людмила Миколаївна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної
безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ*

Новікова Валерія Олександрівна

магістр,

студентка Київського університету права Національної академії наук України

Пашков Віталій Михайлович

доктор юридичних наук, професор,

завідувач лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса

Пожджук Роман Васильович

кандидат юридичних наук, старший дослідник,

Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України, докторант Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Політова Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права Маріупольського державного університету

Примак Володимир Дмитрович

доктор юридичних наук,

провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Санченко Алевтина Євгенівна

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського права та законодавства, керівниця Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини в сфері економіки Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»

Серт Олександр Володимирович

аспірант

кафедри економічного права та економічного судочинства

Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сіщук Ліліана Василівна

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач Лабораторії корпоративного права імені академіка
Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України*

Софіюк Тарас Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, господарського права та
фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту
Сумського державного університету*

Старинський Микола Володимирович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, господарського права та
фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту
Сумського державного університету*

Татіщев Олександр

*аспірант
кафедри господарського права Міжрегіональної академії управління
персоналом*

Тищенко Юлія Вікторівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету*

Федірко Віталій Андрійович

*аспірант
кафедри права ПВНЗ «Університет сучасних знань»,*

Ховпун Олексій Сергійович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та соціальної роботи Ізмаїльського
державного гуманітарного університету*

Шаповалова Ольга Вікторівна

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу правового регулювання
структурно-технологічного розвитку економіки Науково-
дослідного інституту правового забезпечення інноваційного
розвитку НАПрН України*

Шаркова Ірина Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теоретичної юриспруденції Київського
національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

Шендер Тетяна Юріївна

*аспірантка
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»*

Шуба Борис Володимирович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарського права Міжрегіональної академії
управління персоналом*

Ярмоленко Олександр Сергійович

*кандидат юридичних наук,
докторант Донецького державного університету внутрішніх справ*

Наукове видання

**СУЧАСНІ
ПІДХОДИ ДО МЕТОДОЛОГІЇ
ПРАВНИЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових праць
міжнародної науково-практичної конференції
з нагоди 100-річчя з дня народження
дійсного члена (академіка), академіка-засновника
Національної академії правових наук України

Федора Глібовича Бурчака

(м. Київ, 3 квітня 2024 року)

Упорядник – А. В. Запорожченко

Комп'ютерна верстка – А. В. Запорожченко

Дизайн обкладинки – М. В. Бернацький

Підписано до друку 11.09.2024 р. Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 12,3 Тираж 300 прим. Зам. № 24-005

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
вул. Раєвського, 23-а, м. Київ, 01042

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 4758 від 07.08.2014